

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу ережесін бекіту туралы

Күшін жойған

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2005 жылғы 14 ақпандағы N 141 Қаулысы.
Күші жойылды - Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2015 жылғы 31 қазандағы
№ 870 қаулысымен

Ескерту. Күші жойылды - ҚР Үкіметінің 31.10.2015 № 870 (алғашқы ресми жарияланған күнінен кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі) қаулысымен.

РҚАО-ның ескертпесі.

ҚР мемлекеттік басқару деңгейлері арасындағы өкілеттіктердің аражігін ажырату мәселелері бойынша 2014 жылғы 29 қыркүйектегі № 239-V ҚРЗ Заңына сәйкес ҚР Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 маусымдағы № 18-02/596 бұйрығын қараңыз.

Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 шілдедегі Орман кодексіне сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі **ҚАУЛЫ ЕТЕДІ:**

1. Қоса беріліп отырған Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу ережесі бекітілсін.

2. Мыналардың күші жойылды деп танылсын:

1) "Қазақстан Республикасының жазық жерлеріндегі ормандарда және қазақтың шағын адырлы ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесудің ережелерін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Министрлер Кабинетінің 1995 жылғы 13 қаңтардағы N 48 қаулысы;

2) "Қазақстан Республикасының таулы ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу ережелерін бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 1996 жылғы 6 қаңтардағы N 22 қаулысы (Қазақстан Республикасының ПҮКЖ-ы, 1996 ж., N 1, 6-күжат).

3. Осы қаулы қол қойылған күнінен бастап күшіне енеді.

Қазақстан Республикасының

Премьер-Министрі

Қ а з а қ с т а н

Р е с п у б л и к а с ы

Ү к і м е т і н і ң

2 0 0 5

ж ы л ғ ы

1 4

а қ п а н д а ғ ы

N

1 4 1

қ а у л ы с ы м е н

бекітілген

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу ЕРЕЖЕСІ

1-бөлім. Жалпы ережелер

1-тарау. Негізгі ережелер

1. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу ережесі (бұдан әрі - Ереже) ағаш кесу түрлеріне байланысты Қазақстан Республикасы мемлекеттік орман қорының шегінде жүзеге асырылатын ағаш кесу тәртібін, мерзімін және тәсілдерін айқындайды және барлық орман иеленушілер мен орман пайдаланушылар үшін міндетті болып табылады.

2. Ереже жазық жерлердегі ормандарға, Қазақтың шағын адырлы ормандарына және Қазақстанның тау ормандарына қатысты әзірленді.

3. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесудің (бұдан әрі - ағаш кесу)
н е г і з г і м і н д е т т е р і :

1) орманды үздіксіз және қорын сарқып алмай пайдалану мен орман алаптарын ұтымды пайдалану ;

2) ормандардың төзімділігі мен өнімділігін, олардың табиғат қорғаушылық р ө л і н а р т т ы р у ;

3) орман ортасын сақтау және ағашы кесілген жерлерде ормандарды шаруашылық жағынан құнды тұқымдылармен жаңғырту ;

4) пісіп-жетілу жасына жеткен және оларды жаңғыртуды қажет ететін екпелерді у а қ т ы л ы а л м а с т ы р у ;

5) орман ресурстары есебінен сүрекке деген қажеттіліктерді қамтамасыз ету б о л ы п т а б ы л а д ы .

4. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде сүрек дайындау ағаш кесудің:

1) пісіп-жетілген және құраған сүректіңдерде жүргізілетін басты мақсатта п а й д а л а н у ;

2) аралық пайдалану (орманды күтіп-баптау мақсатында кесу, іріктеп санитарлық мақсатта кесу және құндылығы аз орман екпелерін, сондай-ақ қорғаныштық, су қорғау және басқа да функцияларынан айырыла бастаған екпелерді қайта жаңғыртуға байланысты кесу, балауса талдар ішіндегі бірлі-жарым ағаштарды кесу);

3) өзге де кесу (жаппай санитарлық кесу; су тораптарын, өткізгіш құбырларды, жолдарды салуға байланысты; орман соқпақтарын тарту, өртке қарсы жыралар қазу; өтімді қоқысты жинау кезінде орман алаңдарын тазарту; өзге де мақсаттарда кесу) түрлерін жүргізу тәртібімен жүзеге асырылады.

5. Осы Ережеде мынадай негізгі терминдер мен айқындамалар п а й д а л а н ы л а д ы :

1) жоғарғы қойма - кеспеағашта немесе оған тікелей жақын маңда орналасқан , дайындалған сүрек кеспеағаштан тасып әкелінетін сыпталған ағаштарға немесе сортименттерге арналған тиеу алаңы;

2) ағашты сүйретіп шығару жолы - кесілген ағаштарды, сыпталған ағаштарды немесе бөрене сортименттерін сүйретіп шығару жүзеге асырылатын, өскіндердің, топырақтың және түбірінде қалған ағаштардың сақталуын қамтамасыз ететін кеспеағашта арнайы дайындалған ең қысқа жол;

3) екінші дәрежелі ағаш тұқымы - басты ағаш тұқымымен салыстырғанда шаруашылық және экономикалық жағынан құндылығы төмен ағаш тұқымы;

4) іріктеп кесу - басты мақсатқа пайдалану үшін кесу, онда пісіп-жетілу жасына жеткен, белгілі бір мөлшердегі, сападағы немесе жай-күйдегі ағаштардың бір бөлігі дүркін-дүркін кесіліп отырады;

5) өртең - өртеніп кеткен немесе өрттен едәуір бүлінген өсімдіктер учаскесі (о р м а н д ы қ о с а а л ғ а н д а) ;

6) басты ағаш тұқымы - белгілі бір өсімдік және экономикалық жағдайларда орман шаруашылығын жүргізу мақсаттарына неғұрлым толық сай келетін ағаш т ұ қ ы м ы ;

7) тау ормандары - тау жүйелері және жергілікті жердің салыстырмалы биіктігі 100 метрден астам мөлшерде ауытқып тұратын және тау жоталарының етегінен шыңдарына дейінгі беткейінің орташа көлбеулігі 5 градустан асатын жекелеген алқаптар шегінде, сондай-ақ жергілікті жердің көлбеулігі көлеміне қарамастан таулы үстірттер мен қырқаларда орналасқан ормандар;

8) мөлдек - көрсеткіш тетіктермен және мөлдек бағандарымен табиғи күйде шектелген ағаш кесуді ұтымды ұйымдастыруға арналған кеспеағаш бөлігі;

9) біртіндеп ұзақ мерзімді кесу - пісіп-жетілу жасына жетпеген ағаштардың жуандығы кемінде 0,4 болатын әртүрлі жастағы сүректіңдерде жүргізілетін басты мақсатқа пайдалану үшін кесу;

10) ерікті-іріктеп кесу - басты мақсатта пайдалану үшін кесу, онда бірінші кезекте сүректі уақтылы пайдалану және орманның қорғаныштық қасиеттерін сақтау үшін ұзақ тұрған, қураған, өсуі шабан пісіп-жетілген ағаштар кесіледі;

11) табиғи түлеу - табиғи жолмен орманның жаңа ұрпағының пайда болу п р о ц е с і ;

12) ағаштың табиғи құлауы - сүректіңнің жасы ұлғаюымен немесе басқа себептермен табиғи сиреуі нәтижесінде ағаштардың құлауы, олардың екпелерде ж о й ы л у ы ;

13) кесу қарқыны - іріктеп және біртіндеп кесудің және күтіп-баптау мақсатында кесудің кезекті кезеңін жүргізу кезінде таңдап алынатын сүректің

қорының немесе ағаштар санының үлесі (пайызбен);

14) интрааймақ ормандары - дербес аймақ құрмайтын, тек бір немесе бірнеше аймақтар ормандарының құрамына енгізілген ормандар;

15) кеспеағаштың ықтырмалы жанасуы - кезекті кеспеағаш оның екі немесе үш еселі еніне тең орман жолағы арқылы орналасатын кеспеағаштардың жанасуы ;

16) сүрек жасының класы - сүректіңдердің жас құрылымын тұқымына қарай сипаттау үшін қолданылатын жас аралығы;

17) бонитет - орман өнімділігінің көрсеткіші. Өсіп-өну жағдайларына байланысты болады және басты тұқым ағаштарының орташа биіктігі мен орташа жасы бойынша айқындалады ;

18) орман шаруашылығы ауданы - орман шаруашылығын жүргізудің орман өсіру-техникалық тәсілдері бірдей және табиғи-экономикалық жағдайлары салыстырмалы түрде бір текті аумақ бөлігі;

19) жас шыбық - сүректіңнің өскін пайда болғаннан бастап сырықталға дейінгі алғашқы жас кезеңі ;

20) кесу бағыты - әрбір келесі кеспеағаш алдыңғыға қатысты орналасатын бағыт ;

21) екпе - ағаш және оған ілеспе басқа орман өсімдіктерінен (сүректің, аласа ағаштар, өскін және топырақтың тірі жамылғысы) тұратын белгілі бір шекарадағы біртекті орман учаскесі;

22) вегетативтік (бұтақшалы) екпе - вегетативтік текті ағаштардан (томардан, тамыр атпаларынан және сұлатпа сабақтардан шыққан бұтақшалар) қалыптасқан екпе ;

23) түбірлі екпе - өсіп тұрған жерінің тиісті жағдайларында табиғи жолмен қалыптасқан екпе ;

24) бір жастағы екпе - ағаштар жасындағы айырма екі жас класына дейінгі бір жас ұрпағының екпесі ;

25) туынды екпе - адам қызметінің немесе кәдімгі табиғи процестер нәтижесінде түбірлік орында қалыптасқан екпе;

26) қарапайым екпе - ағаштар бір қабатты құрайтын екпе;

27) әртүрлі жастағы екпе - сүректің жас айырмасы екі және одан көп жас класындағы әртүрлі жастағы ұрпақтардың ағаштарынан тұратын екпе;

28) тұқымдық екпе - тұқымдық текті ағаштардан құралған екпе;

29) күрделі екпе - ағаштары екі және одан да көп қабат құрайтын екпе;

30) аралас екпе - екі және одан да көп ағаш тұқымынан тұратын екпе;

31) кеспеағаштың тікелей жанасуы - кезекті кеспеағаш оның алдындағы кеспеағашпен қатар орналастырылатын кеспеағаштардың өзара орналасуы;

32) таза екпе - бір ағаш тұқымынан тұратын немесе басқа ағаш

тұқымдарының жалқы қоспасы бар екпе;

33) жайылма ормандар - уақытша су басып қалатын өзенді жазықтарда өсетін ормандар;

34) сүрекдіңнің жуандығы - нақты және қалыпты (стандартты кестелер бойынша 1,0 оңтайлы жуандығымен) екпе ағаштары қималарының аудандары сомаларының арақатынасымен айқындалатын салыстырмалы көрсеткіш. Жас шыбықтарда ағаш шымылдығының жабылу дәрежесі бойынша айқындалады;

35) алаңша - сүйретіп шығаратын кеспеағаш соқпағы арқылы ағаштар, сыпталған ағаштар немесе сортименттер көлік құралдарымен сүйретіп әкетілетін кеспеағаштың немесе мөлдектің бір бөлігі;

36) біртіндеп кесу - пісіп-жетілген сүректің бір немесе екі жас класы кезінде бірнеше кезекпен кесілетін басты мақсатта пайдалану үшін кесу;

37) орманның алдын ала түлеуі - сүректің шымылдығының астындағы табиғи түлеу (кесу жүргізілгенге дейін);

38) басым ағаш тұқымы - телім құрамында оның қорының үлкен бөлігін құрайтын немесе оның ауданының көп бөлігін алып жатқан ағаш тұқымы;

39) кеспеағаштардың жанасуы - басты мақсатта пайдалану үшін кесу кезінде орман орамында немесе пісіп-жетілген орман учаскесінде кеспеағаштарды орналастыру тәртібі (тікелей, аттамалы, ықтырмалық);

40) соқпақ - орман орамдарының шекарасын белгілеу үшін тартылған ағаштардан тазартылған ормандағы белдеулер;

41) ілеспе ағаш тұқымы - басты тұқым діңінің өсіп-өнуін тездетуге және пішінінің жақсаруына ықпал ететін ағаш тұқымы немесе бұта;

42) пісіп-жетілген сүректің - белгіленген кесу жасына жеткен сүректің;

43) жаппай кесу - басты мақсатта пайдалану үшін кесу, мұнда кеспеағаштағы бүкіл сүректің бір кезекте кесіледі;

44) кеспеағаштың жанасу мерзімі - кезекті кеспеағашты кесу біріншісіне қатысты белгіленетін уақыт аралығы;

45) орманның түрі - біртекті орман өсіру жағдайларымен, азды-көпті ортақ құрамымен және орман қауымдастығының өзге де ортақ құрамдас бөліктерімен, шығу тегінің бірлігімен, ұқсас даму тарихымен, ортақ орман өсіру сипатымен біріккен сүректіңдері немесе екпелері бар учаскелердің жиынтығы;

46) тоғайлы ормандар - шөлейт аймақта өсетін жайылма ормандар;

47) кеспеағашты тарлап кесу - басты мақсатта пайдалану үшін кесу, мұнда ағашы кесілген жерлерді кейіннен орман шетінен тұқымдануы есебінен табиғи жолмен қалпына келтіру мақсатында кеспеағаштың ені шектеледі;

48) кеспеағаштың аттамалы жанасуы - кеспеағаштың жанасуы, мұнда кезекті кеспеағаш орман белдеуі арқылы кеспеағаштың еніне тең енмен орналастырылады;

49) сыпталған ағаш - бұталары мен бұтақтарынан тазартылған кесілген ағаштың діңі;

50) қабат - екпенің тік құрылымының (қабаттылығының) элементі. Екпеде әдетте бір немесе екі (одан көбі сирек) қабат бөлініп тұрады.

51) түбір – ағашты құлатқаннан кейін оның топырақ бетінде қалған тамырға таяу биіктігі 10 см аспайтын (ағаштар диаметрі 30 см аспайтын кезде) немесе кесу диаметрінің 1/3 (ағаштар диаметрі 30 см асып түсетін кезде) бөлігі.

Ескерту. 5-тармаққа өзгеріс енгізілді - ҚР Үкіметінің 18.10.2013 N 1102 қаулысымен (алғашқы ресми жарияланғанынан кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі).

2-тарау. Мемлекеттік орман қорының учаскелерінде ағаш кесуге дайындалу тәртібі және оны жүзеге асыру шарттары

6. Мемлекеттік орман қорының учаскелерінде ағаш кесу баурайдың құламасы мен экспозицияларын ескере отырып жүзеге асырылады.

Құламасы бойынша тау баурайлары былай бөлінеді:

Шығыс Қазақстан облысының тау ормандары	Алматы, Жамбыл және Оңтүстік Қазақстан облыстарының тау ормандары	Ақмола, Қарағанды, Павлодар және Солтүстік Қазақстан облыстарының Қазақтың шағын адырлы ормандары
10 ^o дейін қиялы Еңіс - 11-20 ^o Құламалы - 21-30 ^o	10 ^o дейін қиялы Еңіс - 11 ^o -20 ^o Құламалы: оңтүстік экспозициялар - 21 ^o - 30 ^o солтүстік экспозициялар - 21 ^o - 35 ^o Аса қиялы: оңтүстік экспозициялар - 31 ^o және одан жоғары солтүстік экспозициялар - 36 ^o және одан жоғары	10 ^o дейін қиялы Еңіс - 11-20 ^o Құламалы - 21-30 ^o Аса қиялы: - 31 ^o және одан жоғары

Солтүстік экспозициялардың баурайларына солтүстік, солтүстік-батыс, солтүстік-шығыс және шығыс; оңтүстік экспозициялардың баурайларына - оңтүстік, оңтүстік-батыс, оңтүстік-шығыс және батыс баурайлар жатады.

Баурайлардың құламалығы, егер баурайдың жекелеген учаскелері құламалығы бойынша 5 градустан аспайтын болса, телімнің төменгі шекарасынан жоғарғысына дейін анықталады. Құламадағы 5 градустан асатын

және ағаш кесу тәсілдерін өзгертуге әкеп соқтыратын ұзындығы 200 метрден астам жекелеген бөліктерінің айырмашылығы болған жағдайда, олардың әрқайсысы үшін өз құламасы айқындалады.

7. Эрозияға қарсы төзімділік дәрежесі бойынша тау баурайларының топырағы қуаттылығы 70 сантиметрге дейін - төзімсіз және қуаттылығы 70 сантиметрден асатын төзімді болып екіге бөлінеді.

8. Ағаш кесудің жыл сайынғы ықтимал көлемі және оны жоспарлау кейінгі өзгерістер ескеріле отырып, орман орналастыру материалдары бойынша айқындалады.

9. Орман учаскелерін қаз-қалпында кесуге алдын ала іріктеуді орманшы немесе оның тапсырмасы бойынша орманшының көмекшісі жүргізеді. Жекелеген учаскелердің таксациялық сипаттама мен планшеттер деректеріне сәйкес келмеуі анықталған жағдайда тиісті түзетулер енгізіледі (актілер жасала отырып) немесе олар кесуден алынып тасталады.

10. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде кеспеағаштарды бөліп беру мен мөлшерлеу және ағаштарды таңбалау Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 12 желтоқсандағы № 1512 қаулысымен бекітілген Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде кеспеағаштарды бөліп беру мен мөлшерлеу қағидаларына және Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 26 маусымдағы № 852 қаулысымен бекітілген Мемлекеттік орман қорында таңбалар қолдану қағидаларына сәйкес жүргізіледі.

Ескерту. 10-тармақ жаңа редакцияда - ҚР Үкіметінің 18.10.2013 N 1102 қаулысымен (алғашқы ресми жарияланғанынан кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі).

11. Дайындау жұмыстары жүргізілгенге және оны қаз-қалпында бөлгенге дейін әрбір кеспеағашқа технологиялық карта жасалады, онда ағаш кесу және сүректі, сүйретіп тасу, ағашы кесілген жерлерді кесу қалдықтарынан тазарту тәсілдері, орманды молықтыру әдісі; ағаш тасу жолдарын, оны сүйретіп шығаратын қиғаш және соқпақ жолдарды, тиеу алаңдарын орналастыру схемасы, қоймалар, механизмдер тұрақтары және жұмысшыларға қызмет көрсету объектілері орналасқан орындар; кесуге жатпайтын өскіндер мен жас шыбықтар сақталуға тиіс алаңдар, күзет аймақтарына алынған ағаштар, құмырсқа илеулері; топырақты эрозиядан қорғау және сүректің қалған бөлігін сақтау жөніндегі талаптар көрсетіледі.

12. Технологиялық карталарды қарауында мемлекеттік орман қоры бар орман шаруашылығының мемлекеттік мекемелері немесе ұйымдар (бұдан әрі - орман мекемелері) жасайды, оның директоры - бас орманшы (бұдан әрі - бас орманшы) бекітеді.

Егер орман пайдаланушыға мемлекеттік орман қорының орманшылық

мөлшеріндегі учаскелері сүрек дайындау үшін ұзақ мерзімді орман пайдалануға бекітіп берілген жағдайда орман пайдаланушыға бекітіп берілген кеспеағаштың технологиялық карталарын орман пайдаланушының мамандары әзірлейді және ағаш кесу билетін беретін орман мекемесінің бас орманшысына бекітуге ұсынады. Егер технологиялық картада Ағаш кесу ережесінен ауытқушылыққа жол берілсе, онда орман мекемесінің нұсқауы бойынша оған өзгерістер енгізіледі .

13. Кеспеағашты игеру бекітілген технологиялық карталарға қатаң сәйкестікте жүргізіледі және міндетті түрде ағаш кесу билетіне қоса тіркеледі.

14. Кеспеағаш жұмыстары басталғанға дейін технологиялық картаға сәйкес қаз-қалпында кеспеағашты алаңшаларға бөлу, тиеу алаңдарын, қоймаларды, магистралдық және алаңшалық сүйретіп шығару жолдарын, сүйрету қондырғыларының арқандарына арналған жолдарды шектеу, қауіпті ағаштарды жинау және басқа да жұмыстар жүргізіледі.

Жер бедері тегіс болған жағдайда алаңшалар түзу сызықты нысаналармен бөлінеді. Ағын сулармен және төбешіктермен қатты бүлінген учаскелердегі алаңшалардың шекарасы олар үшін белгіленген ені сақталып, қисық сызықты б о л у ы м ү м к і н .

15. Жазық жерлердегі кеспеағаштар жел қатты соғатын жаққа ұзын жағымен к ө л д е н е ң т а р т ы л а д ы .

16. Тау жағдайында орманның ағаш кесілетін учаскелері жергілікті жер бедері ескеріле отырып бөлінеді. Кесуге белгіленген учаскелерді шектейтін сызықтар мүмкіндігінше табиғи шекаралармен (су бөліктерімен, жолдармен, жыралармен және басқалар) ұштастырылады.

Жер бедері ойлы-қырлы болған және кеспеағашты көлденең тарту мүмкіндігі болмаған жағдайларда оларды су арналарына қатарлас бөледі.

Кеспеағашты қарама-қарсы баурайларға бір мезгілде бұруға рұқсат етіледі.

17. Технологиялық карта кеспеағаштарды алаңшаларға шектеуді және жазықта ені 3-5 метрлік және таулы жерлерде 5-7 метрлік ағаш сүйрету жолдарын (технологиялық дәліздер) тартуды көздейді. Оларды табиғи кедергілерден айналып өтуді ескере отырып (шығыңқы тастар, батпақты учаскелер, өскіндер шоғыры және сол сияқтылар) орналастырады. Соқпаққа шыға берісте ағаш сүйрету жолдары ені жазықта - 7 метрге дейін және таулы жағдайларда 9 метрге дейін айналып өтетіндей мөлшерде болуы тиіс. Олардың бұрылыстарындағы тосқауыл ағаштарды механикалық зақымданудан арнайы қаптамалармен немесе дәнекерленген айырлармен қорғау керек.

Таулы ормандарда, құламалығы 25 ° астам баурайларда бульдозердің көмегімен тракторға арналған ағашты сүйретіп шығарудың ирелең жолын тарту

т ә с і л і

т и і м д і

б о л а д ы .

18. Технологиялық дәліздер ретінде табиғи сүрекдіндерде бірінші кезекте бар жолдар, сүректің соқпақтары, соқпақтар және ағаштар арасындағы ашық жерлер пайдаланылады. Ағаш кесу учаскесінде олар жергілікті болған жағдайда технологиялық дәліздер кесілмейді.

19. Кесілген ағаштарды мен дайындалған сортименттерді жинау орындары және сүрек тиеу бекеттері мүмкіндігінше жолдар мен орамдық соқпақтарда, алаңқайларда, ашық жерлерде және орман көмкермеген басқа да жерлерде о р н а л а с а д ы .

Ағаш сүйрету жолдары мен тиеу алаңдарын ерекше қорғалатын учаскелер шегінде және су арналарының бойымен орналастыруға тыйым салынады.

20. Ағаш сүйрету жолдары мен тиеу бекеттерінің технологиялық желісі ағашты кесудің басқа да түрлері мен әдістерін және орман шаруашылығы іс-шараларын жүргізу кезінде олардың қайталап пайдаланылуы ескеріле отырып ұ й ы м д а с т ы р ы л а д ы .

21. Ағаш кесу бойынша дайындық жұмыстарын тексеруді мемлекеттік орман күзетінің қызметкерлері әрбір орманшылық пен орман иелігі бойынша қаз-қалпында кесу басталғанға дейін жүргізеді.

Тексеру процесінде алаңы, сүректің жасы, құрамы және ағаш кесудің түрі бойынша учаскенің бекітілген жоспарға сәйкес келуі анықталады. Учаскелерді шектеу бойынша қаз-қалпындағы жұмыстардың сапасы (қажет болған жерлерде нысаналарды кесу мен тазалаудың мұқияттылығы, бұрыштарда тиісті жазбалары бар бағаналардың болуы және т.б.), таксациялық жұмыстардың орындалу дұрыстығы: ағаштардың сапалық санаттарға бөлінуі, биіктік разрядтардың белгіленуі және сортименттік кестелердің таңдалуы, ағаштардың қайта есептелуі, кеспеағаштың материалдық және ақшалай бағалануы анықталады.

2-бөлім. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу

3-тарау. Жалпы ережелер

22. Басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу мемлекеттік орман қорының " егістік және топырақ қорғайтын ормандар" санатының пісіп-жетілген және қураған сүрекдіндерінде және мемлекеттік орман қорының "өзендер, көлдер, су қоймалары, арналар және басқа да су объектілері жағалауларындағы тыйым салынған орман белдеулері" санатының бұтақшалану жолымен қалпына келетін жайылма жапырақты сүрекдіндерде жүргізіледі.

Мемлекеттік орман қорының санатына, өсіп тұрған жерінің жағдайларына,

ағаш тұқымдарының биологиялық ерекшеліктеріне, екпелердің жас құрылымына, пісіп-жетілуіне, баурайлардың құламасы мен экспозицияларына, топырақтың эрозияға қарсы төзімділігіне, басты тұқымдар өскіндерінің болуына және олардың жай-күйіне қарай осы Ережеге сәйкес басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесілетін жекелеген екпелерде мақсаты бойынша шектеулер белгіленеді.

23. Осы Ереженің 22-тармағында көрсетілген мемлекеттік орман қоры санаттарында басты мақсатта ағаш кесу белгіленбейтін мынадай ерекше қорғаныштық учаскелер (бұдан әрі - ЕҚУ) бөліп алынады:

1) далалық, шөл және басқа да ормансыз (ағашсыз) кеңістіктермен шекарасы бойынша ені 100 м, ал аралдағы қарағайлы және сексеуілді ормандарда - 200 м орман шеті, ормансыз кеңістіктер арасында орналасқан 100 гектарға дейінгі орман учаскелері (шоқ ағашты ормандар ЕҚУ-ға жатпайды);

2) орманды дала және дала аймақтарының құм адырларының төбесіндегі ормандардың өте құрғақ түрлерінің, ормандардың ылғалды түрлерінің (жайылмадан басқа) учаскелерін қоса алғанда, жыралар мен сайларда, сумен тез шайылатын және топырағын жел оңай ұшырып әкететін жерлер шегінде өсетін орман учаскелері, сондай-ақ осы учаскелердің периметрі бойынша ені 100 м ж о л а қ т а р ;

3) санаторийлер, демалыс үйлері, пансионаттар, мектеп және альпинистік лагерьлер, туристік базалар мен басқа да емдеу және сауықтыру мекемелері, сондай-ақ емдеу және сауықтыру мақсаттарында пайдаланылатын немесе перспективалық маңызы бар минералды су көздері төңірегіндегі, егер жасыл аймақтардың орман саябағы бөліктері бөлінбесе, селолық елді мекендер мен қала үлгісіндегі кенттер; көкорайлы өңірлер, құдықтар және сумен жабдықтау үшін қызмет ететін су ұңғылары төңірегіндегі және құмды шөл далалардағы мал суаттары төңірегіндегі 1 км радиустағы орман учаскелері;

4) шөл далалардағы газ және мұнай құбырларының қос қапталындағы ені 500 метрлік қорғаныштық орман белдеулері;

5) саңырау құр ойнағы төңірегіндегі радиусы 300 метрлік орман учаскелері, құндыз мекендеген өзендердің екі жағалауындағы жапырақты жайылма ормандарында ені 50 метрлік белдеулер;

б) ғылыми және тарихи құндылығы бар көне және эндемикалық тұқымдар бар орман учаскелері, сондай-ақ арнайы орман шаруашылығы мақсатын орындайтын орман учаскелері (орман тұқымы, жаңғақ жемісі, бал беретін, эталонды және артықшылығы бар екпелер, артықшылығы бар ағаштар төңірегіндегі радиусы 50 метрлік күзетілетін аймақтар, генетикалық резерваттар, өздерінің төңірегінде 50 метрге дейін күзет аймағы бар тұрақты сынақ алқаптары ж ә н е б а с қ а л а р) ;

7) құламалы жарғабақтар, шөгінділер, көшкін топырақты жерлер бойындағы

ені 100 метрлік орман белдеулері, сондай-ақ кемінде үштен бірі тау жынысының үстіне қарай көтерілетін құзды-жартасты жердегі алаңда өсетін орман учаскелері, осы учаскелердің периметрі бойынша ені 100 метрлік орман белдеулері;

8) жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың шағын адырлы ормандарындағы өздерінің экспозицияларына қарамастан құламалығы 30 градус және одан да жоғары баурайлардағы орман учаскелері;

9) Қалба тауларында, Кенді Алтайда, Оңтүстік Алтайда және Сауырда құламалығы 3 градус және одан да жоғары баурайларда өсетін орман учаскелері. Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауында құламалығы 31 градус және одан жоғары оңтүстік беткейлердегі, құламалығы 36 градус және одан жоғары солтүстік баурайлардағы орман учаскелері;

10) қайта реттелген карьерлер мен үйінділердегі ормандар;

11) туристік бағыттардың жолдары мен соқпақтардан әрбір жағына қарай ені 250 метрлік орман белдеулері;

12) су айырығы жоталарын құрайтын құламалығы 20 градустан асатын баурайлардағы көлемі 2,5 мың гектардан астам су қоймасының шекарасы бойынша су айырықтарының жоталар мен желілерін бойлай орналасқан ені 200 метрлік орман белдеулері;

13) ормансыз кеңістіктері бар жоғарғы шекараны бойлай орналасқан ені 200 метрлік таулы жердегі орман белдеулері;

14) қар көшкіндерінің тұрақты арналарын бойлай ені 150 метрлік және сел тасқындарының арналарын бойлай орналасқан ені 300 метрлік орман белдеулері.

24. Басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу, сондай-ақ құнды, сирек кездесетін, эндемикалық және құрып бара жатқан ағаш тұқымдары (самырсын қарағай, шарын шағаны, сағақты емен, грек жаңғағы, арша, Семенов үйеңкісі, тораңғыл, ақ сексеуіл, таудаған, шеркес, қайыңтоз, ақ қараған, тікенекағаш, қандағаш, шетен, жиде, алма ағашы, алмұрт, өрік, пісте, тұт, миндаль, шие) және талдарды, жыңғылды және сары қарағанды қоспағанда, Қызыл кітапқа енгізілген басқа да тұқымдар, барлық бұталар басым екпелерде белгіленбейді.

25. Екпелер өзге де бірдей жағдайларда басты мақсатта пайдалану үшін кесуге мынадай ретпен белгіленеді:

1) өзінің жай-күйіне қарай кесуді қажет ететін пісіп-жетілген және қураған орман учаскелері, толық кесілмеген ағаштар және өткен жылдардың пайдаланылмаған кеспеағаштары, шайыры ағып таусылған екпелер;

2) шымалдығындағы басты тұқым қанағаттанарлық дәрежеде түлеген (жуандығы 0,3 - 0,4) шіріген және жіңішке аласа екпелер;

3) өзінің өсу қабілетін жоғалтып бара жатқан жапырақты ормандар;

4) бірінші қабаттағы пісіп-жетілген бөлігінің жуандығы 0,3 және одан жоғары

- , ал екінші қабаттағысы - 0,4-тен кем болмайтын қос қабатты екпелер;
- 5) кескен соң 1-2 жыл ішінде ағашы кесілген жерлерде алдын ала дақылдарды немесе орман дақылдарын отырғызған жағдайда шымылдығында қанағаттанарлық дәрежеде не қанағаттанғысыз түлеген (шәкіл бойынша) жуандығы 0,3 - 0,5 екпелер;
- 6) жуандығы 0,5 және одан жоғары таза және аралас әртүрлі жастағы екпелер;
- 7) қураған екпелер;
- 8) басқа да пісіп-жетілген екпелер.

4-тарау. Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың шағын адырлы ормандарындағы мемлекеттік орман қоры учаскелерінде басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу

26. Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың шағын адырлы ормандары өздерінің өсіп-өну жағдайлары бойынша былай бөлінеді:

- 1) орманды далалық және далалық аймақтардың шоқ ағашты ормандары;
- 2) Қазақтың шағын адырлы ормандары: қарағайлы және жапырақты;
- 3) шағын адыр бойынша шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шеті;
- 4) жазық жерлер бойынша шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шеті;
- 5) қарағайлы орманды жалдар;
- 6) аралдардағы қарағайлы ормандар;
- 7) шөлейттегі ормандар;
- 8) интрааймақтық ормандар: жайылмалы және тоғайлы ормандар.

27. Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың шағын адырлы ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу тұтастай тар кеспеағаштық және ерікті-іріктеп кесу түрінде жүргізіледі.

28. Шағын адырлы ормандар бойынша және жазық жерлер бойынша шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шетінің екпелерінде олардың өсіп тұрған кезіндегі жоғары ролі мен молықтырудың қиындығы салдарынан басты мақсатта ағаш кесу жүргізілмейді. Оларда орманға күтім жасау мақсатында кесу мен санитарлық кесу ғана белгіленеді. Жаппай санитарлық кесу болған алаңдарда кесуден кейінгі алғашқы жылы-ақ орман дақылдары отырғызылады.

1. Орманды далалық және далалық аймақтардың шоқ ағашты ормандары

29. Орманды далалық және далалық аймақтардың байырғы шоқ ағашты ормандарында көлемі 5 гектардан астам орман учаскелерінде ағаш өскіндерінің

болуына және сүректіңнің жуандығына қарамастан жаппай тар кеспеағаштық к е с у жү р г і з і л е д і .

Кеспеағаштың ені - 40 метрге дейін немесе екпе биіктігінің екі еселік мөлшерінен аспайды, кеспеағаштың ұзындығы орам өлшемдерімен шектеледі, алаңы - 5 гектардан аспайды, жанасуы - ықтырмалы жанасу (2-3 кеспеағаштан кейін). Телімнің ені кемінде 100 метрден кем болған жағдайда жанасуы - бір белдеуден кейін (бір кеспеағаштан кейін), жанасу мерзімі - 2 жыл. Кесу жылы жанасу мерзіміне қосылмайды (1-кесте, 1.1-тармақ).

Кеспеағаштар ұзын жағымен жел қатты соғатын жаққа көлденең тартылады. Ағаш кесудің бағыты - жел қатты соғатын жаққа қарсы.

Алаптың жел өті жағында соңғы кеспеағаш кесілгеннен кейін 2 жылдан соң кесілетін кеспеағаштың ені шегінде қорғаныштық белдеу қалдырылады.

Сүректіңнің жуандығына және ағаш өскіндерінің болуына қарамастан көлемі 5 гектардан кем шоқ ағаштарда олардың қорғаныштық әсерін сақтау мақсатында жаппай тар кеспеағаштық кесу екі кезекте жүргізіледі. Бірінші кезекте оның жел өтіндегі жартысы кесіледі. Шоқ ағаштың екінші жартысы ағашы кесілген жерді ойдағыдай қалпына келтіру және өскіннің биіктігі 1,5 метрден асуы үшін қажет мерзім аяқталғаннан кейін іріктеп алынады.

Шоқ ағаштың кесіп алынған бөлігі қанағаттанарлық дәрежеде қалпына келмеген жағдайда онда орман дақылдары отырғызылады; екпелердің екінші жартысы олар отырғызылғаннан кейін үш жылдан соң кесуге белгіленеді.

30. Басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу рұқсат етілген жайылма сулардағы жапырақты сүректіңдерде кеспеағаштың ені 25 метрден аспайтын мөлшерде белгіленіп, ұзына бойымен өзен арнасына немесе көл жағалауының шетіне қарама-қарсы орналастырылады. Кеспеағаштың ең үлкен көлемі - 1,5 га. Ағаш кесу бағыты - өзен ағысына немесе қатты соғатын желдерге қарама-қарсы (1-кесте, 1.2-тармақ). Кеспеағаштардың жанасуы - бір жолақтан кейін (бір кеспеағаштан кейін), жанасу мерзімі - 2 жыл, және де кесу жылы жанасу мерзіміне қосылмайды.

31. Табиғи өскен сары қараған жыңғылдарында немесе басты тұқым жойылғаннан кейін қалған жасанды жолмен өскен екпелерде жаппай кеспеағаш кесу жүргізіледі. Кеспеағаштардың ені - 40 метрге дейін, тікелей жанасуы - 2 жыл мерзімде (1-кесте, 1.3-тармақ).

32. Шоқ ағашты ормандарда ағаш өскіндерін өсіру үшін ағаш кесудің оңтайлы мерзімі - қазан айынан сәуір айының ортасына дейін. Ағаш дайындау кезінде томарды жаруға және оның қабығын сыдыруға жол берілмейді. Егер ағашы кесілген жерлерде кейіннен орман дақылдары отырғызылатын болса, кесу мерзіміне шек қойылмайды.

2. Қазақтың шағын адырының қарағайлы ормандары

33. Қазақтың шағын адырының қарағайлы ормандарында ерікті-іріктеп және жаппай кеспеағаш кесу жүргізіледі.

Ерікті-іріктеп кесу құламасы 21-30 градус барлық экспозицияның баурайларында өсетін жуандығы 0,6-1,0 орманның ылғалды, таза және құрғақ түрлері қарағайының қарапайым және күрделі, таза және аралас бір жастағы және әртүрлі жастағы екпелерінде (2-кесте, 2.1, 2.2-тармақтар) және құламалығы 0-20 градус тік қияның барлық экспозицияның баурайларында өсетін орманның құрғақ түрлерінің дәл осындай екпелерінде (2-кесте, 2.4-тармақ) жүргізіледі.

Жуандығы 0,8-1,0 сүректіңдерде қордың 20-25 пайызы, ал жуандығы 0,6-0,7 екпелерде - 15-20 пайызы таңдап алынады. Барлық жағдайда сүректіңнің жуандығы 0,5-тен кемімейді. Кеспеағаш көлемі 10 гектарға дейін.

Келесі ағаш кесу кезеңі қарапайым сүректіңдер жуандығының 0,6-ға және одан көп мөлшерге немесе бірінші қабаттың жуандығы 0,3 және одан көп мөлшерге жетуіне және екінші қабаттың жуандығы жас талдар үшін кемінде 0,4, орта жастағылары үшін - 0,3 болып күрделі екпенің қалыптасуына қарай жүргізіледі.

34. Жаппай кеспеағаш кесу құламалығы 20 градусқа дейінгі барлық экспозициялардың баурайларында өсетін орманның таза және ылғалды түрлерінің қарапайым таза және аралас бір жастағы және әртүрлі жастағы екпелерінде жүргізіледі. Қарағай жеткілікті түрде қалпына келмейтін екпелерде олар алғашқы 2 жылда қарағай дақылдарын отырғызу арқылы жүзеге асырылады.

Кеспеағаш ені 40 метрден аспайды, көлемі - 2 гектарға дейін. Жанасу мерзімі - кесу жылын есептегенде 5 жыл. Кеспеағаштардың жанасуы - тікелей. Кеспеағаштар ұзын жағымен жел қатты соғатын жаққа қарама-қарсы, құламалығы 10 градустан астам баурайларда көлденең тартылады, ағаш кесудің бағыты баурай бойынша жоғарыдан төмен қарай (2-кесте, 2.3-тармақ).

3. Қазақтың шағын адырының жапырақты ормандары

35. Қазақтың шағын адырының жапырақты ормандарында жаппай кеспеағаштық және ерікті-іріктеп кесу жүргізіледі.

Ағаш өскіндерінің болуына қарамастан жуандығы 0,3-1,0 байырғы қайыңдар мен көктеректерде, сондай-ақ қарағай өскіні жоқ қолдан өсірілген сүректіңдерінде осы Ереженің 29, 32-тармақтарына сәйкес жаппай кеспеағаш кесу (3-кесте, 3.1, 3.2-тармақтар) жүргізіледі. Кеспеағаштың ең үлкен ауданы баурайдың құламалығы және шоқ ағаштың 2 гектарға дейінгі көлемі ескеріле

отырып белгіленеді. Құламалығы 10 градустан асатын баурайларда олар ұзын жағымен көлденең тартылады, кесу бағыты баурай бойынша жоғарыдан төмен қарай. Туынды екпелерде кесуден кейінгі бірінші жылы қарағай дақылы отырғызылады. Жанасу мерзімі - олар отырғызылғаннан кейін 3-5 жыл.

36. Қарағаймен араласқан туынды сүрекдіндерде және қанағаттанарлықтай дәрежедегі қарағай өскіні бар таза жапырақты екпелерде осы Ереженің 24-тармағында көзделген технология бойынша ерікті-іріктеп кесу белгіленеді. Бұл ретте жапырақты ағаш тұқымдарын қылқан жапырақты ағаштарға алмастыру мақсаты көзделеді. Кезектердің қайталануы - 15 жыл, кеспеағаштар көлемі 10 гектарға дейін (3-кесте, 3.3-тармақ).

4. Аралдағы қарағайлы ормандар

37. Аралдағы қарағайлы ормандарда ерікті-іріктеп және жаппай кеспеағаш к е с у ж ү р г і з і л е д і .

Ерікті-іріктеп кесу өсіп тұрған жерінің құрғақ жағдайларында қарапайым және күрделі, таза және аралас бір жастағы және әртүрлі жастағы жуандығы 0,6-1,0 қарағай екпелерде жүргізіледі (4-кесте, 4.1, 4,2-тармақтар).

Жуандығы 0,8-1,0 қарапайым және күрделі сүрекдіндерде қор бойынша іріктеу қарқындылығы 25-30 пайызды, жуандығы 0,6-0,7 болса - 15-20 пайызды к ұ р а й д ы .

Ерікті-іріктеп кесуді өткізу кезінде сүрекдіннің жуандығы 0,5-тен көп т ө м е н д е м е й д і .

Кесудің кейінгі кезектері қарапайым сүрекдіндердің жуандығы 0,6-ға және одан көп мөлшерге жетуіне немесе бірінші қабаттың жуандығы 0,3 және одан жоғары күрделі екпелердің қалыптасуына, ал екінші қабатта жас шыбықтар үшін пісіп-жетілу - кемінде 0,4, орта жастағылар - 0,3-ке жетуіне қарай жүргізіледі.

Күрделі екпелерде ерікті-іріктеп кесу пісіп-жетілген бөлігін сирету арқылы жүргізіледі. Екінші қабаттың жуандығы 0,4 және одан жоғары болған жағдайда оның қорының 50 пайызына дейін, ал жуандығы 0,3 болған жағдайда - 30 пайызына дейін іріктеп алынуы мүмкін.

Кеспеағаштың ең үлкен ауданы 10 гектарға дейін.

38. Қарағайдан тұратын екінші қабаты бар қарапайым және күрделі әртүрлі жастағы, таза және аралас екпелерде ағаш өскіндерінің болуына қарамастан орманның жас және ылғалды түрлерінде жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі (4-кесте, 4.3, 4.4-тармақтар).

Әртүрлі жастағы екпелерде кесуге орманның пісіп-жетілген және қурап қалған ұрпақтарының ағаштары ғана белгіленеді.

Кеспеағаштың ені - 40 м, көлемі - 2 гектарға дейін. Кеспеағаштардың тікелей

жанасу - мерзімі кесу жылын есептегенде 5 жыл. Кеспеағаштың бағыты - жел қатты соғатын жаққа көлденең, кесу бағыты - жел қатты соғатын жаққа - қарсы.

Қарағайдың қалпына келуі жеткіліксіз екпелерде олар алғашқы екі жылы қарағай дақылдарын жасау арқылы жүргізіледі.

39. Аралдағы қарағайлы ормандардың жапырақты екпелерінде басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу Қазақтың шағын адырының жапырақты ормандарында көзделген нормативтер мен технологияларға сәйкес жүргізіледі.

5. Шөлейттегі, жайылмалы және тоғайлы ормандар

40. Жел эрозиясына шыдамды топырақта (саздақ, сазды, тақырлау) өсетін кара сексеуіл екпелерінде кара сексеуілді де, ақ сексеуілді де жинай отырып, жаппай кеспеағаштық кесу жүргізіледі.

Кеспеағаш ені 75 метрге дейін. Жанасу тәсілі - бір белдеуден кейін, жанасу мерзімі - 3 жыл. Қалдырылған белдеулер кесуге бұдан бұрын ағашы кесілген белдеулерде 1 гектарда 3-5 жастағы 500 данадан астам сексеуіл өскіні болған жағдайда немесе оларды орман көмкерген жерлерге ауыстыруды қамтамасыз ететін сандық нормативтік көрсеткіштер болған жағдайда орман дақылдары отырғызылғаннан кейін 3-4 жылдан соң белгіленеді (5-кесте, 5.1-тармақ).

Табиғи түлеуді есепке ала отырып, басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу белгіленген сексеуіл тоғайларында мал жаю кесуден 5 жыл бұрын тоқтатылады және кесуден кейін 5 жыл бойы жүргізілмейді.

Өскінмен қайта жаңғырған 300-ден аз данасы бар немесе 1 гектарда 3-5 жастағы сексеуіл өскінінің 500-ден аз данасы бар ағашы кесілген жерлер қанағаттанарлықсыз түрде қайта жаңғыртылған жағдайда оларда орман дақылдарын отырғызу қажет.

Аралас түрде қайта жаңғырту кезінде тұқымдық өскіннің жалпы санын 0,6 коэффициентке көбейтеді және бәрін өскін баламасымен көрсете отырып өскінмен қайта жаңару көрсеткішіне қосады.

Сексеуіл екпелерінде ағаш кесу тұқым пісіп-жетілгеннен және вегетация тоқтатылғаннан кейін:

1) жусанды-тұзды шөлейттің солтүстік кіші аймағында (Алматы облысы, Жамбыл облысының шығыс бөлігі, Солтүстік Арал өңірі) кеспеағаштарды табиғи қайта жаңғыртуға бағдарлау кезінде және 1 гектарда 30 жасқа дейінгі сексеуілдің кем дегенде 300 данасы немесе өскіннің 500 данасы немесе өскін беруге қабілетті даналар мен өскіндердің қажетті жиынтық мөлшері болған жағдайда - желтоқсаннан наурызға дейін;

2) оңтүстік кіші аймақта (Жамбыл облысының батыс бөлігі, Оңтүстік Қазақстан және Қызылорда облыстары) - жоғарыда айтылғандар минимумнан

жоғары болған жағдайда - желтоқсаннан ақпанға дейін жүргізіледі.

Ағашы кесілген жерлерде екпелерді жасанды жолмен қалпына келтіру кезінде сексеуілді бүкіл жыл бойына сындыруға рұқсат етіледі.

41. Ерекше қорғаныш учаскелерін қоспағанда, "өзендер, көлдер, су қоймалары, арналар және басқа да су объектілері жағалауларындағы тыйым салынған орман белдеулері" мемлекеттік орман қоры санатының өскін арқылы қайта жаңғыратын су жайылмалы жапырақты сүрекдіндерде жаппай тар кеспеағаштық кесу белгіленеді. Бұл ретте көлемі 1 гектардан асатын барлық телімдер ені 40 метрге дейінгі кеспеағаштарға бөлінеді, жанасуы - ықтырмалы (2 кеспеағаштан кейін), ал телімнің ені 80 метрден кем болған кезде - бір белдеуден кейін (бір кеспеағаштан кейін), кесу жылын есептемегенде жанасу мерзімі - 2 жыл (5-кесте, 5.2-тармақ).

Көлемі 1 гектардан аз таксациялық телімдер олардың пішіміне қарамастан кесуге тұтастай белгіленеді.

Өзен арнасын бойлай орналасқан телім ені 40 метрден кем болған кезде кеспеағаштың ұзын жағы (200 метрден аспайтын) өзен бойлай орналасуы мүмкін, бірақ бұл жағдайда оның көлемі 1 гектардан аспауы тиіс.

Барлық екпелер үшін кеспеағаш бағыты су арнасының басты бағытына көлденең, ал кесу бағыты - ағынға қарама-қарсы.

Жайылмалы екпелердегі өскіннің барынша жақсы қайта жаңғыруын қамтамасыз ету мақсатында ағаш кесу қыркүйектен бастап сәуір айының басына дейін жүргізіледі. Өскін беру қабілетін жоғалтқан екпелер жаз кезінде шабылады. Үйеңкілік сүрекдіндерді ағын сулар басылғаннан кейін жаз кезінде (тамызға дейін) кесу белгіленеді.

42. Жайылмалардың талды жыңғылдарында жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі. Кеспеағаштар ені - 40 метрге дейін. Жанасуы - 2 жылдық мерзіммен тікелей. Ағаш кесу қар сулары азайған соң жаз кезінде жүргізіледі (5-кесте, 5.3-тармақ).

43. Тоғайлы талдарда (Жоңғар және Вильгельм талдары) және жыңғылдарда ені 40 метрден аспайтын кеспеағаштарда жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі, жанасуы - 3 жылдық мерзіммен бір белдеуден кейін. Қалдырылған белдеулерде ағаш кесу аралас кеспеағашта ағаштың қайта жаңаруы қанағаттанарлық деңгейде болған жағдайда жүзеге асырылады (5-кесте, 5.4, 5.5-тармақтар).

Ағаш кесуді жүргізу уақыты - қыс немесе ерте көктем.

44. Тоғайлы талдарда, сондай-ақ барлық басқа табиғи аймақтардың талдарында ені 40 метр кеспеағашта жаппай тар кеспеағаштық кесу жүргізіледі. Жанасуы - 2 жылдық мерзіммен тікелей (5-кесте, 5.6-тармақ).

Ағаш кесу уақыты - жаз кезінде қар суының тасуы басылғаннан кейін. Кесу

бағыты кеспеағаштың ұзын жағы өзен арнасына көлденең орналасып, оның ағысына қарсы белгіленеді.

5-тарау. Тау ормандарының мемлекеттік орман қоры учаскелерінде басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу

45. Тау ормандарына жергілікті жердің салыстырмалы биіктігінің ауытқушылығы 100 метрден асатын және тау жоталарының етегінен бастап шыңына дейін үстіңгі бетінің еңістігі орташа немесе ормансыз кеңістіктер шекарасына дейін 5 градустан асатын тау жүйелері мен жекелеген тау алаптары шегінде орналасқан (баурайлардың жекелеген учаскелерінің құламалығы 5 градустан кем болуы мүмкін екеніне қарамастан), сондай-ақ жергілікті жер еңістігінің көлеміне қарамастан таулы қыраттар мен тегіс таулы жерлердегі барлық ормандар жатады.

46. Тау ормандары табиғи жағдайларының кешені, ағаш-бұта өсімдіктерінің тұқымдық құрамы мен орманның қайта жаңару жағдайларына қарай былай бөлінеді:

1) Қалба тауларының қарағайлы ормандарын, Кенді Алтайдың қою түсті қылқан жапырақты ормандарын, Оңтүстік Алтай мен Сауырдың жапырақты ормандарын қамтитын Қазақстан Алтайының ормандары;

2) Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының қылқан-жапырақты-жапырақты ормандары;

3) Батыс Тянь-Шань мен Қаратаудың арша-жемісті ағаш ормандары.

47. Батыс Тянь-Шань мен Қаратаудың арша-жемісті ағаш ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу жүргізілмейді.

Қазақтың шағын адырының тау ормандарына, шағын адыр бойынша шоқ ағашты ормандардың және Баян-Қарақаралы тауларының оңтүстік шетіне Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың шағын адырлы ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу тәртібі қолданылады.

6. Қалба тауларының қарағайлы ормандары

48. Топырақтың эрозияға қарсы төзімділігіне қарамастан барлық экспозициялардың қиялы, еңісті және тік баурайларында өсетін жуандығы 0,6-1,0 орман түрлерінің барлық топтарының қарағайлы екпелерінде ерікті-іріктеп кесу жүргізіледі.

Ағаш кесу қарқындылығы екпелердің жуандығына байланысты, бірақ одан қор бойынша 30 пайыздан астам мөлшерде асып кетпеу керек. Екпелердің жуандығын 0,5-тен төмендемеуге жол берілмейді. Екінші және үшінші кезектер

20 жылдан соң өткізіледі, кеспеағаш көлемі - 10 гектардан аспайды (6-кесте, 1.1-тармақ).

7. Кенді Алтайдың қою түсті қылқан жапырақты (майқарағайлы және шыршалы) ормандары

49. Бір жастағы майқарағай және шырша екпелерінде, төзімді және төзімсіз топырақты солтүстік экспозициялардың қиялы, еңісті баурайларында (6-кесте, 2.1-тармақ), сондай-ақ топырағы төзімді құламаны баурайларда (6-кесте, 2.7-тармақ) біртіндеп ағаш кесу жүргізіледі.

Жуандығы 0,9-1,0 екпелерде біртіндеп үш кезекпен ағаш кесу жүргізіледі. Бірінші кезекте жуандығын 0,6 - 0,7-ге дейін кеміте отырып, қордың 30 пайызына дейін, екінші кезекте - 40 пайыздан аспайтын мөлшері шабылады.

Жуандығы 0,6-0,8 екпелерде бірінші кезекте қордың 40 пайызына дейінгі мөлшері іріктеліп, біртіндеп екі кезекпен ағаш кесу жүргізіледі.

Екі жағдайда соңғы кезек жақсы қайта жаңғыру орын алған кезде жүргізіледі.

Ағаш кесудің қайталану мерзімі - 10-15 жыл. Кеспеағаш көлемін қиялы және еңісті баурайларда 20 гектардан, тік қияларда - 15 гектардан арттыруға жол берілмейді.

50. Топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың қиялы және еңісті баурайларында (6-кесте, 2.2-тармақ) және топырағы төзімсіз солтүстік экспозициялардың қиялы баурайларында (6-кесте, 2.4-тармақ) жуандығы 0,6-1,0 әртүрлі жастағы майқарағай мен шырша екпелерінде, егер сүрекдіңдердің орташа жастағы және өсіп-жетіліп қалған бөлігінің жуандығы 0,4-тен кем болмаса, ұзақ мерзімді-біртіндеп кесу жүргізіледі.

Бірінші кезекте пісіп-жетілген, қураған және уақыты өтіп кеткен ағаштарды аластау есебінен қордың 50 пайызына дейін кесіледі. Екпелердің жуандығын 0,3-0,5-тен төмендетуге жол берілмейді. Қорытынды кезек жақсы қайта жаңғыру орын алған (шәкіл бойынша) кезде жүргізіледі. Ағаш кесудің қайталану мерзімі - қалған ұрпақ пісіп-жетілу жасына жеткеннен кейін - 30-40 жыл. Кеспеағаш алқабын 20 гектардан асыруға жол берілмейді.

51. Жуандығы 0,6-1,0 майқарағай мен шырша екпелерінде ерікті-іріктеп кесу:

1) егер орташа жастағы және өсіп-жетіліп қалған ағаштардың жуандығы 0,4-тен кем болса, топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың қиялы және еңісті баурайларындағы (6-кесте, 2.3-тармақ), топырағы төзімсіз солтүстік экспозициялардың қиялы баурайларындағы (6-кесте, 2.5-тармақ) әртүрлі жастағы екпелерінде;

2) топырағы төзімсіз солтүстік экспозициялардың еңісті (6-кесте, 2.6-тармақ) және топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың тік қиялы баурайларында (6-кесте, 2.9-тармақ) әртүрлі жастағы екпелерінде;

3) топырағы төзімсіз солтүстік экспозициялардың тік қиялы баурайларында әртүрлі жастағы және бір жастағы екпелерде;

4) топырақтың төзімділігіне қарамастан оңтүстік экспозициялардың қиялы, еңісті және тік қиялы бір жастағы және әртүрлі жастағы екпелерінде (6-кесте, 2,10, 2.11-тармақтар) жүргізіледі.

Топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың баурайларында ағаш кесудің қарқындылығын екпелердің жуандығын 0,5-тен төмен болмайтын мөлшерге жеткізіп, бастапқы қордың 30 пайызынан, топырағы төзімсіз оңтүстік экспозициялардың баурайларында - 20 пайызынан астам арттыруға жол берілмейді.

Екінші және үшінші кезектер бір жастағы екпелерде 10 жылдан кейін, әртүрлі жастағы екпелерде - 20 жылдан кейін жүргізіледі.

Кеспеағаштың көлемі баурайлардың құламалығына қарай 15-20 гектардан аспайтын мөлшерде белгіленеді.

8. Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының шыршалы және майқарағайлы ормандары

52. Топырағы төзімді барлық экспозицияның қиялы және еңісті баурайларындағы бір жастағы шыршалы екпелерде әрбір кезекте қордың 30-40 пайызы кесіліп, екі-үш кезекте біртіндеп кесу жүргізіледі (6-кесте, 3.1-тармақ).

53. Жуандығы 0,6-1,0 шыршалы екпелерде ерікті-іріктеп кесу:

1) топырақтың төзімділігіне қарамастан барлық экспозицияның қиялы және еңісті баурайларындағы әртүрлі жастағы екпелерде (6-кесте, 3.2-тармақ);

2) топырақтың төзімділігіне қарамастан барлық экспозициялардың тік қиялы баурайларындағы бір жастағы және әртүрлі жастағы екпелерде (6-кесте, 3.4-тармақ) жүргізіледі.

Ағаш кесудің жиілігін екпелердің жуандығын 0,5-тен төмен болмайтын мөлшерге жеткізіп, бастапқы қордың 25-30 пайызынан астам арттыруға жол берілмейді.

Екінші және үшінші кезектер 25-30 жылдан кейін өткізіледі.

Кеспеағаштың көлемі баурайлардың құламалығына қарай 15-20 гектардан аспайтын мөлшерде белгіленеді.

54. Топырағы төзімді және төзімсіз барлық экспозициялардың қиялы еңісті және тік қиялы баурайларындағы майқарағайлы бір жастағы және әртүрлі жастағы екпелерде ерікті-іріктеп кесу жүргізіледі (6-кесте, 3.3, 3.5-тармақтар).

Топырағы төзімсіз тік қиялы баурайларда ағаш кесудің жиілігін екпелердің жуандығын 0,5-тен төмен болмайтын мөлшерге жеткізіп, бастапқы қордың 20 пайызынан, қиялы және еңісті баурайларда 30 пайызынан астам арттыруға жол берілмейді.

Кеспеағаштың көлемі баурайлардың құламалығына қарай 15-20 гектардан аспайтын мөлшерде белгіленеді.

9. Оңтүстік Алтай мен Сауырдың жапырақты ормандары

55. Топырағы төзімді барлық экспозициялардың қиялы және еңісті баурайларындағы (6-кесте, 4.1-тармақ), сондай-ақ топырағы төзімсіз барлық экспозициялардың қиялы және еңісті баурайларындағы (6-кесте, 4.2-тармақ) бір жастағы жапырақты екпелерде біртіндеп кесу жүргізіледі.

Жуандығы 0,9-1,0 екпелерде бірінші кезекте қордың 30 пайызына дейінгі мөлшері кесіліп, үш кезекті біртіндеп кесу жүргізіледі. Екінші кезекте 40 пайызынан аспайтын мөлшері кесіледі.

Жуандығы 0,6-0,8 екпелерде бірінші кезекте қордың 40 пайызына дейінгі мөлшері іріктеле отырып, екі кезекті біртіндеп кесу жүргізіледі. Ағаш кесуді қайталау мерзімі - 10 жыл. Кеспеағаштың көлемін 20 гектардан, соңғы кезек кезінде - 10 гектардан астам мөлшерге арттыруға жол берілмейді.

Екі жағдайда қорытынды кезек жақсы қайта жаңару орын алған жағдайда жүргізіледі.

56. Топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың қиялы және еңісті баурайларында (6-кесте, 4.3-тармақ) және топырағы төзімді оңтүстік экспозициялардың қиялы баурайларында өсетін әртүрлі жастағы жапырақты екпелерде (6-кесте, 4.5-тармақ), егер өсіп-жетілу жасына жетпеген сүректіңдердің жуандығы кемінде 0,4-ті құраса, біртіндеп ұзақ мерзімді кесу жүргізіледі.

Бірінші кезекте қураған, пісіп-жетілген және ұзақ тұрып қалған ағаштарды аластау есебінен қордың 50 пайызына дейінгі мөлшері кесіледі. Екпелердің жуандығын 0,3-0,5-тен төмендетуге жол берілмейді. Қорытынды кезек жақсы қайта жаңару орын алған жағдайда (шәкіл бойынша) жүргізіледі. Қайталану мерзімі - 30 жыл. Кеспеағаштың көлемін 10 гектардан астам мөлшерге арттыруға жол берілмейді.

57. Жуандығы 0,6-1,0 жапырақты екпелерде ерікті-іріктеп кесу:

1) егер өсіп-жетілу жасына жетпеген сүректіңнің жуандығы 0,4-тен кем болса, топырағы төзімді солтүстік экспозициялардың қиялы және еңісті баурайларындағы (6-кесте, 4.4-тармақ), оңтүстік экспозициялардың қиялы баурайларындағы (6-кесте, 4.6-тармақ) әртүрлі жастағы екпелерде;

2) топырағы төзімсіз барлық экспозициялардың қиялы және еңісті баурайларындағы әртүрлі жастағы екпелерде (6-кесте, 4.8-тармақ);

3) топырағы төзімді оңтүстік экспозициялардың еңісті баурайларындағы әртүрлі жастағы екпелерде (6-кесте, 4.7-тармақ);

4) топырағы төзімсіз барлық экспозициялардың тік қиялы баурайларындағы әртүрлі және бір жастағы екпелерде (6-кесте, 4.10-тармақ);

5) топырағы төзімді барлық экспозициялардың тік қиялы баурайларындағы бір және әртүрлі жастағы екпелерде (6-кесте, 4.9-тармақ) жүргізіледі.

Топырағы төзімді баурайларда ағаш кесудің жиілігін 30 пайыздан, топырағы төзімсіз тік қиялы баурайларда - 20 пайыздан астам мөлшерге (ағаш сүйретіп шығару жолын тартуға кесілген сүрек көлемін есепке алмай) арттыруға жол берілмейді. Екінші және үшінші кезектер бір жастағы екпелерде 10 жылдан кейін, әртүрлі жастағы екпелерде - 20 жылдан кейін жүргізіледі.

Тік қиялы баурайларда кеспеағаштың көлемін 15 гектардан, қиялы және еңісті баурайларда - 20 гектардан астам мөлшерге арттыруға жол берілмейді.

58. Жапырақты-майқарағайлы екпелерде бірінші кезекте кесуге майқарағай ағаштары жатады.

10. Қалба тауларының, Кенді Алтайдың, Оңтүстік Алтайдың, Сауырдың, Солтүстік Тянь-Шаньнің және Жоңғар Алатауының жапырақты ағаш ормандары

59. Топырағы төзімсіз барлық экспозициялардың еңісті және тік қиялы баурайларында алдын ала қайта жаңғырудың орын алуына қарамастан ормандардың байырғы және туынды түрлерінің жуандығы 0,6-1,0 қайың екпелерінде (6-кесте, 5.1-тармақ), сондай-ақ топырағы төзімді барлық экспозициялардың қиялы, еңісті және тік қиялы баурайларында және топырағы төзімсіз қиялы баурайларында қылқан жапырақты ағаш тұқымдарының жақсы (шәкіл бойынша) қайта жаңғыруы орын алған жағдайда орманның туынды түрлерінің екпелерінде (6-кесте, 5.4-тармақ) біртіндеп екі кезекті ағаш кесу жүргізіледі.

Бірінші кезекте іріктеу - қордың 50 процентіне дейінгі мөлшері. Екпелердің жуандығын 0,3-0,5-тен төмендетуге жол берілмейді. Қорытынды кезек жақсы (шәкіл бойынша) қайта жаңғыру орын алған жағдайда жүргізіледі. Қайталану мерзімі - 10 жыл. Кеспеағаш ауданын 15 гектардан, ал қорытынды кезек кезінде 30 гектардан астам мөлшерге арттыруға жол берілмейді.

60. Алдын ала қайта жаңғыруына қарамастан орманның байырғы түрлерінің қайыңдықтарында, ал қылқан жапырақты ағаш тұқымдары қанағаттанарлық және қанағаттанарлықсыз дәрежеде (шәкіл бойынша) қайта жаңғыруы орын алған

жағдайда орманның туынды түрлерінің екпелерінде жаппай кеспеағаштық кесу топырағы төзімді барлық экспозициялардың қиялы, еңісті және тік қиялы баурайларында (6-кесте, 5.2-тармақ) және топырағы төзімсіз қиялы баурайларда (6-кесте, 5.3-тармақ) жүргізіледі. Кеспеағаштың ені - 100 м. Кеспеағаштың жанасуы - тікелей, жанасу мерзімі - 2 жыл, кеспеағаштың көлемі баурайлардың құламалығына қарай 10-15 гектардан аспайды.

Пісіп-жетілу жасына жетпеген қылқан жапырақты тұқымдар ағаштарын (кұрғап бара жатқан және қу ағаштардан басқа) кесуге жол берілмейді.

61. Орманның түріне және топырақтың төзімділігіне қарамастан барлық экспозициялардың қиялы, еңісті және тік қиялы баурайларында өсетін көктерек, терек және ағашқа ұқсас тал екпелерінде жаппай кеспеағаштық кесу жүргізіледі (6-кесте, 5.6-тармақ). Өскіннің пайда болуы үшін ағаш кесуді жүргізудің ең жақсы мерзімі - қазанның екінші жартысынан сәуірдің орта тұсына дейін. Томарды қиып, оның қабығын сыдыруға жол берілмейді.

Пісіп-жетілу жасына жеткен қылқан жапырақты ағаштардың бірлі-жарым қоспасы орман шымылдығы астында қылқан жапырақты өскін болмаған жағдайда кесуге жатпайды. Егер сүректің шымылдығы астында қылқан жапырақты ағаш тұқымдарының жақсы (шәкіл бойынша) қайта жаңғыруы орын алса, пісіп-жетілу жасына жеткен қылқан жапырақты ағаштар кесу процесінде кесілуі мүмкін. Кеспеағаштың жанасуы - тікелей, жанасу мерзімі - 1 жыл. Кеспеағаштың көлемі - 100 м. Кеспеағаштың көлемін баурайлардың құламалығына қарай 10-15 гектардан астам мөлшерге арттыруға жол берілмейді.

62. Барлық экспозициялардың қиялы және еңісті баурайларындағы тау бұталары жыңғылдарында әр белдеуден кейін жанасатын ені 40 м кеспеағаштарда жаппай кеспеағаштық кесу жүргізіледі, кеспеағаштың ауданы 2,5 гектардан аспайды (6-кесте, 5.7-тармақ). Қалдырылған белдеулер өскін 1 м биіктікке жеткен соң 2 жылдан кейін кесіледі.

63. Барлық экспозициялардың қиялы, еңісті және тік қиялы баурайларындағы мемлекеттік орман қорының "өзендер, көлдер, су қоймалары, арналар және басқа да су объектілерінің жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған белдеулері" санатының өскіндік тәсілмен қайта жаңғыратын жайылмалы жапырақты сүректіңдерде және бұта жыңғылдарында жаппай кеспеағаштық кесу (6-кесте, 5.8, 5.9-тармақтар) жүргізіледі. Кеспеағаш ені - 75 метрге дейін, бұталарда - 40 метр. Жанасуы - тікелей. Жанасу мерзімі - 3 жыл, бұталарда - 2 жыл. Кеспеағаш бағыты өзен ағысына көлденең, кесу бағыты - өзен ағысына қарсы. Кеспеағаш ауданы - 2,5 гектарға дейін.

Келесі кеспеағаштарды кесу кеспеағашта жақсы (шәкіл бойынша) қайта жаңғыру орын алғаннан кейін немесе өскін кемінде 1 м биіктікке жеткеннен кейін жүзеге асырылады.

1 гектарға дейінгі және одан кем таксациялық телімдер кесуге тұтас күйінде белгіленеді.

11. Басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуді жүргізуге қойылатын орман өсіру-экологиялық талаптар

64. Басты мақсатта пайдалану үшін іріктеп және біртіндеп ағаш кесуді (соңғы кезектен басқа) жүргізу үшін кеспеағаштар бөлу кезінде пісіп-жетілу жасына жетпеген қылқан жапырақты және қатты жапырақты ағаш тұқымдары кесуге белгіленбейді.

Қайта жаңғырмаған ағашы кесілген жерлерге жанасатын екпелерде кеспеағаштарды жаппай кесуге бөлуге және біртіндеп кесудің қорытынды кезегіне "жақсы" деген бағамен табиғи қайта жаңғыру немесе орман дақылдары отырғызу орын алған жағдайда ғана жол беріледі.

65. Жаппай тар кеспеағаштық кесу кезінде кеспеағаштардағы алаңшаның ені:

1) жазық жерлердегі ормандарда және Қазақтың шағын адырлы ормандарында - сүректіңдердің бір жарым еселік биіктігінен аспайтын мөлшерде ;

2) баурайының құламалығы 15 градусқа дейінгі тау ормандарында - сүректіңдердің екі еселік биіктігінен, ал кеспеағаштарды қиғаш тауларда кесу кезінде - 100 метрден аспайтын мөлшерде белгіленеді.

66. Орманның табиғи жолмен қайта жаңғыруын есепке ала отырып басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуді жүргізу үшін белгіленген екпелерде мал жаю сексеуілді қоса алғанда, қылқан жапырақты және қатты жапырақты сүректіңдерде кесуден бес жыл бұрын тоқтатылады.

67. Кеспеағаштарда сүрек дайындау мен оларды сүйретіп шығаруды топырақ эрозиясының пайда болуына жол бермейтін, ормандардың, су айдындарының және басқа да табиғи объектілердің жай-күйіне теріс әсер етпейтін немесе оны шектейтін, шаруашылық жағынан бағалы тұқымдардың өскіні мен жас шыбығын сақтауды қамтамасыз ететін тәсілдермен және құралдармен жүргізу қажет (2-14-қосымша).

Қазақтың шағын адырлы ормандарында құламалығы 10 градустан астам және тау ормандарында 15 градустан астам баурайларда трактормен сүйретіп шығаруға ағаш кесу қалдықтарымен бекітілген сүйретіп шығару соқпақтарымен ғана жол беріледі.

Сүректі сыпталған ағаш түрінде де, сортименттер түрінде де сүйретіп шығаруға рұқсат етіледі.

68. Қарсыз кезеңде ағаш кесу процесінде жерге үлесті қысымы $0,4-0,5 \text{ кг/см}^2$

-ден аспайтын ағаш дайындау техникасын пайдалану керек.

69. Кесілетін ағаштардың басым көпшілігі үшін ағаштарды бір бағытта құлату әдісі қолданылады, ол алаңшаларда 45 градустан аспайтын бұрышпен сүйретіп шығару жолына қарай төбесі жағымен жүргізіледі. Ағаштарды жүйесіз құлату мен сүйретіп шығаруға жол берілмейді.

Тым ылғалданған саз балшықты және балшықты топырақтарда өсетін барлық сүрекдіңдерде ағаш кесуді жүргізуге қысқы кезеңде ғана жол беріледі.

70. Кейіннен табиғи қайта жаңғырту жоспарланып отырған кеспеағаштарда ағаш дайындау процесінде тұқымдықтардың, тұқымдық топтардың, шоқ ағаштар мен жолақтардың сақталуын қамтамасыз ету қажет:

1) табиғи қайта жаңғыру белгіленген жаппай кесу жүргізілетін кеспеағаштарда (тар кеспеағаштық кесуді қоспағанда) жеке дара тұрған желге төзімді тұқымдықтар түріндегі тұқым шашқыштар қалдырылады. Қарағайлы тау ормандарында оларды алаң бойынша біркелкі орналасқан 3-5 ағаштан тұратын топтармен 1 гектарға 15-20 дана мөлшерінде қалдыру керек;

2) қылқан жапырақты ағаш тұқымдарының тұқымдықтарын қалдырумен бірге майқарағайлы және шыршалы ормандарының тұқымдық құрамын жақсарту және оларды сауықтыру мақсатында 1 гектарға 20-25 ағаш мөлшерінде қайың тұқым шашқыштары да қалдырылады;

3) таза және қайың араласқан самырсын ағаштарында тұқым шашқыштар 3-5 ағаштан тұратын топтармен кемінде 25-30 дана, ал самырсын-майқарағай екпелерінде - 1 гектарға басты тұқымның 30-35 ағашы қалдырады;

4) шым топырақта өсетін қылқан жапырақты ағаш тұқымдары араласқан жапырақты туынды екпелерде араларындағы қашықтық 100 метрге жуық болатын көлемі 0,1-0,25 га аралас қылқан жапырақты-қайың шоқ ағаштары қалдырылады. Нашар шымдалған топырақтарда шоқ ағаштар мөлшері 0,3-0,4 гектарға дейін жеткізіледі, ал олардың арасындағы қашықтық 150-200 метрге дейін ұлғайтылады;

5) кеспеағаштарда:

табиғи жолмен жақсы қайта жаңғыратын немесе жасанды жолмен қалпына келтіруге белгіленген;

жапырақты ағаш тұқымдарының;

кұмайт, құмды және тасты топырақтардағы қарағайлы ормандардың құрғақ түрлерінің, сондай-ақ топырағы тым көп шымданған жас және ылғалды қарағайлы ормандардың тұқым шашқыштары қалдырылмайды;

6) ағаштар топтары бірлі-жарым ағаштар түріндегі тұқым шашқыштарды діндеріндегі қабықты жеңіл-желпі қырып (шырайландырып) белгілеп, бояумен нөмірлейді. Тұқымдық гүл өсетін топырақты шектеу шектесетін ағаштарда

сыртқы жағында қабығында жеңіл сүйкеу және бұрыштағы ағаштарда дінгегінің маңындағы қабығын қыру жолымен жүргізіледі. Тұқымдықтар мен тұқымдық топтардағы ағаштар, сондай-ақ тұқымдық гүл өсетін тұқымдық ағаштар бояумен белгіленеді.

71. Ағаш кесуді жүргізу кезінде қолданылып жүрген ормандағы санитарлық ережелер мен ағаш дайындаудағы техника қауіпсіздігін сақтау қажет.

72. Кесілген ағаштарды өрт қаупі бар кезеңде кеспеағаштарда қалдырған жағдайда оларды бұтақтарынан тазарту қажет, ал дайындалған ағаш өнімін қатар-қатар немесе текшелеп жинап қою керек. Бұл ретте жазға қалдырылған сүрегі және (немесе) ағаш кесу қалдықтары бар ағаш кесу орындарын көктем кезінде кейіннен кеспеағашта қосымша тазалап, тиісті өртке қарсы және санитарлық жай-күйге келтіру керек.

73. Басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуді жүргізу кезінде сексеуіл тоғайларында дайындаудың сым арқанмен сүйреп тарту тәсілін қолдануға тыйым салынады. Сексеуілді сындыру қолмен немесе тумервалды пайдалана отырып жүргізіледі, оның жұмыс бөлігі жер бетінен 40 см деңгейде орнатылады.

74. Барлық ағаш кесу жұмыстарынан кейін орман пайдаланушылар өскінді ағаш кесу қалдықтары мен топырақ үйінділерінен босату жолымен барлық қалған өскінді түзетіп қоюы, сынған және қатты зақымданған өскінді ағаш кесу қалдықтарымен бірге кесіп және алып тастауы; ой-шұңқырларды тегістеу, фашиндер орнату, ағаш кесу қалдықтарын төсеу және нығыздау жолымен топырақ эрозиясының пайда болған ошақтарын жоюы, жоғарғы қоймалар мен тиеу алаңдары орналасқан жерлерді ормандарды молықтыру жөніндегі жұмыстарды жүргізуге жарамды күйге келтіруі қажет.

75. Кеспеағаштағы жоғарғы қоймалар мен тиеу алаңдары орналасқан 10 гектардан кем алаңның кеспеағаш алаңының 4 пайызынан астам, ал 10 гектардан астам алаңның 2 пайызынан астам артып кетуіне жол берілмейді.

76. Кеспеағаштарды ағаш кесу қалдықтарынан (бұталардан, бұтақтардан, ұшар басынан) тазарту ағаш кесу қалдықтарын пайдалану, орманның қайта жаңғыру жағдайларын жақсарту, сондай-ақ орман өрттерінің шығуының, орман үшін зиянды жәндіктердің көбеюінің және саңырауқұлақ ауруларының алдын алу және қатерін жою мақсатында ағаш кесумен бір мезгілде жүргізіледі.

77. Ағаш кесу қалдықтары бірінші кезекте өнеркәсіптік ұқсату және халыққа сату үшін пайдаланылады. Бұл жағдайларда олар өрт қауіпсіздігі шараларын сақтап, ағаш сүйретіп шығаратын соқпақтар бойы мен жолдарда сүректіңнің алаңқайлары мен бос жерлеріне (терезелерде) үйіп қойылады.

78. Ағаш кесу қалдықтарын пайдалану мүмкіндігі болмаған жағдайда кеспеағашты тазарту мынадай тәсілдермен жүргізіледі:

1) орманның құрғақ түрлері мен топырағы әлсіз және тастақ жерлерде өсетін

екпелерде ұзындығы 1 метрге дейінгі ағаш кесу қалдықтарын ұнтақтау және оларды ағашы кесілген бүкіл алаңға біркелкі етіп шашып тастау жолымен;

2) орманның шөпті-батпақты және шөпті-сфагнумды (жаңа, дымқыл, шикі, ылғалды) түрлерінде оларды ені 2 метрге дейін жалдарға немесе шіру үшін қалдыра отырып, диаметрі 3 метрден және биіктігі 0,5-0,6 метрден аспайтын үйіндіге жинау жолымен. Шіру үшін қылқан жапырақты ормандарда 1 гектарға 200, жапырақты ормандарда - 100 данадан астам мөлшерде үйінділер қалдыруға ж о л б е р і л м е й д і ;

3) кейіннен оларды сүйрету барысында нығыздай отырып, ағаш сүйрету ж о л д а р ы н а ж и н а у ж о л ы м е н ;

4) оларды кеспеағаштан тыс жерге алаңқайларға шығару, оларды кейіннен өрт қаупі бар кезеңде қолдан өртей отырып, үйіндіге жинау жолымен;

5) ағаш кесу қалдықтарын үйінділерге жинау кезінде үйінділер орман шетінен 10 м және текшелеп жиналған орман өнімінен 5 м жақын о р н а л а с т ы р ы л м а й д ы .

Кеспеағашты тазартудың аталған тәсілдері аралас күйінде қолданылуы м ү м к і н .

Орман иеленуші ағаш кесу орындарын тазартудың тәсілдерін ағаш кесу б и л е т і н д е к ө р с е т е д і .

Қар қалыңдығы 50 сантиметрден асатын қысқы кезеңде ағаш кесуді жүргізу кезінде кеспеағашты, ерекшелік ретінде, өрт қаупі бар маусым басталғанға дейін к ө к т е м д е т а з а р т у ғ а ж о л б е р і л е д і .

Кеспеағашта ағаш кесу қалдықтарын оның көлемінің 20 пайыздан астам мөлшерін қ а л д ы р у ғ а ж о л б е р і л м е й д і .

79. Барлық ағаш кесу жұмыстары аяқталғаннан кейін кеспеағашты қаз-қалпындағы күйінде қарап шығу және құжаттарды зерделеу негізінде басты тұқымдардың өскіні мен жас шыбықтарының сақталуын қоса алғанда, ағаш кесуді орындау сапасы және негізгі орман өсіру талаптарының сақталу деңгейі т е к с е р і л е д і , с о н д а й - а қ :

1) орман шаруашылығы саласындағы уәкілетті орган (бұдан әрі – уәкілетті орган) айқындайтын тәртіппен ағаш кесу орындарын куәландыру жүргізіледі және акті жасалады, оған өз бетімен кесілген сүректің көлемі, зақымдалған ағаштардың саны және ағаш кесу кезінде жол берілген басқа да бұзушылықтар көрсетіле отырып, бүкіл учаскеде дайындалған сүректің мөлшері текше метрмен енгізіледі. Акті учаскеде дайындалған сүректің мөлшерін растайтын құжат ретінде ағаш кесу билетіне қоса тіркеледі;

2) ағаш кесу орындарын куәландыру актісі жасалғаннан кейін бір айлық мерзімде орман мекемесінің лауазымды тұлғасы қадағалау және бақылау тәртібімен акт бойынша орманшылықтан орындалған жұмыстар көлемінің

кемінде 20 пайызын қабылдайды.

Орманшылық бойынша ағаш жұмсау кітаптары мен кеспеағаштар абристері, қайта есептеу ведомстволары, орман орналастыру материалдарындағы жүргізілген ағаш кесулер туралы белгілер және тұрақты сынақ алаңдары бойынша материалдар тексеріледі;

3) біртіндеп және іріктеп кесудің әрбір кезегі аяқтағаннан кейін кеспеағаштарда құламалығы 15 градусқа дейінгі баурайларда қатты бүлінген (дің сыртының үштен бірінің қабығын сыдыру, тамырларының зақымдануы, бүкіл массасының үштен бірінен астамы мөлшерінде ұшар басының сынуы) ағаштар санының түбірінде қалдырылатын ағаштардың жалпы санының 8 пайызынан, ал құламалығы 5 градустан астам баурайларда - 12 пайызынан асып кетуіне жол берілмейді.

Ескерту. 79-тармаққа өзгеріс енгізілді - ҚР Үкіметінің 18.10.2013 N 1102 қаулысымен (алғашқы ресми жарияланғанынан кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі).

80. Ағаш дайындау процесінде ағаш сүйретіп шығару жолдарының және тиеу алаңдарының барлық ауданымен бірге алғанда топырақты минералдандырудың жалпы көлемінің кеспеағаштың жалпы көлемінен 20 пайыздан астам мөлшерде асып кетуіне жол берілмейді.

81. Ағаш кесуден кейін орманның табиғи қайта жаңғыруының жай-күйі барлық ағаш дайындау операцияларынан кейін сақталып қалған өскін, ағаш кесу орындарын тазартуды және өскіннің түзетілуін есепке алу арқылы, ал оның өміршеңдігі ағаш кесу орындарын қуәландыру кезінде анықталады. Қайта жаңғыруды бағалау шәкілдер бойынша айқындалады (2-14-қосымша).

Есептеу нәтижелері бойынша акт жасалып, онда өскіннің мөлшері мен сақталу пайызы, оның жай-күйінің жалпы сипаттамасы және алаң бойынша орналасуы, ағашы кесілген жердің қажет тұқымдармен күтілетін қайта жаңғыруын бағалау, ағашы кесілген жерлердегі орманды молықтыру жөнінде іс-шаралар өткізу қажеттілігі мен олардың тәсілдері көрсетіледі.

82. Дайындау маусымына және ағаш кесу тәсіліне қарай алаңшадағы өскін мен жас шыбықтың оның ағаш кесуге дейін есепке алынған мөлшерінің 50 пайызынан 80 пайызына дейін сақталуын қамтамасыз ету қажет (7-кесте).

83. Ағашы кесілген жерлерде қажетті тұқымдардың жақсы қайта жаңғыруы орын алған жағдайда оларда орманды молықтыру жөнінде іс-шаралар жүргізу қажет болмайды, ал қанағаттанарлық дәрежеде қайта жаңғырған жағдайда табиғи қайта жаңғыруға жәрдемдесу шаралары немесе ішінара орман дақылдары белгіленеді.

84. Табиғи қайта жаңғырумен қамтамасыз етілмеген ағашы кесілген жерлерде орман пайдаланушылар міндетті түрде ағаш кесуден кейін екі жыл ішінде

шаруашылық жағынан бағалы тұқымдардың орман дақылдарын отырғызу жөнінде жұмыстар жүргізеді.

85. Орманның табиғи қайта жаңғыруына жәрдемдесу жөніндегі іс-шаралар өткізілген, орман дақылдары отырғызылған немесе табиғи өсіп-өнуге қалдырылған орман құрайтын барлық тұқымдардың жаппай ағаш кесілген жерлерде, сондай-ақ ағашы кесілген жердің сыртқы жағына жанасқан 10 метрлік белдеулерде өскіннің көп бөлігі жануарлардың оның жоғары басын бүлдіруіне мүмкіндік бермейтін биіктікке жеткенге дейін мал жаю мен шөп шабуға жол берілмейді.

3-бөлім.

6-тарау. Мемлекеттік орман қорының учаскелерінде аралық пайдалану үшін ағаш кесу

86. Мақсаттары мен міндеттеріне байланысты аралық пайдалану үшін ағаш кесу мынадай түрлерге бөлінеді:

- 1) орманды күтіп-баптау үшін кесу;
- 2) іріктеп санитарлық кесу;
- 3) құндылығы аз орман екпелерін, сондай-ақ қорғаныштық, су қорғау және басқа функцияларынан айырылып бара жатқан екпелерді қайта жаңартуға байланысты кесу;
- 4) жас шыбықтар арасындағы бірлі-жарым ағаштарды кесу.

12. Орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізудің міндеті, түрлері және негізгі орман өсіру қағидаттары

87. Орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жоғары дәрежеде пісіп-жетілген (0,8-1,0) екпелер пайда болған сәттен бастап жүргізіледі және әдетте басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу жүргізуге жол берілетін екпелерде басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуге дейін жарты сыныпта аяқталады және басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуге жол берілмейтін екпелерде өсу кезеңі бойына жүргізіледі.

88. Орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу Қазақстан Республикасының Орман кодексінде белгіленген орман пайдалануды шектеу режимдері ескеріле отырып, мемлекеттік орман қорының барлық санаттарының ормандарында жүргізіледі.

89. Екпелердің жасына (даму кезеңіне) және тұқымдық құрамына қарай орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің мынадай түрлері: жарықтандыру

, тазарту, сирету және өтпелі ағаш кесу жүргізіледі.

Ағаш кесудің жекелеген түрлерінің мақсаты мыналар болып табылады:
жарықтандыру - аралас жас шыбықтарда құрамды күтіп-баптау және жиілігін реттеу. Тазарту жасында күтіп-баптаудың осы түрі негізінен басты тұқымдардың екпелер құрамына қажетті мөлшерде қатысуын қамтамасыз етуге тиіс;
тазарту - екпелер құрамы мен пішінін күтіп-баптау, сондай-ақ оның жиілігін р е т т е у ;

сирету - екпелердің сапасы мен құрылымын жақсарту үшін дің мен ұшарбастың пішінін күтіп-баптау;

өтпелі ағаш кесу - таңдаулы ағаштарда өскінді көбейту, техникалық тұрғыдан пісіп-жетілген сүректің сапасын бір мезгілде арттыра отырып, оны өсіру мерзімін қысқарту және екпелерді басты ағаш кесулерге дайындау мақсатында екпелерді б а п т а п - к ү т у .

90. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу кешіктіріліп немесе тұрақсыз жүргізілген, екпелер әртүрлі жастағы екпелер болып, күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің жекелеген түрлерінің алаңдарын бөліп алу мүмкін болмайтын жағдайларда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің барлық түрлерінің нысаналы міндеттерін белгілі бір учаскеде бір мезгілде шешуге немесе оларды кешенді түрде жүргізуге жол беріледі.

91. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу екпелердің селекциялық-генетикалық қасиеттері мен биологиялық орнықтылығын төмендетпей, орманды одан әрі кезең-кезеңмен пайдалану ескеріле отырып жүзеге асырылады.

92. Осы Ереженің 89-тармағында аталған күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу түрлері оларды қолдану рұқсат етілген екпелерде олардың жасына, құрамына, өнімділігіне, ұшарбастарының майысуына немесе жуандығына байланысты жүргізіледі (8 - к е с т е) .

93. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізу кезінде ағаштарды жіктеу жүргізіледі, барлық дарактар шаруашылық және биологиялық белгілері бойынша үш санатқа: I - таңдаулылар, II - қосалқылар, III - аластауға тиістілер деп бөлінетін биотоптар бөліп алынады:

1) таңдаулыларға - биіктіктеп жақсы өскен, зақымданбаған түзу, толық сүректі және бұтақтарынан жақсы тазартылған діңі бар, терең тамырланған, қылқан жапырақтары (жапырақтары) қалыпты өскен, біркелкі дамыған, жіңішке бұтақты, жіңішке үшкір ұшарбасы бар басты тұқымның сау ағаштары жатады. Жапырақты екпелерде тұқымдық ағаштарға және шірікке төзімді ағаштардың нысандарына артықшылық беру керек. Таңдаулы ағаштар негізінен Крафт бойынша өсудің I, II және III сыныптарының ағаштарынан және олардың өсу орнының жағдайларына сәйкес келуін ескере отырып іріктеп алынады. Күрделі екпелерде мұндай ағаштар бірінші қабаттан да, екінші дәрежелі қабаттардан да

і р і к т е п

а л ы н а д ы .

Екпелердің жекелеген топтарында І санаттағы ағаштар болмаған жағдайда өсіп тұрғандарының салыстырмалы түрде таңдаулылары қалдырылады.

Күтіп-баптау кезінде таңдаулы ағаштар ішінен пісіп-жетілу жасына дейін қалдырылатын мақсатты ағаштар бөліп алынады. Бұл ағаштар сирету жасынан
б а с т а п б ө л і н е д і ;

2) қосалқыларға - таңдаулы ағаштардың бұтақтарынан тазаруына, олардың діндері мен ұшарбастарының қалыптасуына ықпал ететін, топырақ қорғау және топырақ жақсарту функцияларын орындайтын негізінен шымылдықтың төменгі бөлігіндегі немесе екінші қабатты құрайтын ағаштар жатады. Оларға сондай-ақ егер олар алаңқайлар мен орман шетінде орналасқан болса, таңдаулылар санатына енбеген жоғарғы шымылдықтың бірлі-жарым ағаштары, сондай-ақ егер олар басты тұқымның өскініне кедергі жасамаса, аласа ағаш нысанындағы бұталар мен ағаштар жатады ;

3) аластауға жататын ағаштарға :

кеуіп қалған, дауыл әсерінен құлаған, қураған, өсуін тоқтату дәрежесіне дейін саңырауқұлақ ауруларынан және зиянкестерден зақымданған ;

егер бұл ағаштар екпеде пайдалы рөл атқармаса, күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуден кейін оңала алмаса (тегіс, шар тәрізді және үрмелі ұшарбасы бар) және оларды кесу үлкен ашық алаңқайлар құрамаса, қисайған, қос тармақты, жоғарғы басы жоқ, ірі-ірі өгей бұтақшалары бар, қатты өсіп, ұшарбасы тым төмен иілген және қатты сүйірленген, көп күйзеліс көрген ;

іріктеп алынған таңдаулы және қосалқы ағаштардың өсуіне және ұшарбастарының қалыптасуына бөгет жасайтын (сабалайтын, тартатын, қысатын және тағы да басқалар) ағаштар, егер оларды кесу екпелердің бүлінуіне душар етсе, ілеспе тұқымдар мен басты тұқымның өкілдері ;

егер олар өте қалың шоғырлар құраса, жекелеген қалыпты дамыған және күйзелмеген ағаштар жатады .

Егер олар оқшауланып өссе және кеуіп қалмаған болса, қуыстар мен құс ұялары бар, діндерінің техникалық қасиеттері нашар ағаштар кесуге т а ғ а й ы н д а л м а й д ы .

94. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге тартылатын барлық екпелерде учаскелерде таңдаулы және қосалқы (пайдалы) ағаштарды қалдыруға және тиісінше осы Ереженің 93-тармағында келтірілген жіктемелер мен нұсқамаларға сәйкес кесуге жататын ағаштарды аластауға мүмкіндік беретін күтіп-баптаудың төменгі және жоғарғы әдістері бір мезгілде қолданылады.

95. Таза екпелерде негізінен екпенің бағынысты бөлігінен мөлшері мен өсу сыныптары әртүрлі ағаштарды шаба отырып, күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің белсенді төменгі әдісі қолданылады.

96. Аралас және күрделі екпелерде ағаштар кесу өнімділігі жоғары және өрттерге барынша төзімді екпе қалыптастыру үшін орман шымылдығының барлық бөліктерінде жүргізіледі.

97. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу үшін ағаштар іріктеу оларда бір немесе бірнеше таңдаулы ағаш таңдап алынатын жекелеген биотоптар бойынша жүргізіледі, ал содан соң оларға қосалқы (пайдалы) ағаштар және аластауға жататын ағаштар белгіленеді.

98. Жарықтандырылған және тазартылған жерлерде ағаштарды кесуге белгі салу бүкіл учаскеде жүргізілмейді. Бұл үшін учаскенің үйреншікті жерлерінде кейіннен мұқият кесуге ұшырайтын және бүкіл ауданда күтіп-баптау жұмысын жүргізу үшін үлгі ретінде пайдаланылатын бірнеше сынақ алаңы немесе жолақтық сынама салынады.

99. Сирету және өтпелі кесу кезінде ағаштар кесуге учаскенің бүкіл алаңында, бірақ онда таңдаулы ағаштарды біркелкі орналастыру мүмкіндігі ескерілетіріпті.

100. Басты тұқым ағаштары біркелкі бөлінбеген жас шыбықтарда басты тұқым топтарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің шоғырлық тәсілі қолданылады, мұнда басты тұқым топтарында және екінші дәрежелі ағаш шымылдығы биіктігінің жартысына тең қашықтықта олардың айналасындағы ілеспе тұқымдардың барлық ағашы шабылады. Қалған алаңда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жүргізілмейді.

101. Бір қабатты қылқан жапырақты-жапырақты екпелерде қылқан жапырақты ағаш тұқымдары биотоптарындағы екінші дәрежелі тұқымдар толық аластатылады (жоғарғы әдіспен күтіп-баптау), олардың қою, таза биотоптары шамалы сиретіледі (төменгі әдіспен күтіп-баптау) және жапырақты ағаш тұқымдарының биотоптары сәл ғана сиретіледі.

102. Бір қабатты жапырақты-қылқан жапырақты жас шыбықтарда және екінші қабаттағы басты тұқыммен күрделі әртүрлі жастағы екпелерде жапырақты тұқымды ағаштарды кесу учаскенің бүкіл алаңында жүргізіледі, бұл ретте қылқан жапырақты ағаш тұқымдары өскінінің біркелкі орналасуын және соңғыларының орманның қалдырылатын бөлігінің құрамында басым болуын қамтамасыз ету керек.

103. Қылқан жапырақты ағаш тұқымдары тым көлегейленіп, 0,5-тен кем мөлшерде түйіскен болса, жапырақты ағаш шымылдығын шабу белдеулермен жүргізіледі. Белдеулер ені екінші дәрежелі қабаттың екі биіктігіне тең етіп белгіленеді. Бұл ретте бірінші кезекте күтіп-баптау жапырақты ағаш тұқымдарының барлық ағаштары таңдалып, қылқан жапырақты ағаштар қалдырылатын учаскенің бүкіл алқабының кем дегенде 50 пайызында жүргізіледі. Кесу белдеулері қалдырылатын ені дәл осындай қорғаныштық ықтырмалармен

алмасып отырады. Белдеулер бағыты құрғақшылық жағдайларда батыстан шығысқа қарай, ал таулы аудандарда - баурайға көлденең күйінде қабылданады. 4-5 жылдан соң қалдырылған ықтырмалардағы жапырақты ағаш тұқымдарының ағаштары кесіледі және бір мезгілде бұдан бұрын кесілген белдеулеріндегі басты тұқымды күтіп-баптау жүргізіледі.

104. Белдеулік (дәліздік) күтіп-баптау ілеспе тұқым немесе басты тұқым бұталарының жекелеген қатарлары шабылатын, ал қалған қатарларда селекциялық сирету жүргізілетін аралас орман дақылдарына да, таза орман дақылдарында да қолданылады.

105. Топтық-әртүрлі жастағы екпелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу әдістері бір жастағы сүрекдіңдерді біртіндеп қалыптастыруға бағытталған ағаштардың әрбір тобының құрамымен және даму кезеңімен айқындалады.

106. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу ылғал үнемі жетіспейтін немесе ол артығымен болатын жекелеген екпелерді қоспағанда, Қазақстан Республикасының Орман кодексі мен осы Ережеде рұқсат етілген мемлекеттік орман қорының барлық учаскелерінде жүргізіледі:

1) шаруашылық тұрғыдан алғанда қажет емес екпе құрамы, алаң бірлігіндегі ағаштар саны (тығыздығы), діңдердің әртараптануының жоғары деңгейі және жуандығы, ағаштардың бір біріне өзара күшті әсер етуі және сүрекдіңнің жалпы нашар жай-күйі күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді белгілеу қажеттілігінің негізгі көрсеткіштері болып табылады;

2) аралас екпелер күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге басты тұқымды ілеспе тұқымдар күйзелткен және тиісті орман өсіру жағдайларына сәйкес келетін шаруашылық тұрғыда бағалы екпелердің қалыптасу процесіне ілеспе тұқымдар жайсыз әсер еткен жағдайларда белгіленеді;

3) ағаштар шоғыр-шоғыр болып орналасқан таза және аралас сүрекдіңдерде, егер жекелеген шоғырларда (топтарда) басты тұқымдарды екінші дәрежелі тұқымдардың көлегейлеп тастау қатері орын алса немесе таза шоғырлар қатты көлегейленіп қалған болса, олардың жалпы түйісуі мен жуандығына қарамастан күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу белгіленеді;

4) туынды екпелер (уақытша орман түрлері), қай жерде бар болса, сонда басты тұқымдардың (қылқан жапырақты, қатты жапырақты және басқалар) өміршең ағаштарының жеткілікті мөлшері олардың жуандығына қарамастан күтіп-баптау мақсатында кесуге белгіленуі мүмкін;

5) қылқан жапырақты ағаш тұқымдарының өскіні жоқ немесе оның мөлшері жеткіліксіз жапырақты туынды жас шыбықтарда болашақта түйіскен екпелер қалыптастыру үшін қайта жаңарту шараларын жүргізу керек, ал бұл мүмкін болмаса, онда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жапырақты ағаш тұқымдарының сүрекдіңдерін қалыптастыруға бағдарлау керек.

107. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу ең алдымен таңдаулы орман өсіру жағдайларында аралас, көлегейленген, пісіп-жетілу деңгейі жоғары және бонитеті жоғары екпелерде белгіленеді. Өзге де тең жағдайларда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу мынадай ретпен белгіленеді:

1) бірінші кезек - жарықтандыру, тазарту және сирету; оларды қажетсіз тұқымдар көлегейлеп тастайтын жағдайларда, кеспеағашты игеру кезінде сақталып қалған басты тұқымдардың дақылдары мен жас шыбықтарында;

екінші дәрежелі тұқымдар шымылдығындағы басты тұқымдары бар жас шыбықтарда;

бір шымылдықтағы басты және екінші дәрежелі тұқымдар бар аралас шыбықтарда;

бағалы тұқымдардың көлегейленіп тасталған таза шыбықтарында, сондай-ақ тұқымдық-өскіннен өсіп-өнген шыбықтарда;

екінші дәрежелі тұқымдар шымылдығы астындағы басты тұқымы бар аралас екпелерде;

2) екінші кезек:

таза екпелердегі сирету;

аралас және күрделі екпелердегі өтпелі кесу;

3) үшінші кезек - таза екпелердегі өтпелі кесу.

108. Ағаштардың біркелкі орналастыру кезінде сирету мен өтпелі кесу әдетте жуандығы 0,7-ден жоғары екпелерде белгіленеді.

109. Бонитеті V сыныптан төмен екпелер күтіп-баптау мақсатындағы ағаш кесуге белгіленбейді.

110. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу уақыты:

1) аралас және күрделі шыбықтарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу басты тұқымдарды екінші дәрежелі тұқымдардың көлегейлеп тастау қатері байқала салысымен, ал таза шыбықтарда - ұшарбастар қысылып, жапырақтары түсе басталған бойда жүргізіледі. Жасанды жолмен өсірілген қарағай шыбықтарында бірінші рет күтіп-баптау қатарлардағы ағаштардың ұшарбастары түйіскен сәттен бастап жүргізіледі;

2) ағаштардың жапырақтары түсіп қалған жағдайда жарықтандыру мен тазарту бүкіл вегетациялық кезең бойы жүргізіледі. Жергілікті климаттық жағдайларға байланысты ағаш кесу мерзімі вегетациялық кезеңнің басталуына, орта тұсына немесе аяғына белгіленуі мүмкін;

3) кеш сиретілген, діндері тым шығыңқы және жеткілікті дәрежеде орнықты емес қалың шыбықтарда, сондай-ақ далалық аймақтың жапырақты шыбықтарында оны негізінен көктем кезінде жүргізуге болады;

4) далалық аудандардағы қарағайдың орман дақылдарын қоса алғанда,

шабылатын ағаштарды жаңа жылдық шыршалар ретінде сату мақсатында күз аяғы мен қыс басында ағаш кесуге жол беріледі;

5) сирету мен өтпелі ағаш кесуді қар аз кезде жүргізген жөн.

Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу объектілерін және оны жүргізу уақытын таңдау аңшылық шаруашылығы, жанама орман пайдалану және табиғат қорғау мүдделері ескеріле отырып жүргізіледі.

111. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қарқындылығы мен қайталануы:

1) күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қарқындылығы немесе ағаш шымылдығының жабылу және екпелердің жуандығы деңгейімен, немесе тиісінше кесуге дейінгі діндер саны мен екпелер қорының пайызымен көрсетілетін шабылатын діндер мен екпелер қорының мөлшерімен, немесе 1 гектарға шаққанда ағаштар кесу алаңдарының бастапқы сомасын төмендету деңгейімен айқындалады;

2) орманды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қарқындылығы ормандардың тағайындалуына, орманның түріне, құрамына, жасына, жуандығына, бонитет сыныбына, екпелердің құрылымына, жалпы жай-күйіне және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің мақсатына қарай белгіленеді;

3) көрсеткіштердің төмендеу шамасы бойынша күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу қарқындылығының мынадай дәрежелері болады: өте баяу - 10 пайызға дейін, баяу - 11-20%, бірқалыпты - 21-35%; күшті - 36-50% және өте күшті 50%-дан астам;

4) шыбықтарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу қарқындылығы әдетте ағаш шымылдығы жабылуының төмендеу дәрежесімен айқындалады. Орта жастағы және пісіп-жетіліп қалған ағаштарда, ал орман шаруашылығын қарқынды жүргізу аймағында (далалық және орманды далалық аймақтар) және сирету жасындағы сүрекдіндерде - таксациялық жуандығы мен шабылған сүрек қоры бойынша айқындалады;

5) орта жастағы және пісіп-жетіліп қалған екпелермен салыстырғанда жас шыбықтарда неғұрлым қарқынды ағаш кесу қолайлы болады.

Өсу шапшаңдығымен едәуір өзгешеленетін тұқымдардан тұратын аралас екпелерде кесу қарқындылығы таза екпелермен салыстырғанда жоғары.

Тез өсетін және жарық сүйгіш тұқымдардан тұратын екпелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу қарқындылығы баяу өсетін және көлеңкеге шыдамды екпелермен салыстырғанда неғұрлым жоғары, ал бонитеттері жоғары сүрекдіндерде - өнімділігі төмен екпелермен салыстырғанда неғұрлым күшті.

Желге онша төзімді емес тұқымдардан тұратын қалың екпелерде, ылғалы көп және майда топырақтарда өсетін сүрекдіндерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу қарқындылығы салыстырмалы түрде баяу болуға тиіс;

6) күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қайталануы белгілі бір учаскеде

олардың бір түрін жүргізу жиілігін білдіреді, екпенің жай-күйіне, шаруашылық жүргізудің экономикалық жағдайларына байланысты және екпенің өнімділігі мен оны сирету қарқындылығына, сондай-ақ жұмыстардың механикаландырылу деңгейімен байланысты болады. Таза екпелерде қайталану күрделі және аралас екпелермен салыстырғанда сирек. Орман өсу жағдайлары неғұрлым жақсы және екпелер жас болса, күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу солғұрлым жиі жүргізілетін болады;

7) аралас талдарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қайталануы 5 жылды, таза шыбықтарда - 10 жылды, ал I-III бонитеттердің сүректіндерінде сирету және өтпелі кесу 10-15 жылды және IV-V бонитеттердің екпелерінде - 15-20 жылды құрайды.

112. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу алаңдарын жоспарлау және бөлу:

1) өсіруге және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге алаңдар бөлу, ағаштар іріктеу, оларды таңбалау және шыбықтарды қоспағанда, екпелерде қайта есептеу кесуге дейін бір жыл бұрын - жапырақты ағаштар бойынша көктемгі-жазғы кезеңде, ал қылқан жапырақты ағаштар бойынша - жыл бойына жүргізіледі;

2) кәдімгі учаскелерде шыбықтарды кесуге бөлу кезінде бүкіл учаскеде жарықтандыру мен тазарту жүргізу үшін эталон ретінде қызмет ететін бақылау сынақ алаңдары немесе жолақтық сынақ үлгілері қалдырылады. Олардың көлемі бүкіл учаскенің кемінде 3-5 пайызын және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің әрбір түрі бойынша кемінде 0,5 гектарды құрайды;

3) сирету және өтпелі ағаш кесу кезінде кесуге белгіленген ағаштар диаметрі 8 см (жер бетінен 1,3 м биіктікте) және одан да жоғары ағаштардан бастап жуандығының 2-4 сантиметрлік сатысы бойынша қайта есептеліп, олар іскерлік, жартылай іскерлік және отындық ағаштарға бөлініп, көлденең сызықпен белгі қойылады және тамыр мойнынан таңбаланады.

Бір мезгілде кесуге бөлінген ағаштарда кейіннен биіктік кестесін жасау және кестелер бойынша екпелердің биіктік разрядын айқындау үшін жуандығының 5 орталық сатысында 3 ағаштың биіктігі өлшенеді;

4) күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге учаскелер бөлу және сынау алаңдарын, шыбықтарда эталондық кесу, сондай-ақ сирету мен өтпелі ағаш кесу кезінде ағаштарды кесуге іріктеу орманшының немесе оның көмекшісінің басшылығымен жүргізіледі. Бұл ретте бағдар ретінде және практика жүзінде көрнекілеп көрсету үшін әрбір орман мекемесі учаскелерінде ағаш тұқымдары басым барлық екпелерде және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің әрбір түрі бойынша қалдырылатын екі секциялық (бірі - бақылау, екіншісі - ағаш кесілетін) тұрақты сынау алаңдары пайдаланылады.

Өздеріне бөлінген учаскелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізудің негізгі шарттары күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу бойынша

учаскені игерудің технологиялық картасында көрсетіледі.

113. Кесілетін сүректі есепке алу:

1) жарықтандыру және тазарту кезінде барлық шабылатын сүректің көлемі сынақ алаңдарында немесе жолақтық сынақ үлгілерінде дайындалған оның мөлшері бойынша айқындалады, ол өз кезегінде осы аудан үшін бекітілген шағын көлемді діндер көлемінің кестелері бойынша немесе кейіннен тиісті коэффициенттер бойынша тығыз текше метрлерге көшіріліп, қоймалық текше метрлермен айқындалады (9-кесте);

2) сирету және өтпелі ағаш кесу кезінде шабылатын сүрек қоры кесуге белгіленген ағаштарды қайта есептеу деректері бойынша анықталады. Бұл ретте 1,3 м биіктікте диаметрі 8 сантиметрден аз ағаштар бойынша қор учаскенің бүкіл көлеміне көшіре отырып, арнайы қалдырылатын сынақ алаңдарында қоймалық текше метрлермен айқындалады. Мұндай алаңдардың мөлшері учаске көлемінің 2-3 пайызын, бірақ кемінде 0,5 гектарды құрайды.

Диаметрі 8 сантиметрден астам (1,3 м биіктікте) ағаштарда қорды және сортты ағаштардың шығымын есептеу осы аудан үшін бекітілген биіктік сызбасы мен сортты ағаштар кестелері бойынша белгіленген биіктік разрядтары бойынша әрбір тұқым үшін жүргізіледі.

Технологиялық дәліздер (ағаш сүйрету жолдары) кесу көзделген күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу учаскелерінде оларда кесілетін сүрек осы ағаш кесу кезінде дайындалатын көлемге енгізіледі.

3) сирету мен өтпелі ағаш кесуге арналған ағаш кесу билеттері діндердің саны бойынша ("түбірлер" бойынша), ал жарықтандыру мен тазартуға арналған ағаш кесу билеттері - мөлшерлі саны бойынша ескеріле отырып жазып беріледі.

Егер сирету мен өтпелі ағаш кесуді жүргізу кезінде учаскеде кесілетін ағаштардың 15 пайыздан астамының жер бетінен 1,3 м биіктіктегі диаметрі 10 сантиметрден кем болса, ағаш кесу билеті дайындалатын сүректі мөлшерлі саны бойынша есепке алу тәсілі көрсетіле отырып беріледі;

4) орманшылық бойынша кеспеағашты материалдық және ақшалай тұрғыда бағалау нәтижелерінің негізінде бүкіл орман мекемесі бойынша кезекті жылдық кеспеағаштың жиынтық ведомосы қалыптасатын жылдық кеспеағаш ведомосы ж а с а л а д ы .

Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуге бөлінген барлық учаскелерге абристер жасалады, олар күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу бойынша жылдық кеспеағаштың альбомы түрінде түптеледі, кезекті жылдық кеспеағаштың ведомосымен бірге - бір данасы орман мекемесінде, екіншісі - орманшылықта с а қ т а л а д ы ;

5) ағашы кесілген алаңдар туралы деректер орманшылық бойынша жүргізілетін орманның шығыс кітабына енгізіледі, ал учаскелердің өздері

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 12 желтоқсандағы № 1512 қаулысымен бекітілген Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде кеспеағаштарды бөліп беру мен мөлшерлеу қағидаларына сәйкес алаңы, ағаш кесу жылы және ағаш кесу түрінің қысқартылған белгісі көрсетіліп, планшеттерге көкшіл бояумен тұтас сызықпен белгіленеді. Бір мезгілде мөлшерлеу сипаттамасына ағаш кесу жылы, ағаш кесілген алаң, ағаш кесудің түрі, тұқымдары бойынша кесілетін қор, ал өскіндер үшін – кесуден кейінгі ағаштың құрамы мен жуандығы енгізіледі.

Ескерту. 113-тармаққа өзгерістер енгізілді - ҚР Үкіметінің 2012.03.07 № 305; 18.10.2013 N 1102 (алғашқы ресми жарияланғанынан кейін күнтізбелік он күн өткен соң қолданысқа енгізіледі) қаулыларымен.

13. Тұқымы, пішіні және жас құрылымы әртүрлі екпелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің ерекшеліктері

114. Таза қарағайлы екпелерде ағаш кесу 10-кестеде келтірілген көрсеткіштер ескеріле отырып, жүзеге асырылады:

1) таза қарағайлы екпелерде (екінші дәрежелі тұқымдардың 1 бірлігіне дейін) жарықтандыру жүргізілмейді;

2) тазарту олардың төзімділігі мен су режимін арттыру мақсатында биотоптар мен тік қиялардағы ағаштары қисық өскен қалың қарағайлы жас өскіндерде ғана жүргізіледі. Егер оларда ағаштардың орналасуы біркелкі болса және өспей қалған ағаштар байқалмаса, онда тазарту тағайындалмайды және күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді бастау мерзімі жастың 2 сыныбына жылжытылады.

Қарағайдың қатардағы дақылдарында "саңылау" қалдырмай, бойлап өспей қалған, ауру және бүлінген ағаштарды (бұтақты, ұшарбасы көп, қисық және т.б.) аластау арқылы екпелерді біркелкі сирету жүргізіледі. Оларда сондай-ақ әрбір бесінші қатарды жаппай кесуге жол беріледі және технологиялық дәліздер жасау мен өрт қаупін азайту мақсатында олардан дақылдардың жекелеген блоктарын немесе секцияларын қалыптастыратын әрбір 200-250 м сайын орташа биіктіктегі ағаштарда ені 1,5-2 болатын жаппай қарама-қарсы ағаш кесу жүргізіледі.

Қарағайдың ықтырма дақылдарында ағаш кесу жойылып бара жатқан ағаштар есебінен жүргізіледі. Орман шетіндегі қатарларда ағаш жинау ең аз мөлшерде жүргізіледі;

3) сирету кезінде тек ауру, зақымданған және бойлап өспей қалған дарақтарды ғана жинап, қарағайдың ең таңдаулы ағаштарын қалдыруға және оларды біркелкі орналастыруға ұмтылу қажет, бұл ретте сүректіңнің жуандығын қатты төмендетуге жол берілмейді;

4) өтпелі кесудің бастапқы кезектері жуандығы жоғары деңгейдегі қарағай екпелерінде ғана жүргізіледі. Басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесуге тыйым

салынған екпелерде өтпелі кесудің кейінгі кезектерін өткізу кезінде учаскелерде қарағай өскінінің болуын және орналасуын ескеру, өтпелі ағаш кесуді немесе аналық екпені қарағайдың жас ұрпағымен толық ауыстырып болғанға дейін қорғаныштық, су қорғау және басқа да экологиялық функцияларынан айырыла бастаған екпелерге қолданылатын ағаш кесу тәсілдерін біртіндеп пайдалана отырып, оның өсуіне бөгет жасайтын ағаштарды жинау керек.

Бұл арада орман шымылдығын орынсыз көп сиретіп жіберген жағдайда топырақтың құрғап қалу қатері аса зор болатын жаңа жағдайлар ғана оған кірмейді, сондықтан негізгі шымылдықтағы ағаштар әдетте кесілмейді.

115. Аралас қарағайлы екпелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу 11-кестеде келтірілген көрсеткіштерді ескере отырып, жүзеге асырылады:

1) аралас қарағайлы-жапырақты талдарда жарықтандыру шөп тектес өсімдіктер сиреп кетіп, қарағайдың басты бәсекелесі жапырақты ағаш тұқымдары болатын сәттен бастап жүргізіледі. Орман өсу жағдайларына байланысты оны қарағайдың орташа биіктігі 2-2,5 м болатын 5-15 жас мөлшерінде тағайындайды. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу қарағай ағаштарының бойлап өсуі нашарлай бастаған уақыттан бастап айқындалады.

Жарықтандыру 40%-дан астам мөлшерде жапырақты ағаш тұқымдары бар қалың өскен талдарда 5-8 жастан және орман шымылдығы 0,7-0,8-ден астам мөлшерде жанасқан жағдайда 11-13 жастан басталады. Жапырақты ағаш тұқымдары 20-40% мөлшерде болған жағдайда майысып өскен талдарда оны 13-15 ж а с т а ө т к і з е д і .

Қарағай ағаштарының мөлшері жеткіліксіз болған жағдайда (ұшарбасының жанасуы 0,5-0,6-дан аз) және олар қатты зардап шеккенде жарықтандыруды орман жолақтарымен немесе әр тұстан ойып-ойып өткізеді. Бұл жағдайда тұқымдықтар болған жағдайда алқаптарға қосымша қарағай отырғызу үшін жапырақты орман шымылдығын қарағайдың өз тұқымын өзі шашуын туғызу үшін ұшарбасының жанасуын 50 пайызға дейін сирету, немесе табиғи түлеп өсуіне жәрдемдесу шараларын жүргізу, немесе жекелеген орман дақылдарын о т ы р ғ ы з у к е р е к .

Жарықтандыру, егер талдар ішінде қарағай таза тұрақты топтар күйінде өсіп тұрса және алаңда біркелкі орналастырылған болса, сондай-ақ орман шымылдығының жанасуы 0,7 және одан кем екпелерде жүргізілмейді;

2) тазарту ең алдымен жарықтандыру дер кезінде жүргізілмеген және қарағай ағаштары орынсыз көп зардап шеккен аралас екпелерде жүргізіледі. 25 жасқа дейін жүйелі күтім жасалмаған осындай екпелерде, бірінші кезекте, қарағай ағаштарының өміршеңдік деңгейі және олардың негізінде қарағай басым екпелер қалыптастыру мүмкіндігі анықталады. Егер мұндай екпелерді қалыптастыру мүмкін болмаса, қайта жаңарту іс-шаралары белгіленеді немесе жапырақты ағаш

екпелері

қалыптастырылады.

Ал күтіп-баптау жүйелі түрде жүргізіліп тұрған жағдайда аралас қарағайлы екпелерде тазарту осы Ереженің 102-тармағының ұсынымдарына сәйкес жүргізіледі;

3) аралас қарағайлы екпелерде сирету жұмысын жүргізу кезінде қарағайдың ең таңдаулы ағаштары және басқа тұқымдардың қажетті қоспасы құрамда сақталып қалады, олардың алаң бойынша біркелкі орналастырылуы қамтамасыз етіледі. Нашар және дер кезінде жиналмаған ағаштар, сондай-ақ жапырақты ағаш тұқымдарының артық қоспасы кесіледі. Қайталама сирету екпелерде қарағайды жапырақты ағаштар тұқымдары басып кету фактісі орын алғанда немесе бойлап өспей қалған ағаштардың көп мөлшері болғанда тағайындалады;

4) өтпелі кесу кезінде аралас қарағайлы екпелердің жоғарғы шымылдығының құрамындағы жапырақты ағаш тұқымдарының қоспасы барынша азайтылады (I бірлік). Бір мезгілде майда тоғай қарағайдың өз тұқымын өзі шашуын кешіктірсе, ол сиретілетін болады.

Қалдырылатын ағаштар арасындағы орташа қашықтық тазарту кезінде сүректің орташа биіктігінің $1/4$, ал сирету және өтпелі кесу кезінде - $1/5$ болуы тиіс.

Аралас қарағайлы екпелерде кесудің барлық түрін өткізу кезінде бірінші кезекте көктерек, ал содан соң қайың ағаштары кесіледі. Күтіп-баптау мақсатында жүйелі түрде кесу кезінде жапырақты ағаштар қоспасы мүмкіндігінше екінші қабатқа көшіріледі.

Құмайт топырақтарда көктеректің өсуінің бірқатар жағдайлары қарағайдың таралуына жәрдемдеседі, сондықтан оны кесу қалыптасқан тұрақты қарағай биотоптарын жарықтандыру мақсатында ғана жүргізілуге тиіс.

116. Жапырақты ағаш екпелерінде күтіп-баптау мақсатында кесу қарағай екпелеріндегі сияқты жүргізіледі. Оны өткізу кезінде екінші қабат пен майда тоғай қалыптастыру үшін көлеңкеге төзімді тұқымдар (шырша, майқарағай) мен бұталар қоспасын сақтап қалу қажет.

Жапырақты ағаш екпелерінде күтіп-баптау мақсатында кесу қарқындылығы қарағай екпелері үшін күтіп-баптау мақсатында кесу көрсеткіштері бойынша (10 және 11-кестелер) және осы Ереженің 125, 126-тармақтарында баяндалған тау жағдайында күтіп-баптау мақсатында кесу ерекшеліктері ескеріле отырып айқындалады.

117. Таза және аралас самырсын екпелерінде:

1) күтіп-баптау мақсатында кесу олардың жуандығы $0,7$ және одан жоғары болған жағдайда жүргізіледі. Ол сондай-ақ құрамында 1-2 бірліктен астам самырсыны бар жаңғақ кәсіпшілігі аймағының барлық тұқымдар екпелерінің талдарында жүргізіледі;

2) оны өткізу кезіндегі негізгі міндет екпелер құрамында самырсынның болу үлесін ұлғайту, ағаштардың жеміс бере бастау мерзімін қысқарту және олардың жаңғақ беру қабілетін арттыру (12-кесте) болып табылады.

Кесуге учаскелер іріктеу кезінде жолдарға жақын маңда және келіп-кетуге оңай жерлерде орналасқан тау беткейлерінің төменгі бөліктеріндегі самырсынның талдары мен орта жастағы екпелеріне айрықша назар аударылады;

3) самырсын ормандарында күтіп-баптау мақсатында кесуді жүргізу кезінде әсіресе шөп қабатының өсіп-өну қаупі бар тау беткейлерінің төменгі бөлігінде "саңылаулардың" пайда болуына жол бермей, бірнеше ұрпақтан тұратын әртүрлі жастағы екпелердің қалыптасуына ұмтылу керек. Самырсын ағаштары жуан, кең көлемді және төмен иілген ұшарбасын қалыптастыруы үшін оларға емін-еркін өсіп тұру жағдайдың қалыптастыру да міндетті шарт болып табылады;

4) шаруашылық жаңғақтардың барынша көп мөлшерін алу бағдарланған 60-80 жастағы самырсын екпелерінде ағаш кесу әрбір гектар орманға самырсынның 100-150 таңдаулы ағашын біркелкі орналастырып, сүрекдіндердің жанасуын 0,3-0,4-ке жеткізіп, жоғары жиілікпен жүргізіледі.

118. Шырша және майқарағай екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу 13-кестеде келтірілген көрсеткіштер ескеріле отырып жүзеге асырылады:

1) шырша және майқарағай жас шыбықтарында жарықтандыру әдетте жүргізілмейді, өйткені бұл тұқымдар көлеңкеге айтарлықтай төзімді, ал олардың қалпына келу кезеңі ұзақ мерзімді болып келеді;

2) таза және аралас шырша мен майқарағай жас шыбықтарында тазарту болымсыз қарқындылықпен жүргізіледі, бұл ретте әлсіреген және ауру дарақтар, сондай-ақ діңінің пішіні нашар ағаштар кесіледі. Қалың шоқ ағаштарда ол ағаштарды алаң бойынша біркелкі бөлу мақсатында жүргізіледі;

3) шырша-жапырақты ағаш жас шыбықтарында желге, қарға, зиянкестерге жақсы қарсы тұратын және жақсы қорғаныштық қасиеттермен ерекшеленетін әртүрлі жастағы екпелер қалыптастыру керек;

4) жапырақты ағаш тұқымдарының шымылдығы астында екінші қабатта орналасқан шырша және майқарағай жас шыбықтарында жапырақты ағаштар қоспасымен қылқан жапырақты екпелер қалыптастыру мақсатында тазарту кезінде зардап шеккен, құрып бара жатқан және зақымданған ағаштар есебінен шырша мен майқарағайдың жоғарғы шымылдығын, сондай-ақ олардың қалың биотоптарын қатты сирету жүргізіледі;

5) аралас екпелерде шырша мен майқарағайдың өсуі үшін оңтайлы жағдайларға қарқындылығы күшті дәліздік (алқаптық) күтіп-баптау кезінде қол жеткізіледі. Бұл ретте жоғарғы шымылдық ағашының биіктігіне тең енді алқапта жапырақты ағаш тұқымдары кесіледі, ал ауру және зақымданған ағаштардан

басқа барлық қылқан жапырақты ағаштар және жапырақты ағаштардың таңдаулы үлгілері сақталады.

Күтіп-бапталатын белдеулер арасында ені дәл осындай күтіп-бапталмайтын белдеулер қалдырылады, оларда күтіп-баптау қайталама тазарту кезінде жүргізіледі;

6) таза шырша және майқарағай екпелерінде сирету негізінен желге төзімді екпелер қалыптастыру мақсатында жүргізіледі. Жоғарғы шымылдықтың таңдаулы ағаштары сақталады. Екпелердің жуандығы 0,8-ден төмендемеуге тиіс. Егер таза қалың екпелерде ағаш кесу бұдан бұрын жүргізілмесе, оларда сирету қарқынды жиілікпен жүргізілмейді, бірақ жиі қайталанады;

7) аралас екпелерде шыршаның көлеңкеленуін жою мақсатында орман шымылдығын біркелкі сирету жүргізіледі. Жұмсақ жапырақты тұқымдардың артық қоспасы шауып тасталады және олардың орман құрамына қатысуы 3-4 бірлікке дейін азайтылады. Екпелердің жуандығын 0,7-ден кем мөлшерге төмендетуге жол берілмейді;

8) жоғарғы шымылдығы жапырақты тұқымдардан және төменгісі шырша мен майқарағайдан тұратын күрделі екпелерде жапырақты тұқымдардың қатысуымен қылқанжапырақты екпелер қалыптастырылады. Жоғарғы қабатты сирету бүкіл аудан бойынша біркелкі немесе басты тұқымдар шоғыр-шоғыр болып орналасқан жағдайда жеке топтармен жүргізіледі. Бір мезгілде бойлап өспей қалған, ауру және құрып бара жатқан ағаштарды шабу есебінен басты тұқымдар қабатында да баяу қарқынды күтіп-баптау жүргізіледі.

Ағаш шабудың қарқындылығы шырша мен майқарағайдың күйзеліске ұшырау дәрежесіне байланысты. Аз күйзеліске ұшыраған жағдайда қарқындылығы күшті ағаш кесу пайдаланылады;

9) жуандығы жоғары дәрежедегі таза шыршалы және майқарағайлы екпелерде өтпелі ағаш кесу таңдаулы ағаштардың өсуіне бөгет жасайтын нашар ағаштарды шабу жолымен жүргізіледі. Екпелердің жуандығын 0,8-ден кем мөлшерде төмендетуге жол берілмейді.

Аралас екпелерде олар таңдаулы қылқан жапырақты ағаштарды күтіп-баптау мақсатын көздейді. Жапырақты ағаш тұқымдарының қоспасы шабылады және екпе құрамында 2 бірлікке дейін жеткізіледі.

Жоғарғы қабатта жапырақты ағаш тұқымдары қатысатын күрделі екпелерде өтпелі ағаш кесу кезінде шырша мен майқарағайдың таңдаулы ағаштарын баптап-күту жұмыстары жүргізіледі. Жапырақты ағаштар қоспасы екпе құрамында 2 бірлікке дейін азайтылады. Бір мезгілде қайта жаңғыртуды қамтамасыз ету мақсатында майда тоғайларды сирету жүргізіледі.

Аралас және күрделі екпелерде екпелердің жуандығын 0,7 кем мөлшерде төмендетуге жол берілмейді.

119. Қайың екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу 14-кестеде келтірілген көрсеткіштер ескеріле отырып жүзеге асырылады:

1) бұтақшалы қайың ормандарын қылқан жапырақты тұқымдар (қарағай, майқарағай және шырша) араласқан тұқымдық аралас және күрделі екпелерге көшіру мақсатында жүзеге асырылады. Қылқан жапырақты ағаш тұқымдарының өскіні мен шыбықтарының мөлшеріне және оларды алқап бойынша орналастыру сипатына байланысты күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің біркелкі, белдеулік немесе шоғырлық тәсілдері қолданылады. Ойпат жерлерде өсетін орманды дала аймағының шоқ ағашты қайыңдықтарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу де желдің өтін азайту жолымен олардың астындағы учаскелерді тұщыландыруға олардың ықпалын күшейту мақсатында пайдаланылады (жоғарғы әдіспен), ал қалған шоқ ағашты қайыңдықтарда керісінше оларды қардың біркелкі бөлінуіне жәрдемдесетін екпелердің жел өтіне ұшырауын күшейту жолымен (төменгі әдіспен) олардың қорғаныштық мәнін күшейту мақсатында пайдаланады;

2) таза қайың шыбықтарында оларда басқа бағалы тұқымдар болмаған жағдайда жарықтандыру әдетте жүргізілмейді.

Қарағай, шырша мен майқарағай араласқан қайың талдарында жарықтандыруды басты және неғұрлым бағалы тұқымдардың (оларды таза биотоптар күйінде қалдырған жөн) қатысуын ұлғайту және ауру, өспей қалған, зақымданған және нашар бұтақшалы қайың ағаштарын, сондай-ақ қылқан жапырақты ағаш тұқымдарының көлегейлеп тастайтын ағаштарды жинау есебінен екпелердің қажет құрамын қалыптастыру үшін пайдаланады;

3) тұқымдық және бұтақшалы қайың шыбықтарында тазарту артық жиілікті жою, бұтақшалардың кесілген түбірде біркелкі орналасуын қамтамасыз ету және мүмкіндігінше тұқымнан өсіп-өнген ағаштар ішінен таңдаулы нұсқаларды одан әрі өсіру үшін іріктеп алу мақсатында жүргізіледі. Оларда қылқан жапырақты және басқа да бағалы тұқымды ағаштардың қоспасын арттыруға бағытталған екпелер құрамын да күтіп-баптау одан әрі жалғасады.

Орман дақылдарында қайың 1 гектарда 6-8 мың дана болған жағдайда алғашқы ағаш кесуді өткізу кезінде қордың 15-25 пайызын және бар ағаштардың 20-30 пайызын таңдап алу керек;

4) таза қайың екпелерінде сирету жұмысын жүргізу кезінде қайыңның тұқымдық және бұтақшалы үлгілерінің таңдаулы ағаштары қалдырылады. Ауру, бойлап өспей қалған және зақымданған ағаштар шабылады, қайыңның бұтақшалы ұялары сиретіледі, оларда 2-3-тен таңдаулы діндер қалдырылады.

Аралас екпелерде таңдаулы ағаштар қайыңнан да, қоспасы екпе құрамында болуы қажет басқа тұқымдардан да іріктеп алынады.

Өміршең қылқан жапырақты өскіннің жеткілікті мөлшері болған жағдайда сирету арқылы қылқан жапырақты ағаш тұқымдарынан екінші қабат

қалыптастырылады, ал жоғарғы қайың шымылдығы көп мөлшерде сиретіледі, бірақ екпенің жуандығы 0,7-ден кем мөлшерге төмендетілмейді;

5) өтпелі кесу қайың екпелерінде сиретуге ұқсас жүргізіледі. Таза қайың ормандарында өтпелі кесу кезінде қайыңның таңдаулы тұқымдық және бұтақшалы ағаштарын күтіп-баптау жалғаса береді. Аралас қайың ормандарында таңдаулы ағаштар сонымен бірге екпе құрамына қатысуы жөн болатын қылқан жапырақты және басқа да бағалы тұқымдар ішінен іріктеп алынады. Өсіп тұрған майда тоғай күтіп-баптау кезінде сақталады, ал қажет болған жағдайда - ж а с а р т ы л а д ы .

120. Көктерек екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу 15-кестеде келтірілген көрсеткіштер ескеріле отырып жүзеге асырылады:

1) сүректіңдерді сауықтыру және таза көктерек тоғайларын қылқан жапырақты ағаш тұқымдары қатысатын аралас екпелерге ауыстыру мақсатында барлық қылқанжапырақты ағаштарды және өзегін шірік шалмаған таңдаулы көктерек дарақтарын қалдыру және ауру, бойлап өспей қалған үлгілерін жинау ж о л ы м е н жү з е г е а с ы р ы л а д ы ;

2) жарықтандыру қарағаймен және балқарағаймен араласқан көктерек екпелерінде ғана жүргізіледі. Оларды жүргізу кезінде қажет тұқымдарды күйзеліске ұшыраудан барынша жарықтандыру үшін екпелер жоғары қарқынмен біркелкі сиретіледі. Зақымданған бойлап өспей қалған қисық өскен және ұшарбасы көп, бағалы тұқымдарды көлегейлеп тастайтын көктерек дарақтары шабылып, оның таңдаулы үлгілері қалдырылады;

3) таза көктерек екпелерінде тазарту жүргізілмейді. Аралас көктерек екпелерінде тазарту кезінде қылқан жапырақты ағаш тұқымдарының және шаруашылық тұрғыдан бағалы жапырақты ағаш тұқымдарының қоспасын, сондай-ақ көктеректің таңдаулы сау даналарын күтіп-баптау жұмысы жүргізіледі . Бағалы тұқымдарды көлегейлеп тастайтын көктерек шабылады. Көктерек шымылдығы астында қылқан жапырақты ағаш тұқымдары өскінінің жеткілікті мөлшері болған жағдайда осы шыбықтарды қылқан жапырақты-жапырақты екпелерге ауыстыру мақсатында көктерек шымылдығын қатты сирету ж ү р г і з і л е д і ;

4) аралас және таза көктерек екпелерінде сирету жүргізу кезінде күтіп-баптау бағалы тұқымдар мен көктеректің таңдаулы ағаштарына жасалады. Таңдаулы ағаштар ретінде діңнің пішіні жақсы өсу сыныбы I-II көктерек ағаштары іріктеп алынады. 1 гектар жерге алаң бойынша біркелкі орналастырылған 3000-3200-ден аспайтын мөлшерде таңдаулы ағаштар қалдырылады;

5) өтпелі ағаш кесу негізінен бонитет сыныбы I-II көктерек екпелерінде ж ү р г і з і л е д і .

Таза көктерек екпелерінде өтпелі ағаш кесу кезінде көктеректің таңдаулы

ағаштарын, аралас екпелерде - бағалы тұқымдардың қоспасын және көктеректің таңдаулы ағаштарын күтіп-баптау жалғаса береді.

121. Жалпақ жапырақты ағаш тұқымдары (емен, шаған, шегіршін) қатысатын екпелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің барлық түрі басты тұқымдардың сақталуын қамтамасыз ету және оларға қатысуын көбейту мақсатында жүргізіледі:

1) оларда жарықтандыру жүргізу кезінде басты тұқымдар төбесінің көлеңкеленуін жою, бірақ бүйірінің көлеңкеленуін ("тонын") сақтау қажет;

2) бұдан бұрын күтіп-баптау жүргізілмеген, жоғарғы шымылдығы екінші дәрежелі тұқымдардан (ақтерек, терек, қаратерек, ақтал) тұратын, жоғары дәрежеде пісіп-жетілген жалпақ жапырақты ағаш тұқымдары (10-20 жыл) қатысатын шыбықтарда жоғарғы шымылдықты сирету оның қабысуын 0,4-0,5-ке дейін төмендетіп жүргізіледі;

3) шегіршін екпелерінде таңдаулы ағаштарды іріктеу кезінде тұқымдық даналарға, ал өскіндік екпелерде - жақсы тамырланған және діңі мен ұшар басының пішіні таңдаулы ағаштарға артықшылық беріледі. Бұтақшаның ұясы сиретіледі. Айырланған, қисық өскен, ұшарбасы тым қоюланған және жуан бұтақтары бар, ұзақ тұрып қалған және орнықсыз (түбірінде биік тұрған) дарактар аластатылады.

Ағаш кесу мүмкіндігінше вегетациялық кезеңнің бас кезінде жүргізіледі. Шегіршіннің тіршілік етуге қабілетті даналарының жеткілікті мөлшері жоқ шыбықтарда (өсімдіктердің көпшілігінде ұшарбастар тым нашар дамыған және олардың ұшарбастары қурап бара жатқан жағдайда) күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жоғарғы шымылдық тұқымдарынан екпелер қалыптастыруға бағдар ұстану керек.

122. Қаратерек пен ақтерек екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу көктеректермен іс жүзінде бірдей және 16-кестеде келтірілген көрсеткіштер ескеріле отырып жүзеге асырылады:

1) ақтерек екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізу кезінде төменгі бұтақтарды кесіп тастаған жөн;

2) қаратерек пен ақтерек екпелерінде жарықтандыру әдетте жүргізілмейді;

3) едәуір мөлшерде талдар қатысатын қаратерек пен ақтерек екпелерінде тазарту негізінен соңғыларын жинау есебінен жүргізіледі. Шыбықтарда таңдаулы ағаштарды іріктеу кезінде тұқымдық даналарға артықшылық беріледі. Бойлап өспей қалған, ауру және діңінің пішіні нашар ағаштар аластатуға жатады. Сау ағаштар ішіндегі басқа ағаш тұқымдарының қоспасы сақталады;

4) сирету мен өтпелі ағаш кесуді жүргізу кезінде қаратерек пен ақтеректің қалдырылған таңдаулы ағаштарын одан әрі күтіп-баптау жалғаса береді;

5) терек дақылдарындағы оңтайлы құрылымға дүркін-дүркін қатты сиретуді

жүргізу кезінде қол жеткізіледі.

Оларда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді 4-5 жылда қайталай отырып 5 жастан 20 жасқа дейін жүргізу керек, өйткені 20 жастан асқан екпелерде олар ерекше нәтиже бере қоймайды.

123. Ақтал екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу ұзындығы бойынша жеткілікті дәрежеде дамыған ұшарбастары бар жақсы өскен ағаштардан тұратын сүректіңдер есіруге бағытталған, ол 16-кестеде келтірілген көрсеткіштер ескеріле отырып жүзеге асырылады:

1) ақтал екпелерінде жарықтандыру әдетте жүргізілмейді;

2) тазарту ағаштардың ұшарбастары қосыла бастайтын және олар биіктігі бойынша айырмашылыққа ұшырайтын 6-10 жаста жүргізіледі. Бұл ретте бойы өспей қалған ағаштар аластатылады. Ақталдың тұқымдық дарақтары сақталып оларды көлегейлеп тастаған өскіндерден босатылады. Бұтақшалы ақтал екпелерінде бұтақшалар тым көбейіп кеткен жағдайда оны сирету бар діндер санының 50 пайызына дейін жинай отырып жүргізіледі.

Ақтал дақылдарында тазарту табиғи жас шыбықтардағы сияқты жүргізіледі;

3) ақталдың тұқымдық сүректіңдерінде сирету 11-15 жаста жүргізіледі. Оларды жүргізу кезінде бойлап өспей қалған, кеуіп бара жатқан, діні мен ұшарбасының пішіні нашар ағаштар аластатылады, ал бұтақшалы екпелерде - бұтақшаның қалың ұялары сиретіледі және бар тұқымдық ақталды күтіп-баптау жалғаса береді;

4) өтпелі ағаш кесу кезінде ақталдың таңдаулы ағаштары неғұрлым дамыған ірі даналар ішінен іріктеп алынады. Бойлап өспей қалған, сондай-ақ басқалардың өсуіне бөгет жасайтын ағаштар шауып тасталады. Басқа шапшаң өсетін тұқымдардың (терек, қайың және басқалары) қоспалары сақталады.

Күтіп-баптау мақсатында белгілі бір түрді кесуді қайталау әдетте қажет етілмейді.

124. Грек жаңғағы екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің негізгі міндеті жеміс беруін арттыру және қорғаныштық ролін бір мезгілде сақтай отырып, олардың жай-күйін жақсарту болып табылады. Оларды ұшар бастары жақсы дамыған гектардағы ағаштардың белгілі бір мөлшерін өсіру үшін пайдаланады.

Грек жаңғағы екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу мынадай тәртіппен жүзеге асырылады:

1) жарықтандыру 7-8 жаста бір рет өткізіледі. Бұл ретте екпелердің артық жиілігін азайту үшін бойлап өспей қалған үсікке шалынған және зақымданған өсімдіктер аластатылады;

2) тазарту өсімдіктерді алқапта біркелкі орналастыра отырып шаруашылық жағынан бағалы тұқымдары бар өсімдіктерді іріктеуді қамтамасыз ету үшін

жүргізіледі. Оларда ағаштардың емін-еркін тұруын қамтамасыз ету көзделеді, бірақ жуандығын 0,4-тен кемітуге жол берілмейді;

3) грек жаңғағы екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің келесі кезеңінде ағаштарда жақсы дамыған ұшарбастар қалыптастыруға және олардың жеміс беруі үшін барынша толық жағдай жасауға күш жұмсалып, кесу ұшарбастардың 0,6 және одан жоғары мөлшерде түйісуі жағдайында жүргізіледі. Бір гектарға қалдырылатын ағаштар саны екпелердің мынадай өлшемдеріне бағдар ұстана отырып, олардың нақты биіктеп өсуі бойынша белгіленеді:

Орташа биіктігі, м	2	3	4	5	6
0,6 жуандығы жағдайында қалдырылатын діндер саны	966	534	365	222	149
0,4 жуандығы жағдайында қалдырылатын діндер саны	645	354	205	197	98

кестесінің жалғасы:

Орташа биіктігі, м	8	10	12	14	16
0,6 жуандығы жағдайында қалдырылатын діндер саны	113	71	50	36	27
0,4 жуандығы жағдайында қалдырылатын діндер саны	78	47	33	24	19

4) ағаш кесудің әрбір кезеңі кезінде грек жаңғағы екпелерінің түйісуін кесу айналымының кезеңін ескере отырып қалыптастыру керек, өйткені келесі кесу сәтіне қарай ол 0,6-дан көп болмауға тиіс, ал кесуден кейін 0,4-тен төмендемеуі тиіс. Күтіп-баптаудың кезеңділігі екпелердің 8 метрге дейінгі орташа биіктігін 1 метрге, ал кейіннен - 2 метрге көбейту үшін қажет кезеңге тең кезеңділік қабылданады. Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің соңғы тәсілі ұшарбастардың түйісуі күтіп-баптаудан кейін 0,4-ке, ал 1 гектардағы ағаштар саны 40 данаға жеткізілетін екпелердің орташа биіктігі 14-15 метр болуы жағдайында жүргізіледі.

Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу дер кезінде жүргізілмеген екпелерде қалдырылатын ағаштар саны ағаш шымылдығының тиісті дәрежеде түйісуін қамтамасыз ету үшін көбейтіледі;

5) грек жаңғағы ағаштарын шабу негізінен ағаш шымылдығының төменгі бөлігінде жүргізіледі. Ұшарбастары өте жақсы дамыған, биік өскен, шаруашылық жағынан бағалы тұқымдары бар, мол жеміс беретін, аурулар мен зиянкестерге қарсы төзімді дарақтар қалдырылады. 1 гектардағы 40-80 дана мөлшердегі таңдаулы ағаштар жер бетінен 1,3 метр биіктікте бояумен белгіленеді, оларда 1,5 метр биіктікке дейін діңі тазартылады, сынған және

зақымданған бұталары алып тасталады;

б) грек жаңғағының екпелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуді жүргізу қатар аралықтардағы және дің айналасындағы топырақты күтіп-баптаумен және кесілген ағаштардың түбірлерінен шығатын бұтақшаларды кесіп тастаумен ұштастырылады. Таңдаулы ағаштардың ұшарбастарын күтіп-баптау және олардың діңдерін қалыптастыру бақ үлгісіндегі дақылдарда жүргізілетін жұмыстарға ұқсас жағдайда жүзеге асырылады.

14. Тау ормандарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің ерекшеліктері

125. Тау ормандарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу олардың сапалық жай-күйін арттыруға, қорғаныштық, эрозияға қарсы және суды реттеушілік маңыздарын сақтауға және жақсартуға бағытталған. Ол баурайлардың құламалылығы мен экспозицияларын, сүректің жуандығын және топырақтың төзімділігін ескере отырып жүргізіледі. Онда тамыр жүйесі мен ұшарбасы жақсы дамыған төзімді ағаштардан тұратын әртүрлі жастағы және аралас екпелер құруға мүмкіндігінше ұмтылу керек. Тау ормандарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу кезінде шағын тоғайлар сақталады және жасарту мақсатында ғана с и р е т і л е д і .

126. Тау ормандарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесудің қарқындылығы теңіз деңгейінен биіктіктің, баурайлар құламалылығының ұлғаюына, топырақтың төзімділігі мен қуаттылығының азаюына байланысты, сондай-ақ оңтүстік баурайларда төмендейді.

Құламалылығы 10° дейін барлық баурайларда және топырағының қуаттылығы жеткілікті (70 см астам) құламалылығы 20° дейін солтүстік баурайларда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жазық жерлердегі ормандардың осындай екпелеріндегі ағаш кесу сияқты жүргізіледі.

Күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жүргізілгеннен кейін екпелердің қалдырылатын бөлігінің жуандығын мына мөлшерден төмендетуге жол б е р і л м е й д і :

солтүстік экспозициялардың 20° -қа дейінгі баурайларында - $0,7$;

оңтүстік экспозициялардың 20° -қа дейінгі баурайларында - $0,8$;

солтүстік экспозициялардың 20° -тан асатын баурайларында - $0,8$;

оңтүстік экспозициялардың 20° -тан асатын баурайларында - $0,9$.

Төзімділігі нашар топырақтарда (кұмайт және құмды) және көшкін болатын учаскелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу құлап қалуы мүмкін жекелеген қисайған ағаштары шабумен ғана шектеледі.

Аралас шыбықтарда басты тұқымдарды екінші дәрежелі тұқымдар көлегейлеп тастайтын кезде соңғыларының түйісуін солтүстік экспозициялардың құламалығы 20° -қа дейінгі баурайларында - $0,5$ -ке дейін, оңтүстік экспозицияларда - $0,6$ -ға дейін, солтүстік экспозициялардың құламалығы $21-30^{\circ}$ -қа дейінгі баурайларында - $0,6$ -ға дейін, оңтүстік экспозицияларда - $0,7$ -ге дейін төмендетуге жол беріледі.

Оңтүстік экспозициялардың баурайларында өтпелі ағаш кесу таза екпелерде жуандығы $1,0$ болған жағдайда ғана жүргізіледі.

Баурайлар құламалығы 30° асатын барлық экспозициялардың баурайларында сирету мен өтпелі кесу, құрып бара жатқан ағаштарды шабуды қоспағанда, белгіленбейді.

15. Мемлекеттік орман қорының жекелеген санаттарының орман учаскелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу ерекшеліктері

127. Орман генетикалық резерваттары мен мемлекеттік орман табиғат ескерткіштерін қоса алғанда, ғылыми маңызы бар орман учаскелерінде және тұрақты сынақ алаңдары орналасқан орман учаскелерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жүргізілмейді. Мұндай учаскелердің айналасында қорғаныштық аймақтар құрылады, ал олардың өздері ұқыпты күзетуге жатады.

128. Көне және эндемикалық тұқымдары бар, өнімділігі мен гендік қасиеттері бойынша бірегей сирек кездесетін ерекше құнды орман алаптары мен ерекше қорғаныштық учаскелердің ормандарына байланысты оларды күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу олардың өсіп-өнуі және табиғи қайта жаңғыруы үшін жайлы жағдайлар жасауды көздейді. Олар екінші дәрежелі тұқымдардың ерекше құнды орман учаскелеріне теріс әсер етуін болдырмауға және олардың орнықтылығын сақтауға тиіс.

129. Жаңғақ кәсіпшілігі аймақтарында және орман жеміс екпелерінде, әдетте, оларды қалыптастыру үшін ең жоғары және ұзақ уақытқа жеміс салу үшін қолайлы жағдай туғызу мақсатында учаске алаңы бойынша ағаш шымылдығының болымсыз тұтасқан және тегіс орналасқан сүрекдіңнің таза немесе болар-болмас араласқан екінші дәрежелі тұқымдары қолданылады. Осындай екпелердің түрлерін қалыптастыру үшін негізінен мақсатты ағаш тұқымдарын күтіп-баптау арқылы біркелкі сирету әдісі қолданылады.

130. Мемлекеттік орман жолақтарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу олардың орналасқан жері мен жай-күйін ескере отырып жүргізіледі және олардың төзімділігі мен тиімділігін арттыруға бағытталады. Су айрығының

жолақтарында олардың су реттегіш қасиеттерін күшейту үшін жүргізіледі. Күтіп-баптау тұқымдардың өзара әсері ескеріле отырып, екпе шымылдығының барлық бөліктерінде жүргізіледі. 0,7-0,6 аспайтын ағаш кесудің тәсілінде екпелердің тұйықталуын төмендетуге жол берілмейді.

Жер үсті ағыстарын жер астына ауыстыру және эрозиялық процестердің алдын алу мақсатында өзен аңғарларындағы тік жар қабатының жағалауындағы алқаптарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу тұтасуы 0,8-0,7 кем болмайтын екпелерді қалыптастыру үшін жүргізіледі.

Құм баурайының шымылдығында гидрологиялық жағдайлардың ерекшеліктері мен минералдық қоректіліктің жеткіліксіздігін ескеру қажет. Осындай алқаптарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу кезінде ағаш шымылдығындағы өскіндер мен 0,6 кем болмайтын екпелердің тұтасуын міндетті түрде сақтау қажет.

131. Жоғары рекреациялық жүктемені алып жүретін әрі эстетикалық және орташа қорғаныштық маңызы бар қалалық ормандар мен орман парктерінде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу халықтың өмір сүруі үшін қолайлы ортаны сақтауға, мәдени-сауықтыру және спорттық іс-шараларды жүргізуге бағытталған неғұрлым төзімді, ұзақ жасайтын, әсемдік екпелер мен орман ландшафтарын қалыптастыруды көздейтін жеке жобалар бойынша жүргізіледі.

132. Парк ландшафтарын (ашық, жартылай ашық және жабық) қалыптастыру жөніндегі ағаш кесу әдістері сүректің құрылымы, шымылдығының тұтасуы және мақсатты тапсырмаларымен анықталады және табиғи екпелерге сияқты, жасанды екпелерге де қолданылады.

133. Елді мекендер мен емдеу-сауықтыру мекемелерінің жасыл аймақтарында күтіп баптау мақсатында ағаш кесу ормандардың рекреациялық жүктемесіне төзімділерді өсіруге бағытталған. Оларды жүргізу кезінде мүмкіндігінше жапырақты тұқымдардың (2-3 бірлікке дейін) қоспасын сақтау және өрт пайда болған жағдайда төменгі жақтағы өрттің жоғарыға көшу ықтималдығын азайту мақсатында ұшарбасы төмен түскен ағаштарды тазартқан жөн.

134. Эрозияға қарсы ормандарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу табиғи процестер барысында олардың функционалдық құндылығы нашарлаған жағдайда ғана жүргізіледі. Ағаш кесу режимі мен оларды жүргізу тәсілдері тамыр жүйесі мықты әртүрлі жастағы, жуандығы жоғары (жуандығы 0,7-0,8) және аралас екпелердің қажеттілігін негізге ала отырып анықталады. Мұндай екпелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесуден сүректі сүйреу және тасу тек қысқы кезеңде ғана жүргізіледі.

135. Өзендер, көлдер, су қоймалары, арналар және басқа да су объектілері жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған алқаптарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу аласа ағаштар түріндегі бұталары бар, топырақтың

жоғарғы қабатын тек бұзылудан сақтап қана қоймай, сондай-ақ тиісті дәрежеде су қорғаныштық және реттеуіш рөлін атқаруға қабілетті төзімді және көп жағдайда аралас екпелерді өсіруге бағытталған. Оларды жүргізу кезінде екпелердің тұйықталуын 0,7-0,8-ден төмендетуге жол берілмейді.

Өзендер, көлдер және басқа да су қоймаларының жағалауларындағы алқаптарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу жер үсті ағыстарын топырақ арасына ауыстыруға қабілетті жуандығы жоғары сүрекдіңдерді қалыптастыруға бағытталған.

Мұндай ормандарда күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу мен сүректі сүйреу жер асты қатқан қысқы кезеңде басымырақ жүргізіледі.

136. Халықаралық және республикалық маңызы бар жалпы пайдаланымдағы темір жол және автомобиль жолдарының, магистральды өткізгіш құбырлары мен басқа да желілік құрылыстар жолақтарындағы қорғаныштық екпелерде күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу осы объектілерді қолайсыз табиғи құбылыстардан қорғауды күшейту, қоршаған ортаның ластануын және тұрғылықты халыққа олардың шулы әсерін азайту мақсатында жүргізіледі. Олар күрделі нысандағы аралас екпелерді отырғызуға бағытталған. Қардың біркелкі төселуі мен қар басуды болдырмау үшін бұл екпелердің жоғарғы шымылдығы 0,6-0,7 жуандыққа дейін сиретіледі, ал түктенетін және топырақ қорғаныштық бұталар олардың толық тұйықталуы кезінде 50 пайызға дейін біркелкі сиретіледі. Жолға жанасқан ені 25-30 м орман пұшпағындағы технологиялық дәліздерді кесуге жол берілмейді.

137. Халықаралық және республикалық маңызы бар жалпы пайдаланымдағы темір жол мен автомобиль жолдары бойындағы қорғаныштық орман алқаптарында күтіп-баптау мақсатында ағаш кесу осы Ереженің 136-тармағында келтірілгендей жүргізіледі.

16. Аграрлық мелиоративтік екпелерде күтім жасау мақсатында ағаш кесу ерекшеліктері

138. Аграрлық мелиоративтік екпелерде (дала қорғаныштық орман жолақтары мен басқа да қорғаныштық екпелер) күтім жасау мақсатында ағаш кесу олардың бағытын ескере отырып және олардың мелиоративтік маңыздылығын күшейту мақсатында жүргізіледі. Олардың негізінде орман белдеулерінде жолақтардың мынадай құрылымдары құрылады әрі қолданады:

1) жел соғатын жолақтар - далада қарды біркелкі бөлу үшін. Оларда діндердің және жолақтың жер үстіндегі 1,5 метрлік бөлігінің арасындағы ашық жер көлемі 60-70 пайызды, ұшарбасы арасында - 15 пайызды құрайды. Мұндай жолақтарда қардың орташа биіктігі қыс маусымының аяғында 80-90 см дейін, ал қар

шлейфінің жалпы ұзындығы ағаш биіктігінің 30 және одан көбіне дейін жетеді;

2) өрнектелген - қатты желдер мен шаң дауылдарының теріс ықпалын әлсірету үшін. Оларда бүкіл профилі бойынша ашық жерлер көлемі (діндер мен ұшарбасы арасында) 25-35 пайызды құрайды. Мұндай жолақтарда қардың орташа биіктігі 90-140 см дейін және қар жалының жалпы ұзындығы ағаш биіктігінің 15-29 дейін жетеді;

3) жел соқпайтын (тығыз) - топырақты су эрозиясынан, ал тоғандар мен су қоймаларын лайланып кетуден қорғау үшін - төтесін ашық жерлерсіз. Оларда қардың орташа биіктігі 140 см жоғары, ал қар жалының жалпы ұзындығы 15 ағаш биіктігінен аспайды.

139. Қалыңдығы, тұқымдық құрамы мен жолақтардың жай-күйіне байланысты дала қорғаныштық орман жолақтарында жас шамасына қарай күтім жасау мақсатында ағаш кесу үш кезеңге бөлінеді:

1) бірінші кезең - жолақтардың толық жанасуына дейін - 3 жастан 6 жасқа дейін, ал қылқан және қатты жапырақтылар үшін - 6 жастан 10 жасқа дейін (ж а р ы қ т ү с і р у) ;

2) екінші кезең - жолақтардың тиісті құрылымын қалыптастыру - 7 жастан 15 жасқа дейін, ал қатты жапырақтылар үшін - 11 жастан 20 жасқа дейін (тазарту);

3) үшінші кезең - қажетті құрылым мен тіршілік етуге қабілетті жолақтарды қолдау - 16 жастан бастап және одан жоғары, ал қылқан және қатты жапырақтылар үшін - 21 жастан бастап және одан жоғары.

140. Бірінші кезеңде күтім жасау мақсатында ағаш кесу ұшар басының жанасу сәтінен бастап басталады және басты тұқымдардың өсу жағдайын жақсартуға, оларды кедергі келтіретін тұқымдар мен бұталардан босатуға бағытталады. Топырақ-климаттық жағдайға байланысты бұталардың 25%-дан 50%-ға дейін кесіледі. Бұталардың қалған бөлігін кесу жолақтың байқалған құрылымына байланысты олардың өсіміне қарай жүргізіледі. Бірінші кезеңнің соңына қарай 2500-4000, ал қою қызғылт топырақтарда - 1 гектарға 1500-2500 ағаш қалдырылады.

141. Екінші кезеңде күтім жасау мақсатында ағаш кесуді жүргізу кезінде басты тұқымдарға күтім жасау жүргізіледі және тиісті қар бөлу қасиеттері бар дала қорғаныштық жолақтың нақты құрылымы қалыптастырылады. Бұл ретте құрғап қалған, ауруға ұшыраған, бүлінген, кеуіп бара жатқан ағаштар, сондай-ақ басты тұқымдардың өсуіне кедергі келтіретін өсімтал тұқымдардың сау ағаштары кесіледі. 1 гектарға 2000-3000, ал қою қызғылт топырақтарда - 1500-2000 ағаш қалдырылады.

Жел соғатын құрылымы бар жолақты құру кезінде басты тұқымдарға теріс әсерін тигізетін барлық бұталар кесіледі.

Көлеңкелі-сүрек түріндегі биіктігі 1 м және бұталы-сүрек түріндегі биіктігі

1,5 м орман жолақтарындағы барлық ағаштардың бүйір бұталарын кесу жүргізіледі. Бұл кезеңде жел соғатын жолақтар ұшар басы мен діндердегі жарық түсіру мөлшеріне бойынша, сондай-ақ қар бөлу қасиеттері бойынша қалыптастырылады. Ол арқылы күтім жасаудың қайталанушылығы және оның қарқындылығы реттеледі.

Өрнектелген құрылым жолақтарын қалыптастыру кезінде бұталардың жартысына дерлігі жолақтың ұзындығы бойынша біркелкі кесіледі, ал бұталардың қалған жартысы біртіндеп жасартылады. Биіктігі 1,0-1,5 м ағаш бөліктерінің бүйір бұтақтарын кесу жүргізіледі. Сүрек шымылдығының ұшар басының тұйықталуы жарық түсіру мөлшерімен және қар бөлу сипатымен реттеледі. Екпелердің құрамына кіретін жеміс ағаштарының ұшар бастарын жеміс салуын арттыру мақсатында сиреткен жөн.

142. Үшінші кезеңде күтім жасау мақсатында ағаш кесу жолақтың қажетті құрылымын, өміршеңдігін және ұзақ жасауын сақтауды қамтамасыз етеді. Жолақтардың барлық құрылымында күтім жасау мақсатында ағаш кесуді жүргізу кезінде кеуіп бара жатқан, ауруға ұшыраған, бүлінген, басты тұқымдарға кедергі келтіретін қатты әлсіреген ағаштар кесіледі. Шамамен 1500-2000, ал қою қызғылт топырақтарда 1 гектарға - 1000-1500 ағаштар қалдырылады. Осы кезеңде жолақтарда ағаштардың ұшар басының тұйықталуын 0,7-0,8-ден төмендетуге жол берілмейді.

Жел соғатын құрылым жолағында және оның айналасында қардың көп мөлшерде жиналуын болдырмау мақсатында күтім жасау мақсатындағы ағаш кесу кезінде шеткі қатарларда орналасқан ағаштардың биіктігі 2 м дейінгі бұталары кесіледі.

Өрнектелген және жел соғатын құрылым жолақтарында үшінші кезеңде оларды жасарту мақсатында бұталарды біртіндеп кесу жалғасады.

143. Эрозияға қарсы, су реттегіш және басқа да қорғаныштық екпелерді өсіру кезінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу негізінен 0,8 кем болмайтын деңгейде сүрек шымылдығының тұйықталуын қолдау мақсатында жүргізіледі. Ағаштардың төзімділігін жоғарылатуға бағытталған, осындай алқаптардың шекараларында өсірілетін екпелердің шетіне күтім жасау бір уақытта жүргізіледі.

144. Сай-сала мен жыра маңындағы орман жолақтары мен алқаптарда сай-саланың баурайын көлеңкелеу, топырақтың шайылуын болдырмау және күтім жасау мақсатында ағаш кесу арқылы олардың қар жинақтау функцияларын сақтау мақсатында бұталар мен екінші қатардағы тұқымдардан орман шетін сақтай отырып, орман шымылдығының жоғары тұйықталуын қолданады.

Сай-сала мен жыра екпелерінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу қалың ормандардағыдай жүргізіледі.

17. Орманға күтім жасаудың басқа түрлері

145. Орманға күтім жасаудың басқа түрлеріне екпелерде бұталарды кесу, орман шетіне күтім жасау мен аласа ағаштарға күтім жасау жатады, бұл көбінесе екпелерде күтім жасау мақсатында ағаш кесудің бірнеше түрлерін жүргізу арқылы байланысады.

146. Қылқан жапырақты екпелерде бұталарды кесу оның сапасын жақсартады және іскерлік жоғары сортты сүректің шығуын жоғарылатады және жұмсақ жапырақты екпелерде ішкі шіріктің пайда болуының алдын алуға жәрдемдеседі, жабайы жеміс тұқымдарында, самырсын мен грек жаңғағында - жеміс беруді жақсартады, бұл негізінен орман шаруашылығы қарқынды жүргізілетін аудандарда жүргізіледі:

1) терек плантацияларында және кейбір жеміс ағаштарында төменгі бөлігіндегі бұтақтар мен жас өскіндердің тармақтарын жою міндетті болып табылады;

2) екпелерде бұтақтарды кесу әсіресе 10-12 жаста басталады және биіктігі 6-7 метрге дейін діндерді тазарту мақсатында өліп қалған және әлсіреген бұталардың пайда болуына қарай 7-10 жыл сайын қайталанатын;

3) бұтақтарды кесу діңнің бүйір бетімен қатар, қабық бетінің деңгейінде жүргізіледі. Бұл ретте қабыққа зақым келтіруге жол берілмейді, тегіс кесу керек.

Тұқымдар (терек) қатарынан қураған бұтақтарды жою қадамен қаптау арқылы жүргізілуі мүмкін;

4) өсу кезең басталғанға дейінгі ерте көктем бұтақтарды кесуді жүргізу үшін жақсы уақыт болып табылады. Жаз бен күздің аяғында орманда саңырауқұлақ ұрықтарын жаппай себу жүргізілетіндіктен, бұл уақытта осы жұмыстарды жүргізбеген жөн.

147. Орман шетіне күтім жасау олардың белдеулерінің шекаралық төзімділігін жоғарылату мақсатында жүргізіледі. Олардың көмегімен халық аз қоныстанған аудандарға жақын ормандарда орман шекарасы ағаштарда екпелердің жуандығын 0,4-0,5-ке дейін сирету арқылы ені 5-10 м белдеуде төмен иілген ұшарбастарын құру жолымен "жабылады" және халық тығыз қоныстанған аудандарға, жолдарға және аңыздық, сабан және құрғақ шөп қалдырылатын ауыл шаруашылық жерлерге жақын ормандарда дала өрттерінің орман өрттеріне ұласып кетуінің алдын алу үшін, керісінше, шеткі ағаштардың ұшар бастары төмен иілген олардың бұтақтарын кесу арқылы көтеріледі.

148. Аласа ағаштарға күтім жасау орман мен құнды тұқымдардың өскіндерінің өмірінде оның атқаратын рөліне байланысты жүзеге асырылады. Анық теріс әсер туғызған жағдайда ол сиретіледі, толық немесе ішінара кесіледі,

оң әсері кезінде - сақталады. Бірақ бұл шаралар аласа ағаштардың жалпы экологиялық функциялары мен жергілікті флора және фауна үшін оның пайдасы ескеріле отырып жүргізіледі.

18. Санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесу

149. Санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесу орман қорғаныштық іс-шараларына жатады және ағаштардың ішінен өсу мерзімі аяқталған ағаштарды және орман аурулары мен зиянкестерімен бүлінгендерін тазарту жолымен сүректіңдерді сауықтыруға бағытталған және алдағы уақытта күтім жасау мақсатында ағаш кесудің қарапайым түрлерін жүргізу жоспарланбаған шұғыл араласуды талап ететін санитарлық жай-күйі кезінде тағайындалады.

150. Санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесу төзімділігінен айрылған екпелерде жүргізіледі, мұндай екпелерде табиғи түрде қурағанмен салыстырғанда зиянкестердің жаңадан қоныстануы, кеуіп кетуі, қурауы, жел сұлатпа, дауыл құлатқан, қар басқан, қар жапқан, аурулармен зақымданған, діндік зиянкестер қоныстанған және Ағаштардың санитарлық жай-күйінің шәкіліне сәйкес анықталған жай-күйінің 1,6-дан 3,5-ке дейін орташа өлшемді баллы бар ағаштар өсуін тоқтатқанға дейінгі өзге де жолмен бүліну пайда болуының жоғарлауы байқалады.

151. Санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесу екпелердің тұтастығы мен төзімділігінің бұзылуына әкелмеуі тиіс. Олай болмаған жағдайда екпелер санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесуге және қайта жаңғыртуға жатады. Санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кескеннен кейін екпелердің жуандығы 0,5-тен төмен, ал шырша мен майқарағай екпелері үшін 0,6-дан төмен болмауы тиіс. Қажет болған жағдайда орман патологиялық тексеру материалдарының негізінде жуандығы одан әрі төмендетілуі мүмкін.

Гаузер қабық кеміргіші мен микрофаг зақымдаған, жуандығының төмен болуы олардың табиғи жай-күйі болып табылатын екпелерде (арша, пісте, сексеуіл және басқалары), сондай-ақ ландшафты ормандарда және Шренк шыршасының таулы ормандарында санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесу кезінде жуандықты 0,3-ке дейін төмендетуге жол беріледі.

152. Санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесуді жүргізу орман орналастыру деректері немесе арнайы орман патологиялық тексеру негізінде жоспарланады.

153. Ағаштарды кесуге іріктеуді және таңбалауды орманшылар, олардың көмекшілері немесе учаскелік техниктер (орман шеберлері) жүргізеді.

154. Өртпен, желмен, қармен мүлдем әлсіреген, орман игеру кезінде айтарлықтай бүлінген ағаштар оларға діндік зиянкестер қоныстанғанға және аурулармен зақымданғанға дейін іріктеуге жатады. Іріктеп ағаш кесуге

ағаштарды іріктеу кезінде ағаштың бүліну (зақымдану) деңгейін, зиянкестер мен ауру қоздырғыштар биологиясының ерекшеліктерін басшылыққа алады.

155. Орман өрттерінен кейін санитарлық мақсатта ағаш кесуге ағаштарды іріктеуді ұшар басының, діңінің, түп табандарының отпен бүлінуін, ағаштардың жалпы жай-күйін бағалай отырып жүргізеді. Жас қарағайларда алғашқы екі жылда діңдердегі күйік биіктігі (қабығы жұқа аймақтың төменгі бөлігінің күйігі қауіпті), сондай-ақ құрғақ және өте құрғақ түрлерде - түп табандары мен тамыр мойындарының күйі (айналасының қауіпті деңгейі 75% немесе одан көп) ағаштардың тіршілік етуге бейімділігінің неғұрлым шынайы белгілері болып табылады. Балқарағай мен көктерек ұқсас сипатта бағаланады. От шалу салдарынан төзімсіздеу шырша, қайың және майқарағай жалпы әлсірейді, келбетінен айрылады, қурайды. Өртеңдерде жедел ағаш кесуге құлаған ағаштар
д а ж а т а д ы .

Санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесуге ағаштар отпен бүлінгеннен кейін шұғыл түрде кірісу қажет және кесуді көктемгі өртеңдерде - келесі жылдың 1 маусымына дейін, ерте жазда - 1 тамызға дейін, кешірек жазда және күзде - келесі жылдың 1 мамырына дейін аяқтау қажет.

156. Жел сұлатқан ағаштарды тасу немесе сындыру кезінде толық немесе ішінара құлаған немесе сынған ағаштар тазартуға жатады; бұл ретте бүлінген орманды игеру мынадай мерзімдерде аяқталуы тиіс: бүліну қоңыр күзде және күзгі-көктемде болған кезде - 1 мамырға дейін, көктемгі кезде - 1 шілдеге дейін, ерте жаз кезінде - 1 тамызға дейін. Алаңы жағынан желсұлатқан және дауыл құлатқан көлемді учаскелер ағаш кесу мерзімдері мен кезектілігін қадағалау арқылы өзгертіле отырып, 1-2 жылда игеріледі.

157. Қар және мұз қату салдарынан бүлінген екпелерде ұшарбасының 2/3 және одан астамы бүлінген ағаштар, сондай-ақ құлаған ағаштар міндетті түрде кесуге жатады. Мұндай ағаштарды тазартудың ұсынылған мерзімдері - 1 шілдеге дейін, бірақ келесі жылдың 1 мамырынан кешіктірілмейді.

158. Діңдік зиянкестер қоныстанған ағаштарды іріктеу өрттермен, жел сұлатқан, қар басқан, қурап қалған, шамадан тыс ылғалданған, өндірістік қалдықтармен, қылқан жапырақ кеміргіш жәндіктермен, тамыр шіруімен және басқа да қауіпті аурулармен, өзге де себептермен немесе себептер кешенімен бүлінген немесе әлсіреген екпелерде пайда болған олардың көбею ошақтарында жүргізіледі.

Зиянкестер жаңадан қоныстанған ағаштарды іріктеу, таңбалау және кесу кезінде ағаштардың құруының түрлі типтері кезінде зиянды жәндіктердің қоныстануын сипаттайтын белгілерді, сүрек тұқымдары мен зиянкестер түрлерінің биологиялық ерекшеліктерін, аймақтық және ауа райының жағдайын басшылыққа алады, бұл ретте қылқан жапырақты тұқымдарда қабық

кеміргіштердің қоныстануы жетекші индикатор болып табылады.

159. Тамыр аузы мен опенка бүлдірген қылқан жапырақты екпелерде жай-күйінің III-IV-санатты ағаштары кесуге жатады, бұл ретте аталған аурулармен бүлінген және құрғап қалған ағаштарды іріктеу кеуіп кеткен учаскелерде де жүргізіледі.

Түбір шіріктерінің ошақтары болған, дің зиянкестерінің саны көбейіп кеткен жағдайларда ауру ағаштарды іріктеуді жәндіктердің даму мерзімдері олардың биологиясының ерекшеліктері, аурулардың таралу жайы, ошақтың кезеңі ескеріле отырып, жаңадан отырғызылған ағаштарды іріктеуге тұспа-тұс келтіреді.

Емен ағаштары мен басқа да жапырақты екпелердегі опенка ошақтарында санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесу осылай жүргізіледі.

Тамыр ауруы ошақтарында санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесуді басқа да қорғаныштық және орман шаруашылығы іс-шараларымен ұштастыру, сондай-ақ ағаш кесу қарқындылығы әрбір нақты жағдайға бойынша айқындалады.

160. Серянка - шайыр ісігімен зақымданған емен екпелерінде бірінші кезекте аурулардың жоғарғы деңгейімен зақымданған (ұшар басының төменгі бөлігіндегі зақым діңнің айналасының 2/3 қамтиды), қылқан жапырақтары сарғайған, діңдік зиянкестер қоныстанған, сондай-ақ Крафт бойынша өсудің IV-V сыныптарының әлсіреген ағаштары іріктеп алынуы қажет. Екінші кезекте шыңдары құрғақ ағаштар кесіледі. Бүлінудің бастапқы деңгейіндегі ұшар басы сиреген және қалыпты қылқан жапырақтары бар ағаштар қарағайдың аурумен одан әрі зақымдануына қарай кесіледі.

161. Тамыр микозасымен зақымданған емен ормандарында жай-күйі IV-VI санаттағы ағаштар, ал III-IV санаттағы шегіршін ағаштарының голланд аурулары ошақтарындағы ағаштар тазартуға жатады. Ағаш кесуді күзгі-қысқы кезеңде жүргізген дұрыс, бұл ретте осы ағаштарды іріктеу және таңбалау зиянкестер жаңадан қоныстанған ағаштарды іріктеу уақытына келтіріледі және оны Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2011 жылғы 23 желтоқсандағы № 1591 қаулысымен бекітілген Ормандардағы санитарлық қағидаларда айқындалған жәндіктердің қауіпті түрлерінің биологиясын ескеретін мерзімдерде жүргізеді.

Ескерту. 161-тармақ жаңа редакцияда - ҚР Үкіметінің 2012.03.07 № 305 Қаулысымен.

162. Майқарағай, балқарағай және жапырақты тұқымдардың некроздың ісік шалған ошақтарында ауру ағаштарды іріктеу діңнің айналасының 1/2 астамы жаралармен зақымданған кезде, сондай-ақ кеуіп бара жатқан және кеуіп кеткен, діңдік зиянкестер қоныстанған немесе өңделген кездерде жүргізіледі.

163. Қылқан жапырақты және шаруашылық тұрғыдан құнды жапырақ тұқымдары діңдердің шірік ауруларына ұшыраған кезде жеміс беретін ағаштар

кесуге жатады. Қуыстары бар өміршең ағаштар (3-5 дана/га дейін) пайдалы құстар мен аңдардың қоныстануына ықпал ету үшін қалдырылады. Сол сияқты қуыс ағаштар қалдырылады, егер орманның осы учаскесінде олар анықталса қауіпті зиянкестердің этномофаг - жәндіктердің баспанасы ретінде қызмет етеді.

Діндік шіріктермен бүлінген көктерек, қайың және тал екпелерінде санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесу ағаштардың жалпы бүлінуі 20%-дан аспайтын кезде ормандардың құнды учаскелерінде (орман паркі шаруашылығы мен санитарлық-гигиеналық ормандар) ғана жүргізіледі. Ормандардың барлық топтарындағы бұл екпелер діндік шіріктермен айтарлықтай зақымданған кезде аса құнды тұқымдардың сүректіңіне айырбастала отырып, қайта жаңғыртуға ж а т а д ы .

164. Паразитті өсімдіктері - омела, ремневцветник немесе ломонос, арша және басқалар бар ағаштар келбетін айтарлық жойған жағдайда ғана кесіледі; шамалы әлсіреген ағаштарда паразит зақымдаған бұтақтар кесіледі. Бұл жұмыстарды орман көбінесе қысқы уақытта орындайды.

165. Атмосфераның өндірістік ластануы (газданған, шаң басқан, түтін шыққан) аймағында зиянды жәндіктердің даму мерзімдерін ескере отырып діндік зиянкестер қоныстанған ағаштарға, сондай-ақ жай-күйі IV-VI санаттағы ағаштарға кезең-кезеңімен іріктеуді жүргізу қажет.

166. Механикалық жолмен бүлінген ағаштар және тұяқты жануарлар бүлдірген ағаштары бар екпелерде діндері мен тамыр мойындарының жартысы және одан да көп мөлшері зақымданған ағаштар (тамыр табандары бүлінген кезде - олардың жер үстіндегі бөлігінің жартысынан астамы), сүректің шірікпен, мүйізді кеміргіштермен немесе ағашты бүлдіретін басқа да жәндіктермен бүліну белгілері бар, сондай-ақ сынған, құлаған, кеуіп бара жатқан және кеуіп қалған ағ а ш т а р к е с у г е ж а т а д ы .

167. Шөлейт аймақтың тоғайлы ормандарында санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесу ағаштардың 30%-на дейін кеуіп кетуі және екпелердің жуандығы 0,6-0,9 болған кезде жүргізіледі. Осы ағаш кесуді жүргізу кезінде ағаштың жуандығы 0,5-тен, ал тыйым салынған белдеулердегі өзендер жағалауы бойынша - 0,7-ден төмен болмауы тиіс. Тоғайлы ормандарды сауықтыруға бағытталған, зиянкестерді тікелей жоюға қатысты алдын алуды қамтитын неғұрлым тиімді іс-шара зиянкестер жаңадан қоныстанған ағаштарды іріктеу болып табылады.

Тоғайларда ағаштарға зиянкестердің қоныстануының негізгі белгілері: өсімінің төмендеуі, өркендердің қысқаруы, жапырақтар көлемінің азаюы, ұшарбасының сиреуі болып табылады. Қосымша белгілері: мұртты қоңыз, зер қоңыз және дің ішіне жасырынатын басқа да зиянкестер құрттарының қабық астынан және сүректе жол салуы кезінде шашылып түсетін қоңыр түсті ұлпа; наманған және жиделік шұбар мұртты қоңыздар кеміретін ағаш керттіктері;

ұзынша зер қоңыздардың жұмыртқа салатын қалпақшалары; зер қоңыздар (теректік кішкентай, туран-гилдік ұзынша және өзбекстандық), наманган мұртты қоңызы және басқалар қоныстанған кезде пайда болатын қабығы жарылған, қарайып кеткен және сөлі (бляхтар) ағып жатқан орындар.

Ағаштарды таңбалауды жәндіктер ағаштарға қоныстана салысымен бірден бастау керек. Күнтізбелік мерзімдер зиянкестер биологиясы басшылыққа ала отырып белгіленеді. Ағаштар кесу таңбаланғаннан кейін 1-2 аптадан соң жүргізіледі.

168. Ағаштарды сындыруды күзгі-қысқы кезеңде жүргізу орынды. Сүректі тасып әкетудің аяқталу мерзімі мамырдың аяғына дейін.

169. Таулы аймақтарда Шренк шыршалары екпелерінде ашық сары, өткен жылда қылқан жапырақтары қарқынды түскен және селдіреген қабық кеміргіш ағаштар кесіледі. Жұмыстар күзде, қыста немесе ерте көктемде (наурыз, сәуір) - зиянкестердің жазда пайда болуына дейін жүргізіледі. Оларды жүргізу мерзімдері ауа райы жағдайын, тік аймақтылықты және өзгелерін ескере отырып нақтыланады.

170. Арша екпелерінде қатты әлсіреген және зиянкестер қоныстанған, ұшарбасы 75%-ға селдіреген, сондай-ақ қылқан жапырақтары сарғайған ағаштар кесіледі.

19. Құндылығы төмен орман екпелерін, сондай-ақ қорғаныштық, су сақтау және басқа да функцияларын жоғалтқан екпелерді қайта жаңғыртуға байланысты кесулер

171. Құндылығы төмен орман екпелерін, сондай-ақ қорғаныштық, су сақтау және басқа да функцияларын жоғалтқан екпелерді қайта жаңғырту бойынша ағаш кесулер орман көмкерген жерлерді тиімді пайдалануға бағытталған және сол жерде өсіп тұрған сүректің неғұрлым өнімді әрі екпелердің осы учаскелерде өсу жағдайына айтарлықтай сәйкес келетін жаңа ұрпағына айырбастауды білдіреді.

Қазақстан Республикасы Орман кодексінің 44-бабы 2-тармағының 1)-6) тармақшаларында аталған мемлекеттік орман қорының санаттарын қоспағанда, олар мемлекеттік экологиялық сараптаманың оң қорытындысы болған кезде тек уәкілетті органның рұқсаты бойынша жүргізілуі мүмкін мемлекеттік орман қорының барлық санаттарында аталған кесулерді жүргізуге жол беріледі.

172. Аталған кесулерді жүргізуді қажет ететін ормандар алаңы негізінен кезекті орман орналастыру кезеңінде анықталады. Қайта жаңғыртуға, әдеттегідей, орманның өндірістік (уақытша) типтерінің екпелері, сондай-ақ түрлі себептермен бұзылған, ыдыраған, үлкен шаруашылық маңызы жоқ және өзінің

қорғаныштық функцияларын толық орындаған, оларды одан әрі ұстау орынсыз болатын екпелер тағайындалады.

Құндылығы төмен екпелерді қайта жаңғырту арнайы дайындалған жоба бойынша жүзеге асырылады.

173. Құндылығы төмен екпелерді қайта жаңғырту кезінде томарларды қопару арқылы немесе қопарусыз орман дақылдарын жаппай және топырақты белдеуді өңдей отырып, орман дақылдарын біртіндеп отырғызу әдісі пайдаланылады.

Құндылығы төмен екпелерді қайта жаңғырту жөніндегі жұмыстардың көлемін есепке алу кесілген сүрек қоры сияқты алаңы бойынша да жүзеге асырылады.

20. Жас талдар арасындағы бірлі-жарым ағаштарды кесу

174. Жас талдар арасынан бірлі-жарым ағаштарды кесу аралық пайдалану құрамына кіреді және негізінен өзінің мақсатын орындаған тұқымдық ағаштар мен толық кесілмеген түрдегі аналық екпелерден сақталған жекелеген ағаштарды жинауға бағытталған.

175. Бірлі-жарым ағаштарды кесу олардың бүлінуін болдырмайтын тәсілдер мен әдістер арқылы жас талдардың жай-күйін және қалыңдығын ескере отырып жүзеге асырылады.

176. Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың қорық аймақтары мен қорық ядросының және ерекше қорғаныштық учаскелердің шекараларында өсетін жас талдарда жай-күйі бойынша кесуді талап етпейтін бірлі-жарым ағаштар кесілмейді.

4-бөлім.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде өзге де ағаш кесулер

177. Өзге де ағаш кесулер (санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесу; су тораптарын, құбыр өткізгіштерді, жолдар салумен байланысты орман алқаптарын тазарту; орман соқпақтарын салу, өртке қарсы жыралар жасау кезінде; өтімді үйінділерді жинау) Қазақстан Республикасы Орман кодексінің 44-бабы 2-тармағының 1)-6) тармақшаларында санамаланған мемлекеттік орман қорының санаттарынан басқа, өзге де ағаш кесулерді жүргізуге мемлекеттік экологиялық сараптаманың оң қорытындысы болған кезде тек уәкілетті органның рұқсаты бойынша жол берілетін мемлекеттік табиғи резерваттарды тұрақты дамыту аймақтарын қосқандағы мемлекеттік орман қорының барлық санаттарында оларды жүргізу ережелеріне сәйкес жүргізіледі.

21. Санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесу

178. Санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесулер орман аурулары мен зиянкестерінің жаппай етек алуы, орман өрттері немесе басқа да қолайсыз табиғи құбылыстар салдарынан олардың өсуі толық тоқтап қалған жағдайға дейін зақымданған орманды тазарту мақсатында жүргізіледі және әрі олардың зардаптарын жоюға, әрі оларда орман дақылдарын отырғызу немесе олардың табиғи қайта жаңғыруына жәрдемдесу үшін орман алқаптарын тазартуға б а ғ ы т т а л ғ а н .

179. Осы Ереженің 15 және 16-қосымшаларына сәйкес анықталатын санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесу 3,6-дан 5,0-ке дейінгі жай-күйінің орташа өлшемді баллы бар, төзімділігі 3-сыныбының екпелерінде жүргізіледі.

Санитарлық мақсатта ағаш кесу, егер қалған зақымданбаған екпелердің жуандығы 0,2-ні құраса және одан төмен болса, жаппай кесу деп саналады.

180. Санитарлық мақсатта іріктеп ағаш кесу екпелерді енді сауықтыра алмайтын және екпелер жуандығының 0,5-тен төмендеп кетуіне әкеп соғатын кезде жас шамасына қарамастан санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесу тағайындалады; шырша мен майқарағай екпелері үшін - 0,6-дан төмен (жіңішкелігі табиғи болмысы болып табылатын ағаш тұқымдары бұған қ о с ы л м а й д ы) .

Бүлінген және әлсіреген, пісіп-жетілген екпелер олардың тіршілік ету қабілетінің бұзылу дәрежесіне қарамастан бірінші кезекте кесуге тағайындалады. Мұндай ағаш кесу басты мақсатта ағаш кесу тәртібімен жүргізіледі, оларды жүргізу кезінде зиянкестердің қауіпті түрлері мен ауру ошақтарының көбеюін болдырмау жөніндегі қосымша шаралар олардың биологиясы мен нақты жағдайларын ескере отырып қолданылады.

Қорғаныштық, су қорғау, санитарлық-гигиеналық және сауықтыру маңызы бар ормандарда (қала ормандары мен орман парктері, қала маңындағы жасыл аймақ, басқа да елді мекендер мен өнеркәсіп кәсіпорындары ормандары, сумен қамту көздерін санитарлық қорғау округтерінің ормандары және курорттарды санитарлық қорғау аймағының ормандары, өзендер, көлдер, су қоймалары мен басқа да су қоймаларының жағаларындағы ормандардың тыйым салынған белдеулері, эрозияға қарсы ормандар), сондай-ақ ерекше қорғалатын табиғи аумақтар ормандарында санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесуге өзінің мақсатты функцияларын толық жоғалтқан екпелер Қазақстан Республикасының Орман кодексіне сәйкес көзделген ерекше жағдайларда кейіннен ағашы кесілген алқаптарда ормандарды бірінші кезекте қалпына келтіруді міндетті түрде жүргізу мен тағайындалады .

181. Санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесуге белгіленген екпелерде міндетті түрде орман мекемесінің бас орманшы, орманшы немесе оның көмекшісі, орман патолог-инженері, ал қажет болған жағдайда басқа да мамандар қатысатын орманды патологиялық зерттеу жүргізіледі.

Тексеру материалдарын орман мекемесінің бас орманшысы бекітеді.

Орман орналастыру кезінде санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесуге белгіленген орман учаскелері, егер бұған орман патолог-инженері қатыспаса, сол сияқты тексеруге жатады.

182. Санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесуді жүргізу кезінде әрбір мөлдек алаңы 5 га-дан аспауы тиіс.

Санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесуді жүргізуге рұқсатты уәкілетті орган береді.

Кесілетін сүрек кеспеағаш қорының жылдық белгіленген лимиті есебінен беріледі, ал қажет болған жағдайда одан жоғары болады.

183. Санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесу белгіленген әрбір орамда екпелердің орман патологиялық жай-күйінің сипаттамасы үшін тік бұрышты немесе ұзына бойына созылған сынақ алаңдары салынады және жалпы сынақ алаңы тексерілетін учаскенің көлемі 100 га-ға дейін болған жағдайда - оның алаңының 2%-нан; 100 га-дан жоғары болған жағдайда - 1%-нан кем болмауы тиіс.

184. Санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесуді жүргізуге арналған рұқсатты алу үшін мынадай құжаттама ұсынылады:

кесуге белгіленген екпелерді комиссияның тексеру немесе зерттеу актісі; санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесуді қажет ететін екпелердің уәкілетті орган белгілеген нысандағы жиынтық ведомосы;

биологиялық төзімділігінен айырылған екпелерде қалдырылған сынақ алаңдарының уәкілетті орган белгілеген нысандағы жиынтық ведомосы;

орамдарды, олардың алаңдарын көрсете отырып және сынақ алаңдарын белгілей отырып, жаппай ағаш кесуге белгіленген учаскелерге арналған планшеттің көшірмесі.

185. Кесуге белгіленген екпелерді комиссия тексеру немесе зерттеу актісінде: мемлекеттік орман қорының қорғаныштық санаты, екпелердің бағалау сипаттамасы, олардың бүліну себептері, жаппай санитарлық ағаш кесуді жүргізу қажеттігінің негіздемесі, кесу жеделділігі және оны жүргізу белгіленген мерзімдер, одан кейінгі қайта жаңартуды қамтамасыз ету жөніндегі шаралар және аралас екпелердің күйзелісін болдырмау үшін қажетті іс-шаралар көрсетіледі.

Актіге комиссияның барлық мүшелері қол қояды.

186. Санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесу кезінде мынадай шарттарды

1) ағашы кесілетін алқап оның өсуі табиғи түрде мүмкін болмайтын жағдайда бірінші кезекте орман дақылдарын отырғызуға тағайындалады;

2) аралас сау екпелерді орман патологиялық қадағалау белгіленеді, онда ауру және діндік зиянкестер жаңадан пайда болған ағаштарды уақтылы тазарту және қоқыстардан тазарту жүргізіледі.

187. Санитарлық мақсатта жаппай ағаш кесуді талап ететін жел сұлатқан, дауыл құлатқан, зиянкестер бүлдірген немесе аурулармен зақымдану нәтижесінде кеуіп кеткен өртендер немесе екпелер учаскелері өрттердің таралуын, зиянды жәндіктердің көбеюін болдырмау және сүректің техникалық сапаларын жоғалтпау мақсатында алаңдарды кесілгеннен кейінгі қалдықтар мен қоқыстардан ұқыпты тазартумен, мүмкіндігінше қысқа мерзімде игеріледі.

188. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде пайдалану үшін мүмкін болатын жел сұлатқан, дауыл құлатқан немесе қылқан жапырақты кеміргіш жәндіктермен бүлінген (кеуіп қалу және діндік зиянкестердің қоныстану белгілері болған кезде), сондай-ақ жоғары немесе төменгі дәрежелі өрттермен бүлінген қылқан жапырақты екпелер ағаш кесуге бірінші кезекте шығарылады.

22. Орамдық соқпақтар мен өртке қарсы жыралар салуға байланысты ағаш кесу

189. Орман соқпақтарын тарту мен өртке қарсы жыралар жасауға байланысты ағаш кесулер орман орналастыру материалдары, ормандардың өртке қарсы құрылғыларының бас жоспарларының негізінде:

- 1) орман мекемелерінің орамдық желілерін бастапқы ұйымдастыру кезінде;
- 2) орман мекемелерінің орман орналастыру разрядын өзгерту кезінде;
- 3) орманды күзету және қорғау жүйесін жақсарту мақсатына қарай айтарлықтай қайта қарау жағдайларында жүзеге асырылады.

190. Орамдық (жартылай орамдық) соқпақтар мен өртке қарсы жыралар салуға байланысты ағаш кесулер жаппай ағаш кесу тәртібіне сәйкес жүргізіледі.

191. Орамдық соқпақтар мен өртке қарсы жыралар салуға байланысты ағаш кесу көлемі сүрек қоры мен ағаш кесу алаңы бойынша олардың нормативтік ені мен ұзындығын негізге ала отырып, айқындалады.

192. Өтімді қоқыстарды жинау эстетикалық мақсаттарда және орман өрттерінің алдын алу, желсұлатпа, дауыл құлатқан, қар басқан, сондай-ақ ағаштардың механикалық бүлінуінің болуы кезінде орман зиянкестері мен ауруларының көбеюі мен таралуын болдырмау мақсаттарында жүргізіледі.

Бірінші кезекте діндік зиянкестер ошақтарының пайда болу қаупі бар жас шөпшектер, ағаштардың механикалық бүлінген учаскелері игеріледі. Игеру мерзімдері зиянкестердің негізгі түрлерінің биологиясымен байланысады.

23. Су тораптарының, құбыр өткізгіштердің, жолдардың құрылысына қатысты орман алқаптарын тазартуға байланысты ағаш кесу; өзге мақсаттар үшін ағаш кесу

193. Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде су тораптары, құбыр өткізгіштері, жолдар, басқа да желілік құрылыстар (объектілер) құрылыс объектілері болып табылады.

Объектілерді салу үшін орман алқаптарын тазарту заң белгілеген тәртіппен уәкілетті органның рұқсаты бойынша жаппай ағаш кесуді жүргізу тәртібіне сәйкес жаппай ағаш кесу жолымен жолақтар немесе алқаптар түрінде жүзеге асырылады.

Орман алқаптарын тазарту бойынша ағаш кесу көлемі дайындалатын орман материалдарының саны бойынша есептеледі.

194. Осы Ережені бұзуға кінәлі тұлғалар Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жауапты болады.

1 -

кесте

Орманды дала мен далалық аймақтардың шоқ ағашты ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін кесу

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	кесу тәсілі	Кесуге дейінгі жалпы жуандығы	Қор бойынша		Жанасу мерзімі, жыл
			Қор іріктеу жуандығы кезінде	кесу %	
1	2	3	4	5	6
1.1. Өскіннің болуына қарамастан байырғы шоқ қайыңдар мен көктеректер 5 га астам шоқ ағаштар	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2
5 га шоқ ағаштар және одан кіші	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	**
1.2. "Өзендердің, көлдердің, су қоймаларының және басқа да су объектілерінің жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған белдеулері"	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0		2

мемлекеттік орман қоры санатында өскіндік тәсілмен қалпына келтірілетін жайылма жапырақты сүректіндер				100	
Орманды дала, далалық және жартылай шөлейт табиғи аймақтардың барлық орман өсіру аудандарының ормандарында өсірілетін бұталар (сары қараған)					
1.3. Бұталар сары қараған	-	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	2

кестенің жалғасы

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	Кеспе-ағаштың ені, м	Кеспе-ағаштың ең үлкен алаңы, га	Ескертпе
1	7	8	9
1.1. Өскіннің болуына қарамастан байырғы шоқ қайыңдар мен көктеректер 5 га астам шоқ ағаштар	40	5	Жуандығы 0,3-0,4 қайың екпелерінің кесілген жерлерінде осы тұқымдас орман дақылдары отырғызылады
5 га шоқ ағаштар және одан кіші	*	2,5	* Шоқ ағаштар екі кезекпен кесіледі: Біріншісі - оның жел өтіндегі бөлігі. ** екінші кезек өскінінің 1,5 метр биіктігі кезінде, ал орман дақылдарын отырғызу кезінде 3 жылдан кейін жүргізіледі.
1.2. "Өзендердің, көлдердің су қоймаларының және басқа да су объектілерінің жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған белдеулері" мемлекеттік орман қоры санатында өскіндік тәсілмен қалпына келтірілетін жайылма жапырақты сүректіндер	25	1,5	
Орманды дала, далалық және жартылай шөлейт табиғи аймақтардың барлық орман өсіру аудандарының ормандарында өсірілетін бұталар (сары қараған)			
1.3. Бұталар сары қараған	-	40	2

**Қазақтың шағын адырлы қарағайлы ормандарында
басты мақсатта пайдалануға ағаш кесу**

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	Беткейлердің экспозициясы мен қиялылығы, градус	Орман типтерінің топтары	кесу тәсілі	Кесуге дейінгі жалпы жуандығы	Қор бойынша іріктеу жуандығы кезінде
1	2	3	4	5	6
2.1. Қарағайлардың өскіндерінің болуына қарамас-тан, қарапайым таза және аралас біркелкі жастағылары	Барлық экспозициялар 21-30	Жас, ылғал және құрғақ	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,6-0,7
"-	"-	"-			0,3-0,5
2.2. Қарағайлардың өскіндерінің болуына қарамас-тан, таза және аралас, қарапайым және күрделі әр түрлі жастағылары (күрделі ағаштар үшін 5 және 6-кестелерде қабаттардың жалпы жуандығы көрсетілген)	Барлық экспозициялар 21-30	Жас, ылғал және құрғақ	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6
"-	"-	"-		0,3-0,5	
2.3. Қарағайлардың өскіндерінің болуына қарамас-тан, қарапайым және күрделі, таза және аралас біркелкі жастағылары және әртүрлі жастағылары	Барлық экспозициялар 0-20	Жас, ылғал	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0
2.4. Қарағайлардың өскіндерінің болуына қарамас-тан, қарапайым және күрделі, таза және аралас біркелкі	Барлық экспози-	құрғақ	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,6-0,7

жастағылары және әртүрлі жастағылары	циялар 0-20				
				0,3-0,5	

кестенің жалғасы

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	Қор бойынша іріктеу	Кезектің қайталануы, алқаптың жанасу мерзімі, жыл	Кеспе ағаштың ені, м	Кеспе ағаштың ең үлкен алаңы, га	Ескертпе
	іріктеу %				
1	7	8	9	10	11
2.1. Қарағайлардың өскіндерінің болуына қарамас-тан, қарапайым таза және аралас біркелкі жастағылары	20 15	15 - жас., ыл. 20 - құрғ.		10	
-	кесу жүргізілмейді				
2.2. Қарағайлардың өскіндерінің болуына қарамас-тан, таза және аралас, қарапайым және күрделі әр түрлі жастағылары (күрделі ағаштар үшін 5 және 6-кестелерде қабаттардың жалпы жуандығы көрсетілген)	25 20 15	10 - жас., ыл. 15-құр.		10	Күрделі екпелердегі іріктеу пайызы қос қабаттың жалпы қорынан көзделеді
-	кесу жүргізілмейді				
2.3. Қарағайлардың өскіндерінің болуына қарамас-тан, қарапайым және күрделі, таза және аралас біркелкі жастағылары және әртүрлі жастағылары	100	5	40	2	Қарағай өскінінің саны жеткіліксіз болғанда алғашқы 2 жылда орман дақылдардың отырғызу жолымен ормандарды қалпына келтіру жүргізіледі

2.4. Қарағайлардың өскіндерінің болуына қарамас-тан, қарапайым және күрделі, таза және аралас біркелкі жастағылары және әртүрлі жастағылары	20 15	15		10	
кесу жүргізілмейді					

Ескертпелер :

1. ЕІК - ерікті іріктеп кесу, ЖК - жаппай кесу.
2. Құр. - құрғақ қарағайлар, жас. - жас, ыл. - ылғал.
3. Әртүрлі жастағы қарағайларды жаппай кесу кезінде (ЖК) ормандардың өсіп-жетілген және қураған ағаштарының жиынтығы ғана кесіледі.

3 - кесте

Қазақтың шағын адырлы самырсынды ормандарында басты мақсатта пайдалануға ағаш кесу

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	Беткейлердің экспозициясы мен қиялылығы, градус	Кесу тәсілі	Кесуге дейінгі жалпы жуандығы	Қор бойынша іріктеу	
				жуандығы кезінде	іріктеу %
1	2	3	4	5	6
3.1. Өскіннің болуына қарамас-тан байырғы қайыңдар мен көктеректер көлемі 5 га астам шоқ ағаштар	Барлық экспозициялар 0-30	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100
көлемі 5 га және одан төмен шоқ ағаштар	Барлық экспозициялар 0-30	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100
3.2. Қарағай өскінінсіз қолдан өсірілген таза қайың және	Барлық экспози-	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100

көктерек көлемі 5 га ас- там шоқ ағаштар	циялар 0-30				
көлемі 5 га және одан төмен шоқ ағаштар	Барлық экспози- циялар 0-30	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100
3.3. Қарағай өскіндері қанаға- ттанарлық бол- ғанда қарағаймен аралас қолдан өсірілгендері және тазалары	Барлық экспози- циялар 0-30	ЕІК	0,6-1,0	0,9-1,0 0,6-0,8	20 15
			0,3-0,5		

кестенің жалғасы

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	Кезектің қайта- лануы, алқаптың жанасу мерзімі, жыл	Кеспе- ағаштың ені, м	Кеспе- ағаш- тың ең үлкен алаңы, га	Ескертпе
1	7	8	9	10
3.1. Өскіннің болуына қарамас- тан байырғы қайыңдар мен көктеректер көлемі 5 га ас- там шоқ ағаштар	5	40	2	Жуандығы 0,3-0,4 екпелер кесілген жерлерде орман дақылдары егіледі
көлемі 5 га және одан төмен шоқ ағаштар	**	*	2	* Шоқ ағаштар екі кезекпен кесіледі - оның жел өтіндегі жартысы ** екінші кезек өскіндерінің биіктігі 1,5 м жеткен кезде, орман дақылдарын отырғызу кезінде - 3 жыл сайын жүргізіледі.
3.2. Қарағай өскінінсіз қол- дан өсірілген таза қайың және көктерек көлемі 5 га ас- там шоқ ағаштар	2	40	2	Табиғи немесе өткен жылдардағы кесу нәтижесінде қалыптасқан екпелер

көлемі 5 га және одан төмен шоқ ағаштар	2	*	2	* Шоқ ағаштар екі кезекпен кесіледі - оның жел өтіндегі жартысы Қарағайлар саны жеткіліксіз болған кезде орман дақылдарын отырғызу жолымен ормандарды қалпына келтіру жүргізіледі
3.3. Қарағай өскіндері қанағаттанарлық болғанда қарағаймен аралас қолдан өсірілгендері және тазалары	15	-	10	
кесу жүргізілмейді				

4-кесте

Аралды қарағайлы ормандарда басты мақсатта пайдалануға ағаш кесу

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	Кесу тәсілі	Орман типтерінің топтары	Кесуге дейінгі жалпы жуандығы	Қор бойынша іріктеу	
				Толысу кезінде	кесу %
1	2	3	4	5	6
4.1. Қарағай өскіндерінің болуына қарамастан, қарапайым таза және аралас біркелкі және әртүрлі жастағылары	ЕІК	Құрғақ	0,6-1,0	0,8-1,0 0,6-0,7	25-30 15-20
-"	-"	-"	0,3-0,5		
4.2. Қарағайдың екінші қабатымен қоса күрделі таза және аралас ағаштар (4 және 5-бағандарда қабаттардың жиынтық жуандығы көрсетілген)	ЕІК	-"	0,6-1,0	0,8-1,0 0,6-0,7	25 20
-"	-"	-"	0,3-0,5		
4.3. Қарағай өскіндерінің бол-					

уына қарамастан, қарапайым таза және аралас бір жастағылары	ЖК	Ж а с , ылғал	0,3-1,0	0,3-1,0	100
4.4. Қарағай өскіндерінің болуына қарамастан қарағайдан екі қабатты (4 және 5-бағандарда қабаттардың жиынтық жуандығы көрсетілген) таза және аралас күрделі әртүрлі жастағылары	ЖК	Ж а с , ылғал	0,3-1,0	0,3-1,0	1 0 0 пісіп жетіл- ген және кураған

кестенің жалғасы

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	Кезектің қайталануы, алқаптың жанасу мерзімі, жыл	Кеспе-ағаштың ені, м	Кеспе-ағаштың ең үлкен алаңы, га	Ескертпе
1	7	8	9	10
4.1. Қарағай өскіндерінің болуына қарамастан, қарапайым таза және аралас бір-келкі және әртүрлі жастағылары	20		10	
-"	Кесу жүргізілмейді			
4.2. Қарағайдың екінші қабатымен қоса күрделі таза және аралас ағаштар (4 және 5-бағандарда қабаттардың жиынтық жуандығы көрсетілген)	20		10	Іріктеу пайызы қабаттардың жиынтық қорынан көзделеді. Екінші қабаттың жуандығы 0,4 және одан көп болған жағдайда біріншіден оның қорының 50% дейіні іріктеледі, ал жуандығы 0,3 болғанда - 30%-ы.
-"	Кесу жүргізілмейді			

4.3. Қарағай өскіндерінің болуына қарамастан, қарапайым таза және аралас бір жастағылары	5	40	2	Өскіндердің саны жеткіліксіз болғанда алғашқы 2 жылда орман дақылдарын отырғызу жолымен ормандарды қалпына келтіру жүргізіледі
4.4. Қарағай өскіндерінің болуына қарамастан қарағайдан екі қабатты (4 және 5-бағандарда қабаттардың жиынтық жуандығы көрсетілген) таза және аралас күрделі әртүрлі жастағылары	5	40	2	Қарағай өскінінің көлемі жеткіліксіз болғанда алғашқы 2 жылда орман дақылдарын отырғызу жолымен ормандарды қалпына келтіру жүргізіледі

Ескертпелер :

1. Әртүрлі жастағы қарағайларды жаппай кесу (ЖК) кезінде ормандардың пісіп-жетілген және құраған ағаштарының жиынтығы ғана кесіледі.

2. Аралды қарағайлы ормандарда қайың-көктерек шоқ ағаштарын кесу орманды дала және далалық аймақтардың шоқ ағаштары ормандарында басты мақсатта пайдалану үшін ағаш ережелеріне сәйкес жүргізіледі (1-кесте).

5-кесте

Шөлейт, жайылма, тоғайлы және талды ормандарда басты мақсатта пайдалануға ағаш кесу

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	Кесу тәсілі	Орман типтерінің топтары	Кесуге дейінгі жалпы жуандығы		Қор бойынша іріктеу
			жуандығы кезінде	іріктеу %	
1	2	3	4	5	7
Шөлейт ормандар					
5.1. Топырақтың жел эрозиясына төзімді таза және аралас (аксексеуілді қосқанда 4 бірлікке дейін) қарасексеуілді бір жастағылары	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0		3

және әртүрлі жастағылары				100	
"Өзендердің, су қоймаларының және басқа да су объектілерінің жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған белдеулері" мемлекеттік орман қоры санатында өскіндік тәсілмен қалпына келтірілетін шөл және шөлейт аймақтардың жайылма ормандары					
5.2. Жапырақты екпелер (терек, сүрек тектес тал, үйеңкі және басқалары) таза және аралас, бір жастағылары және әртүрлі жастағылары	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2
5.3. Шоқ талдар	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2
Шөлейт аймақтың өзен жайылымдарында өсетін тоғайлы ормандар					
5.4. Сүрек тектес талдар (жоңғар және Вильгельм талдары) таза және аралас бір жастағылары және әртүрлі жастағылары	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	3
5.5. Жыңғыл	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2
Барлық табиғи аймақтардың өзен жайылмалары бойынша талды ормандарда кесу жұмысы					
5.6. Шоқ талдар	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2

кестенің жалғасы

Кесуге түсетін екпелердің сипаттамасы	Кезектің қайталануы, алқаптың жанасу мерзімі, жыл	Кеспеағаштың ең үлкен алаңы, га	Кеспеағаштың ең үлкен алаңы, га
1	8	9	10
Шөлейт ормандар			
5.1. Топырақтың жел эрозиясына төзімді таза және аралас (ақ сексеуілді қосқанда 4 бірлікке	75	10	Қалған белдеулер. 3-5 жастағы сексеуіл өскінінің ағашы кесілген белдеулерде 1 га-ға 500 данадан астамы болған жағдайда немесе

дейін) кара сексеуілді бір жастағылары және әртүрлі жастағылары			орман дақылдарын еккеннен кейін 3-4 жыл сайын кесуге беріледі. Белдеулер арқылы жанасу
"Өзендердің, объектілерінің белдеулері" тәсілмен аймақтардың жайылма ормандары	су қоймаларының және басқа да су жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған мемлекеттік орман қоры санатында өскіндік қалпына келтірілетін шөл және шөлейт		
5.2. Жапырақты екпелер (терек, сүрек тектес тал, үйеңкі және басқалары) таза және аралас, бір жастағылары және әртүрлі жастағылары	40	1	Ықтырмалы жанасу, телімнің ені 80 м. кезінде - белдеулер арқылы жанасу
5.3. Шоқ талдар	40	2	Тікелей жанасу
Шөлейт аймақтың өзен жайылымдарында өсетін тоғайлы ормандар			
5.4. Сүрек тектес талдар (жоңғар және Вильгельм талдары) таза және аралас бір жастағылары және әртүрлі жастағылары	40	2	Белдеулер арқылы жанасу
5.5. Жыңғыл	40	2	Тікелей жанасу
Барлық табиғи аймақтардың өзен жайылмалары бойынша талды ормандарда кесу жұмысы			
5.6. Шоқ талдар	40	2	Тікелей жанасу

6-кесте

Таулы ормандарда басты пайдаланымдағы кесу тәсілдері

Тау беткейінің экспозициясы	Тау беткейінің қиялығы	Кесуге түсетін екпенің сипаттамасы		Екпенің ерекшелігі	
		тұқым	жас құрылымы	төзімділік	формация
1	2	3	4	5	6
1. Қалба тауының қарағайлы ормандары					
			бір жастағылары және		

1.1)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті, құлама	Қ	түрлі жаста- ғылары	төзімді және төзімсіз	
2.	Кенді Алтайдың (майқарағай және шырша) ормандары	қалың	қылқан	жапырақты		
2.1)	С, СБ, СШ, Ш	қиялы, еңісті	М,Ш	бір жас- тағылары	төзімді және төзімсіз	
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
2.2)	С, СБ, СШ, Ш	қиялы, еңісті	М,Ш	әртүрлі жаста- ғылары	төзімді	
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
2.3)	С, СБ, СШ, Ш	қиялы, еңісті	М,Ш	әртүрлі жаста- ғылары	төзімді	
2.4)	С, СБ, СШ, Ш	қиялы	М,Ш	әртүрлі жаста- ғылары	төзімсіз	
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
2.5)	С, СБ, СШ, Ш	қиялы	М,Ш	әртүрлі жаста- ғылары	төзімсіз	
2.6)	С, СБ, СШ, Ш	еңісті	М,Ш	әртүрлі жаста- ғылары	төзімсіз	
2.7)	С, СБ, СШ, Ш	құлама	М,Ш	бір жас- тағылары	төзімді	
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
2.8)	С, СБ, СШ, Ш	құлама	М,Ш	бір жас- тағылары, әртүрлі жаста- ғылары	төзімсіз	
2.9)	С, СБ, СШ, Ш	құлама	М,Ш	әртүрлі жаста- ғылары	төзімді	
			М,Ш	бір жас- тағылары,	төзімді	

2.10)	О, ОШ, ОБ, Б	қиялы, еңісті, құлама		әртүрлі жастағылары		
2.11)	О, ОШ, ОБ, Б	қиялы, еңісті, құлама	М,Ш	бір жастағылары, әртүрлі жастағылары	төзімсіз	
3. Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының шыршалы және майқарағайлы ормандар						
3.1)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті	Ш(Шр)	бір жастағылары	төзімді, төзімсіз	
Жаксы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
3.2)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті	Ш(Шр)	әртүрлі жастағылары	төзімді, төзімсіз	
3.3)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті	П	бір жастағылары, әртүрлі жастағылары	төзімді, төзімсіз	
3.4)	Барлық экспозициялар	құлама	Ш(Шр)	бір жастағылары, әртүрлі жастағылары	төзімді, төзімсіз	
3.5)	Барлық экспозициялар	құлама	М	бір жастағылары, әртүрлі жастағылары	төзімді, төзімсіз	
4. Оңтүстік Алтай мен Сауырдың жапырақты ормандары						
4.1)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті	Б	бір жастағылары	төзімді	
Жаксы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
4.2)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті	Б	әртүрлі жастағылары	төзімсіз	
Жаксы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
4.3)	С, СБ, СШ, Ш	қиялы, еңісті	Б	әртүрлі жастағылары	төзімді	

Жаксы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
4.4)	С, СБ, СШ, Ш	қиялы, еңісті	Б	әртүрлі жастағылары	төзімді	
4.5)	О, ОШ, ОБ, Б	қиялы	Б	әртүрлі жастағылары	төзімді	
Жаксы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
4.6)	О, ОШ, ОБ, Б	қиялы	Б	әртүрлі жастағылары	төзімді	
4.7)	О, ОШ, ОБ, Б	еңісті	Б	әртүрлі жастағылары	төзімді	
4.8)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті	Б	әртүрлі жастағылары	төзімсіз	
4.9)	Барлық экспозициялар	құлама	Б	бір жастағылары, әртүрлі жастағылары	төзімді	
4.10)	Барлық экспозициялар	құлама	Б	бір жастағылары, әртүрлі жастағылары	төзімсіз	
5. Қалба тауы, Кенді Алтай, Оңтүстік Алтай, Сауыр, Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының жапырақты ормандары						
5.1)	Барлық экспозициялар	еңісті, құлама	Қ		төзімсіз	байырғы және қолдан өсірілген
Жаксы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда						
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда						
5.2)	Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті, құлама	Қ		төзімді	байырғы және қолдан өсірілген
5.3)	Барлық экспозициялар	қиялы	Қ		төзімсіз	байырғы және қолдан өсірілген

5.4) Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті, құлама	Қ		төзімді	қолдан өсірілген		
Қылқан жапырақты тұқымдар жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда							
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда							
5.5) Барлық экспозициялар	қиялы	Қ		төзімсіз	қолдан өсірілген		
Қылқан жапырақты тұқымдар жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда							
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда							
5.6) Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті, құлама	Көкт, Т, Талд		төзімді, төзімсіз	байырғы және қолдан өсірілген		
5.7) Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті	Тал, к, Ак.с					
"Өзендердің, көлдердің, су қоймаларының және басқа да су объектілерінің жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған белдеулері" мемлекеттік орман қоры санатының өскіндік тәсілмен қалпына келтіретін су жайылма жапырақты сүректің							
5.8) Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті, құлама	Қ, Көкт, Тп, Талд		төзімді, төзімсіз	байырғы, қолдан өсірілген		
5.9) Барлық экспозициялар	қиялы, еңісті, құлама	Тал, к, Ак.с		төзімді, төзімсіз			

кестенің жалғасы

Тау беткейінің экспозициясы	Кесу тәсілі	Кесуге дейінгі жуандығы	Қор бойынша іріктеп алу		Қайталанушылық (жанасу), (жыл)
			жуандық кезінде	кесу %	
1	7	8	9	10	11
1. Қалба тауының қарағайлы ормандары					
1.1) Барлық экспозициялар	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	30 25 15	20 20 20
2. Кенді Алтайдың қалың қылқан жапырақты (майқарағай және шырша) ормандары					
2.1) С, СБ, СШ, Ш		0,3-1,0	1-кезек 0,9-1,0	30	
			2-кезек		

Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда	БК	0,6-0,8 3-кезек 0,3-0,5	4 0 100	10-15 10-15	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
2.2) С, СБ, СШ, Ш	ҰБК	0,6-1,0	1-кезек 0,6-1,0	5 0	3 0
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,3-0,5	100	30
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			0,3-0,5		кесу жүргізілмейді
2.3) С, СБ, СШ, Ш	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0	3 0	2 0
			0,7 0,6	2 5 15	2 0 20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
2.4) С, СБ, СШ, Ш	ҰБК	0,6-1,0	1-кезек 0,6-1,0	5 0	3 0
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,3-0,5	100	30
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			0,3-0,5		кесу жүргізілмейді
2.5) С, СБ, СШ, Ш	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0	3 0	2 0
			0,7 0,6	2 5 15	2 0 20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
2.6) С, СБ, СШ, Ш	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0	3 0	2 0
			0,7 0,6	2 5 15	2 0 20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
2.7) С, СБ, СШ, Ш	ПР	0,3-1,0	1-кезек 0,9-1,0	3 0	1 0
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,6-0,8	4 0	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			3-кезек 0,3-0,5	100	
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		

2.8) С, СБ, СШ, Ш	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	2 5 2 0 15	10 / 15 10 / 15 10/15
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
2.9) С, СБ, СШ, Ш	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	3 0 2 5 15	2 0 2 0 20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
2.10) О, ОШ, ОБ, Б	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	3 0 2 5 15	10 / 20 10 / 20 10/20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
2.11) О, ОШ, ОБ, Б	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	3 0 2 5 15	10 / 20 10 / 20 10/20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
3. Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының шыршалы және майқарағайлы ормандар					
3.1) Барлық экспозициялар Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда	БК	0,3-1,0	1-кезек 0,9-1,0	3 0 4 0 100	25-30
			2-кезек 0,6-0,8		
			3-кезек 0,3-0,5		
0,3-0,5	кесу жүргізілмейді				
3.2) Барлық экспозициялар	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	3 0 2 5 15	25-30 25-30 25-30
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
3.3) Барлық экспозициялар	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	3 0 2 5 15	10-15 10-15 10-15
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
3.4) Барлық экспозициялар	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	25/20 20/15 15/10	25-30 25-30 25-30
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
3.5) Барлық экспозициялар	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	25/20 20/15 15/10	10-15 10-15 10-15
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		

4. Оңтүстік Алтай мен Сауырдың жапырақты ормандары

4.1) Барлық экспозициялар	БК	0,3-1,0	1-кезек 0,9-1,0	3 0	1 0		
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,6-0,8			4 0	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			3-кезек 0,3-0,5			100	10
4.2) Барлық экспозициялар	БК	0,3-1,0	1-кезек 0,9-1,0	3 0	1 0		
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,6-0,8			4 0	10
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			3-кезек 0,3-0,5			100	
4.3) С, СБ, СШ, Ш	ҰБК	0,3-1,0	1-кезек 0,6-1,0	5 0	30		
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,3-0,5			100	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			0,3-0,5			кесу жүргізілмейді	
4.4) С, СБ, СШ, Ш	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	3 0 2 5 15	2 0 2 0 20		
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді				
4.5) О, ОШ, ОБ, Б	ҰБК+	0,3-1,0	1-кезек 0,6-1,0	5 0	30		
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,3-0,5			100	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			0,3-0,5			кесу жүргізілмейді	
4.6) О, ОШ, ОБ, Б	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	3 0 2 5 15	2 0 2 0 20		
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді				

4.7) О, ОШ, ОБ, Б	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	2 5 2 0 15	2 0 2 0 20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
4.8) Барлық экспозициялар	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	3 0 2 5 15	2 0 2 0 20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
4.9) Барлық экспозициялар	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	3 0 2 0 15	10 / 20 10 / 20 10/20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
4.10) Барлық экспозициялар	ЕІК	0,6-1,0	0,8-1,0 0,7 0,6	2 0 1 5 10	10 / 20 10 / 20 10/20
		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
5. Қалба тауы, Кенді Алтай, Оңтүстік Алтай, Сауыр, Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының жапырақты ормандары					
5.1) Барлық экспозициялар	БК	0,3-1,0	1-кезек 0,6-1,0	5 0	10
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,3-0,5		
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда		0,3-1,0	кесу жүргізілмейді		
5.2) Барлық экспозициялар	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2
5.3) Барлық экспозициялар	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2
5.4) Барлық экспозициялар	БК	0,3-1,0	1-кезек 0,6-1,0	5 0	10
Қылқан жапырақты тұқымдар жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,3-0,5		
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді		
5.5) Барлық экспозициялар	БК	0,3-1,0	1-кезек 0,6-1,0	5 0	10
Қылқан жапырақты тұқымдар жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда			2-кезек 0,3-0,5		

Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда		0,3-0,5	кесу жүргізілмейді			
5.6) Барлық экспозициялар	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	1	
5.7) Барлық экспозициялар	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2	
"Өзендердің, көлдердің, су қоймаларының және басқа да су объектілерінің жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған белдеулері" мемлекеттік орман қоры санатының өскіндік тәсілмен қалпына келтіретін су жайылма жапырақты сүректің						
5.8) Барлық экспозициялар	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	3	
5.9) Барлық экспозициялар	ЖК	0,3-1,0	0,3-1,0	100	2	

кестенің жалғасы

Тау беткейінің экспозициясы	Кеспеағаштың көлемі		Кесу жұмысын жүргізу ерекшелігі
	ені, м	ең үлкен алаңы (га)	
1	12	13	14
1. Қалба тауының қарағайлы ормандары			
1.1) Барлық экспозициялар		1 0 1 0 10	
2. Кенді Алтайдың қалың қылқан жапырақты (майқарағай және шырша) ормандары			
2.1) С, СБ, СШ, Ш			
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда		2 0	Бастапқы жуандығы 0,9-1,0 болса - үш жолы БК, 0,6-0,8 - екі жолы
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда		2 0	
		20	
2.2) С, СБ, СШ, Ш			
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда		2 0	Егер өсіп-жетілу жасына жетпеген ағаш ұрпағының жуандығы кемінде 0,4 болса
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда		20	
2.3) С, СБ, СШ, Ш		2 0 2 0 20	Егер өсіп-жетілу жасына жетпеген ағаш ұрпағының жуандығы 0,4 кем болса

2.4) С, СБ, СШ, Ш			
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда	2 0	20	Егер өсіп-жетілу жасына жетпеген ағаш ұрпағының жуандығы 0,4 астам болса
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			
2.5) С, СБ, СШ, Ш	2 0	20	Егер ағаш ұрпағы өсіп-жетілу жасына жетпеген болса, оның жуандығы 0,4 астам болады
2.6) С, СБ, СШ, Ш	2 0	20	
2.7) С, СБ, СШ, Ш			
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда	1 5	15	Бастапқы жуандығы 0,9-1,0 болса - үш кезекті БК, 0,6-0,8 - екі кезекті
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда	1 5	15	
2.8) С, СБ, СШ, Ш	1 5	15	Қайталанушылық: алымында - бір жастағылары, бөлгішінде - әртүрлі жастағылары
2.9) С, СБ, СШ, Ш	1 5	15	
2.10) О, ОШ, ОБ, Б	2 0	20	Қайталанушылық: алымында - бір жастағылары, бөлгішінде - әртүрлі жастағылары
2.11) О, ОШ, ОБ, Б	1 5	15	Қайталанушылық: алымында - бір жастағылары, бөлгішінде - әртүрлі жастағылары
3. Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының шыршалы және майкарағайлы ормандар			
3.1) Барлық экспозициялар			
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда	2 0	20	Бастапқы жуандығы 0,9-1,0 болса - үш жолы БК, 0,6-0,8 - екі жолы
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда	2 0	20	

3.2) Барлық экспозициялар		2 0 2 0 20	
3.3) Барлық экспозициялар		2 0 2 0 20	
3.4) Барлық экспозициялар		1 5 1 5 15	Қайталанушылық: алымында - төзімді, бөлгішінде - төзімсіз топырақ
3.5) Барлық экспозициялар		1 5 1 5 15	Қайталанушылық: алымында - төзімді, бөлгішінде - төзімсіз топырақ
4. Оңтүстік Алтай мен Сауырдың жапырақты ормандары			
4.1) Барлық экспозициялар			
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда		2 0 2 0 10	Бастапқы жуандығы 0,9-1,0 болса - үш жолы БК, 0,6-0,8 - екі жолы
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			
4.2) Барлық экспозициялар			
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда		2 0 2 0 10	Бастапқы жуандығы 0,9-1,0 болса - үш жолы БК, 0,6-0,8 - екі жолы
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			
4.3) С, СБ, СШ, Ш			
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда		1 5 15	Егер ағаш ұрпағы өсіп-жетілу жасына жетпеген болса, оның жуандығы 0,4 астам болады
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			
4.4) С, СБ, СШ, Ш			
		2 0 2 0 20	Егер ағаш ұрпағы өсіп-жетілу жасына жетпеген болса, оның жуандығы 0,4 астам болады
4.5) О, ОШ, ОБ, Б			

Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда		1 5 15	Егер ағаш ұрпағы өсіп-жетілу жасына жетпеген болса, оның жуандығы 0,4 астам болады
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			
4.6) О, ОШ, ОБ, Б		2 0 2 0 20	Егер ағаш ұрпағы өсіп-жетілу жасына жетпеген болса, оның жуандығы 0,4 астам болады
4.7) О, ОШ, ОБ, Б		2 0 2 0 20	
4.8) Барлық экспозициялар		2 0 2 0 20	
4.9) Барлық экспозициялар		1 5 1 5 15	Қайталанушылық: алымында - бір жастағылары, бөлгішінде - әртүрлі жастағылары
4.10) Барлық экспозициялар		1 5 1 5 15	Қайталанушылық: алымында - бір жастағылары, бөлгішінде - әртүрлі жастағылары
5. Қалба тауы, Кенді Алтай, Оңтүстік Алтай, Сауыр, Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының жапырақты ормандары			
5.1) Барлық экспозициялар			
Жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда		1 5 15	Түлеп өсуіне қарамастан байырғы және қолдан өсірілгендер
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			
5.2) Барлық экспозициялар	100	10	Байырғы - түлеп өсуіне қарамастан. Қолдан өсірілген - қылқан жапырақты тұқымдар жеткіліксіз өсіп өнген жағдайда
5.3) Барлық экспозициялар	100	10	Байырғы - түлеп өсуіне қарамастан. Қолдан өсірілген - қылқан жапырақты тұқымдар жеткіліксіз түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда
5.4) Барлық экспозициялар			

Қылқан жапырақты тұқымдар жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда		1 5 15	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			
5.5) Барлық экспозициялар			
Қылқан жапырақты тұқымдар жақсы түлеп өскен (шәкіл бойынша) жағдайда		1 5 10	
Жеткіліксіз түлеп өскен жағдайда			
5.6) Барлық экспозициялар	100	15	Жеке кеспеағашта көктемгі-жазғы кезеңде ағаш дайындау жұмыстарының ұзақтығы 20 күннен аспауға тиіс
5.7) Барлық экспозициялар	50	2,5	
"Өзендердің, көлдердің, су қоймаларының және басқа да су объектілерінің жағалауларындағы ормандардың тыйым салынған белдеулері" мемлекеттік орман қоры санатының өскіндік тәсілмен қалпына келтіретін су жайылма жапырақты сүректің			
5.8) Барлық экспозициялар	75	2,5	
5.9) Барлық экспозициялар	50	2,5	

Е с к е р т п е .

БК - біртіндеп кесу, ҰБК - ұзақ уақыт біртіндеп кесу, ЖК - жаппай кесу; Қ - қайың, Ш - шырша, Ш(Шр) - Шренк шыршасы, Б - балқарағай, К - көктерек, М - майқарағай, Қ - қарағай, Т - терек, Тс - сүрек тектес тал, Тб - бұталы тал (талдар), Ак.с - акация сары.

7-кесте

Таулы, жазық жерлердегі және Қазақтың шағын адырлы ормандарындағы ағашы кесілген жерлерде өскінді сақтаудың нормативтік көрсеткіштері

Кесу тәсілі және тау баурайының қиялылығы	Өскін мен шыбықтың сақталуы, пайызбен	
	қыста	қ а р с ы з кезеңде

15 градуска дейінгі жаппай кесу	баурайда	70	60
15 градустан астам жаппай кесу	баурайда	60	50
15 градуска дейінгі біртіндеп және іріктеп кесу	баурайда	80	70
15 градустан астам біртіндеп және іріктеп кесу	баурайда	70	60

8-кесте

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу түрлері және оларды жүргізудің жас шегі

Күтім жасау мақсатында ағаш кесу түрлері	Сүректің даму фазасы	Бонитет сыныбы	Екпелердің жасы (жыл)		
			Қылқан жапырақты		
			самырсыннан басқа, қылқан жапырақты	самырсын	қылқан жапырақты
1	2	3	4	5	6
Жарық түсіру	Ұшар басының жанасуы	1 - 3 4-5	- -	10 дейін 20 дейін	5 - 10 8-15
Тазалау	Шатқал	1 - 3 4-5	11 - 20 15-20	11 - 20 21-40	11 - 20 16-30
Сирету	Сырғауыл	1 - 3 4-5	21 - 40 21-60	21 - 60 41-60	21 - 40 31-60
Өтпелі ағаш кесу	Көлемі бойынша күшейіп өсуі	1 - 3 4-5	41 және одан көп 61 және одан көп	61-160 61-160	41 және одан көп 61 және одан көп

кестенің жалғасы

Күтім жасау мақсатында ағаш кесу түрлері	Екпелердің жасы (жыл)		
	Жапырақты		
	емен, шаған, шегіршін	қайың, терек	бұтақ, терек, қаратерек
1	7	8	9
Жарық түсіру	10 дейін 15 дейін	- -	- -
Тазалау	11 - 20 16-30	11 - 20 16-30	6 - 10 -

Сирету	2 1 - 4 0 31-50	2 1 - 3 0 31-40	1 1 - 1 5 -
Өтпелі ағаш кесу	4 1 және одан көп 5 1 және одан көп	3 1 және одан көп 4 1 және одан көп	1 6 және одан көп -

9-кесте

Ұсақ тауарлы орман өнімдері мен отындық ағаштың толық сүректік сипатының кестесі

Сортименттер	Көшіру коэффициенттері	
	қоймалық текшеметрлерді нығыз текше метрге қайта есептеу үшін	н ы ғ ы з текшеметрлерді қоймалық текше метрлерге қайта есептеу
1	2	3
Қалыңдығы 4 см дейін топырақ жабысқан және діңнің ұзындығы: 4 - 6 м болатын тазартылмаған шөпшек	0,12	0 , 2 0 8,50
Шөп-шалаң (бұтақшалар, бұтақтар) және ұзындығы 2 м дейінгі ұсақ тазартылмаған шөпшек	0,10	10,00
Қалыңдығы 4 см дейін топырақ жабысқан және діңнің ұзындығы: 4 - 6 м болатын тазартылмаған шөпшек	0,15	0 , 2 5 6,70
Діңнің ұзындығы 4 м кезінде қалыңдығы 4-7 см топырақ жабысқан (1,3 м - 3-6 см биіктігінде) тазартылмаған шөпшек	0,30	3,30
Жылыту үшін отындық ағаш: б ұ т а л а р ұзындығы 1-2 м бөрене тәрізді және жарылған	0 , 5 0 0,70	2 , 0 0 1,43

Е с к е р т п е :

шөпшек пен шырпы бір жаққа қарай қазықтар арасында нығыздап ж и н а л а д ы

жаңадан текшелеп жиналғандарын өлшеу кезінде шөпшек үшін 10 пайыз және шырпы үшін 20 пайыз мөлшерінде кептіруге есепке алынбайтын үстеме жасалады;

текшеленген ағаш өнімдерін өлшеу метрмен жүргізіледі, ені

мен биіктігі ағаштың кесілген жуан жағы бойынша өлшенеді, ал ұзындығы үшін текшеленген өнімнің жалпы ұзындығының төрттен үш бөлігі алынады.

10-кесте

Таза қарағай екпелерінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

Екпелер тобы	Тазалау				
	кесу жүргізу жасы (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, %	қайталанушылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	2	3	4	5	6
Топырақ ылғалдылығы жеткілікті қарағайлы ормандар және бонитеттің 1-3 сын. мерзімді құрғақ ормандар (шағын адырлы орман беткейлерінің төменгі бөліктері, су арналарының сатылары, құмайт топырақты жерлердегі жазық және шалғынды қарағайлы ормандар)	11-20	0,9	0,8	$\frac{10-15}{25-30}$	10
Бонитеттің 4-5 сын. мерзімді топырақ ылғалдылығы жеткіліксіз қарағайлы ормандар (орман беткейлерінің орта және жоғарғы бөліктері, құмайт топырақты жерлердегі құрғақ ормандар)	15-20	0,9	0,8	$\frac{10-15}{25-30}$	10
Бонитеттің 1-3-сынныптары қарағай дақылдары тұтас, жолақ, ықтырма және топтық. Біркелкі сирету	11-20	0,9	0,8	$\frac{10-15}{25-30}$	10

кестенің жалғасы

Екпелер тобы	Сирету				
	кесу жүргізу	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы	қайталанушылық

	ж а с ы (жыл)	к ү т і м ж а с а у ғ а д ей і н	к ү т і м ж а с а у д а н к ей і н	д ы л ы ғ ы, %	ш ы л ы қ (жыл)
1	7	8	9	10	11
Топырақ ылғалдылығы жеткілікті қарағайлы ормандар және бонитеттің 1-3 сын. мерзімді құрғақ ормандар (шағын адырлы орман беткейлерінің төменгі бөліктері, су арналарының сатылары, құмайт топырақты жерлердегі жазық және шалғынды қарағайлы ормандар)	21-40	0,8	0,7	$\frac{20-30}{30-40}$	10
Бонитеттің 4-5 сын. мерзімді топырақ ылғалдылығы жеткіліксіз қарағайлы ормандар (орман беткейлерінің орта және жоғарғы бөліктері, құмайт топырақты жерлердегі құрғақ ормандар)	21-40 41-60	0,8 0,8	0,7 0,7	$\frac{15-30}{30-50}$ $\frac{15-30}{30-50}$	10 10
Бонитеттің 1-3-сынныптары қарағай дақылдары тұтас, жолақ, ықтырма және топтық. Біркелкі сирету	21-40	0,8	0,7	$\frac{20-30}{30-50}$	10

кестенің жалғасы

Екпелер тобы	Өтпелі кесу				
	к е с у ж ү р г і з у ж а с ы (жыл)	ең төменгі		к е с у қ а р қ ы н- д ы л ы ғ ы, %	қ а й т а- л а н у- ш ы л ы қ (жыл)
		ж у а н д ы ғ ы	к ү т і м ж а с а у ғ а д ей і н		
1	12	13	14	15	16
Топырақ ылғалдылығы жеткілікті қарағайлы ормандар және бонитеттің 1-3 сын. мерзімді құрғақ ормандар (шағын адырлы орман беткейлерінің төменгі бөліктері, су арналарының	41-60 61-80	0,8 0,8	0,7 0,7	$\frac{20-30}{30-40}$ $\frac{15-25}{20-30}$	

сатылары, құмайт топырақты жерлердегі жазық және шалғынды қарағайлы ормандар)					10 10
Бонитеттің 4-5 сын. мерзімді топырақ ылғалдылығы жеткіліксіз қарағайлы ормандар (орман беткейлерінің орта және жоғарғы бөліктері, құмайт топырақты жерлердегі құрғақ ормандар)	61-80	0,8	0,7	$\frac{15-25}{20-35}$	10-15
Бонитеттің 1-3-сыныптары қарағай дақылдары тұтас, жолақ, ықтырма және топтық. Біркелкі сирету	41-60	0,8	0,7	$\frac{20-30}{30-50}$	10

Е с к е р т п е л е р :

1. Осы және кейінгі кестелердің ағаш кесу қарқындылығы бағанында: алымында - қор бойынша іріктеу пайызы, ал бөлгішінде дің саны келтіріледі.

2. Кесу қарқындылығының ең жоғарғы пайызы ұшар басының тұйықталуы мен жуандығы 1,0 және одан жоғары екпелер үшін келтірілген.

3. Жуандығы төмен және қайтадан күтім жасау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

4. Жас өскіндерде ұшар басының тұйықталу көрсеткіштері мен ағаш кесу қарқындылығы шоқ ағаш сипаты бар жас өскіндердегі шоқ ағаштар үшін де қолданылады.

11-кесте

Аралас қарағай екпелерінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

Екпенің топтары	Жарық түсуі				
	кесу жүргізу жасы (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, %	қайталанушылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	2	3	4	5	6
Бонитеттің 1-5-сыныптарының бір	8-15	0,8	0,6		5

қабатты жапырақты-қарағай екпелері				$\frac{15-25}{30-50}$	
Бонитеттің 1-4-сыныптарының бір қабатты жапырақты-қарағай екпелері	5-10	0,8	0,5	$\frac{25-50}{50-65}$	5
Екі қабатты жапырақты-қарағай екпелері немесе бонитеттің 1-4-сынып қарағайының сенімді өскіндері	-	-	-	-	-
С и р е т у ең төменгі жуандығы					
Бонитеттің 1-5-сыныптарының бір қабатты жапырақты-қарағай екпелері	31-60	0,8	0,7	$\frac{20-30}{40-50}$	10
Бонитеттің 1-4-сыныптарының бір қабатты жапырақты-қарағай екпелері	31-40	0,8	0,6	$\frac{30-35}{50-55}$	10
Екі қабатты жапырақты-қарағай екпелері немесе бонитеттің 1-4-сынып қарағайының сенімді өскіндері	31-40	Жапырақтылардың кез-келген Жуандығында	0,5	жапырақ аясының $\frac{65-100}{65-100}$	5-10

КЕСТЕНІҢ ЖАЛҒАСЫ

Екпенің топтары	Тазарту				
	к е с у жүргізу ж а с ы (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		к е с у қарқындылығы, %	қайта-лану-шылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	7	8	9	10	11
Бонитеттің 1-5-сыныптарының бір қабатты жапырақты-қарағай екпелері	16-30	0,7	0,6	$\frac{15-25}{30-50}$	5-7
Бонитеттің 1-4-сыныптарының бір қабатты жапырақты-қарағай екпелері	11-30	0,7	0,5	$\frac{30-50}{50-65}$	5-7
Екі қабатты жапырақты-қарағай екпелері немесе бонитет-					

тің 1-4-сынып қарағайының сенімді өскіндері	-	-	-	-	-
	Ө т п е л і ең төменгі жуандығы к е с у				
Бонитеттің 1-5-сы- ныптарының бір қабатты жапырақты- қарағай екпелері	61-80	0,8	0,7	$\frac{20-30}{40-50}$	10-15
Бонитеттің 1-4-сы- ныптарының бір қабатты жапырақты- қарағай екпелері	41-50	0,8	0,7	$\frac{25-30}{35-45}$	10
Екі қабатты жапы- рақты-қарағай екпе- лері немесе бонитет- тің 1-4-сынып қарағайының сенімді өскіндері	41-50	Жапы- рақты- лардың кез- келген Жуанды- ғында	0,5	жапырақ аясының $\frac{65-100}{50-100}$	5-10

Е с к е р т п е л е р :

1. Қарқындылықтың ең жоғарғы пайызы ұшар басының тұйықталуы мен жуандығы 1,0 екпелер үшін келтірілген.
2. Жуандығы төмен және қайтадан күтім жасау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

12-кесте

Самырсын екпелерін күтім жасау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

Екпенің топтары	Жарық түсуі				
	к е с у жүргізу ж а с ы (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		к е с у қарқын- дылығы, %	қайта- лану- шылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	2	3	4	5	6
Таза самырсын	-	-	-	-	-
Қылқан жапырақты тұқымдармен аралас самырсын екпелері (шырша, майқарағай, балқарағай)	5-20	0,7	0,5	$\frac{20-40}{20-40}$	8-10
Жапырақты тұқымдармен аралас самырсын екпелері (қайың, көктерек)	5-20	0,7	0,5	$\frac{40-50}{50-70}$	5-10

	С и р е т у ең төменгі жуандығы				
Таза самырсын	41-60	0,7	0,4	$\frac{30-40}{40-50}$	10-15
Қылқан жапырақты тұқымдармен аралас самырсын екпелері (шырша, майқарағай, балқарағай)	41-60	0,7	0,4	$\frac{30-40}{40-50}$	10-15
Ж а п ы р а қ т ы тұқымдармен аралас самырсын екпелері (қайың, көктерек)	41-60	0,7	0,4	$\frac{40-60}{60-70}$	10

кестенің жалғасы

Екпенің топтары	Тазарту				
	к е с у жүргізу ж а с ы (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		к е с у қарқындылығы, %	қайта-лану-шылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	7	8	9	10	11
Таза самырсын	21-40	0,7	0,4	$\frac{30-40}{40-60}$	8-10
Қылқан жапырақты тұқымдармен аралас самырсын екпелері (шырша, майқарағай, балқарағай)	21-40	0,7	0,4	$\frac{30-40}{40-50}$	8-10
Ж а п ы р а қ т ы тұқымдармен аралас самырсын екпелері (қайың, көктерек)	21-40	0,7	0,4	$\frac{40-60}{60-70}$	5-10
	Ө т п е л і к е с у ең төменгі жуандығы				
Таза самырсын	61 және одан көп	0,7	0,6	$\frac{10-30}{30-40}$	10-15
Қылқан жапырақты тұқымдармен аралас самырсын екпелері (шырша, майқарағай, балқарағай)	61 және одан көп	0,7	0,6	$\frac{10-30}{30-40}$	10-15
Ж а п ы р а қ т ы тұқымдармен аралас самырсын екпелері (қайың, көктерек)	61 және одан көп	0,7	0,6	$\frac{20-40}{15-30}$	10

Ескертпелер :

1. Қарқындылықтың ең жоғарғы пайызы ұшар басының тұйықталуы мен жуандығы 1,0 және одан жоғары екепелер үшін келтірілген.

2. Жуандығы төмен және қайтадан күтім жасау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

13-кесте

Шырша және майқарағай екепелерінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

Екепелер тобы	Тазарту				
	Кесу жүргізу жасы, (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, %	қайталанушылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	2	3	4	5	6
Таза шырша және майқарағай екепелері, сондай-ақ 40% дейін басқа да қылқан жапырақты немесе жапырақты тұқымдармен қосылған екепелер	15-20	0,9	0,8	$\frac{10-20}{15-30}$	10
Бір аяда жапырақты тұқымдармен аралас 40% астам жапырақтылар)	11-20	0,9	0,8	$\frac{20-30}{15-30}$	7-10
Екінші қабатта шырша мен майқарағайы бар күрделі аралас екепелер	11-20	0,8	0,4	$\frac{50-60}{40-60}$	7-10
Өтпелі ағаш кесу ең төменгі жуандығы					
Таза шырша және майқарағай екепелері, сондай-ақ 40% дейін басқа да қылқан жапырақты немесе жапырақты тұқымдармен қосылған екепелер	61 және одан көп	0,9	0,8	$\frac{10-20}{15-20}$	15
Бір аяда жапырақты тұқымдармен аралас 40% астам жапырақтылар)	61 және одан көп	0,8	0,7	$\frac{10-20}{15-20}$	10
Екінші қабатта шырша мен майқарағайы бар күрделі аралас екепелер	61 және одан көп	0,8	0,7	$\frac{15-40}{20-30}$	10

КЕСТЕНІҢ ЖАЛҒАСЫ

Сирету					

Екпелер тобы	Кесу жүргізу жасы (жыл)	ең төменгі жуандығы		кесу қарқындылығы, %	қайталанушылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	7	8	9	10	11
Таза шырша және майқарағай екпелері, сондай-ақ 40% дейін басқа да қылқан жапырақты немесе жапырақты тұқымдармен қосылған екпелер	21-60	0,9	0,8	$\frac{10-20}{15-25}$	15
Бір аяда жапырақты тұқымдармен аралас 40% астам жапырақтылар)	21-60	0,8	0,7	$\frac{20-30}{20-30}$	7-10
Екінші қабатта шырша мен майқарағайы бар күрделі аралас екпелер	21-60	0,8	0,5	$\frac{30-50}{25-40}$	7-10
Өтпелі ағаш кесу ең төменгі жуандығы					
Таза шырша және майқарағай екпелері, сондай-ақ 40% дейін басқа да қылқан жапырақты немесе жапырақты тұқымдармен қосылған екпелер					
Бір аяда жапырақты тұқымдармен аралас 40% астам жапырақтылар)					
Екінші қабатта шырша мен майқарағайы бар күрделі аралас екпелер					

Ескертпелер .

1. Шырша мен майқарағай бар аралас және күрделі екпелерде екінші қабатта сирету қарқындылығы жоғарғы қабат үшін жапырақты тұқымдардан көрсетіледі.

2. Қарқындылықтың ең жоғары пайызы ұшар басының тұйықталуы мен жуандығы 1,0 және одан жоғары екпелер үшін келтірілген.

3. Жуандығы төмен және қайтадан күтім жасау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

14-кесте

Қайың екпелерінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

	Жарық түсіру			
--	--------------	--	--	--

Екпелер топтары	Кесу жүргізу жасы, (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, %	қайталанушылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	2	3	4	5	6
Таза қайың екпелері	-	-	-	-	-
Бір аяда қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың екпелері	5-10	0,8	0,7	$\frac{15-30}{25-35}$	5
Қайыңның бір аясындағы қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың екпелері	5-10	0,8	0,4	$\frac{30-60}{40-75}$	5
С и р е т у ең төменгі жуандығы					
Таза қайың екпелері	21-30	0,8	0,7	$\frac{15-20}{20-30}$	10
Бір аяда қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың екпелері	21-30	0,8	0,7	$\frac{15-20}{20-30}$	10
Қайыңның бір аясындағы қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың екпелері	21-30	0,8	0,7	$\frac{15-30}{20-30}$	10

кестенің жалғасы

Екпелер топтары	Тазарту				
	Кесу жүргізу жасы, (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, %	қайталанушылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	7	8	9	10	11
Таза қайың екпелері	11-20	0,8	0,7	$\frac{15-20}{20-35}$	10
Бір аяда қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың екпелері	11-20	0,8	0,7	$\frac{15-30}{25-30}$	5
Қайыңның бір аясындағы қылқан жапы-					

рақты тұқымдармен араласқан қайың екпелері	11-20	0,7	0,5	$\frac{30-50}{40-75}$	5
	Ө т п е л і а ғ а ш к е с у ең төменгі жуандығы				
Таза қайың екпелері	31 және одан көп	0,8	0,7	$\frac{10-20}{20-25}$	10
Бір аяда қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың екпелері	31 және одан көп	0,8	0,7	$\frac{10-20}{20-25}$	10
Қайыңның бір аясындағы қылқан жапырақты тұқымдармен араласқан қайың екпелері	31 және одан көп	0,8	0,7	$\frac{10-30}{25-30}$	10

Е с к е р т п е л е р :

1. Қарқындылықтың ең жоғары пайызы ұшар басының тұйықталуы мен жуандығы 1,0 және одан жоғары екпелер үшін келтірілген.
2. Жуандығы төмен және қайтадан күтім жасау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

15-кесте

Көктерек екпелерінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу көрсеткіштері

Екпелер топтары	Жарық түсіру				
	Кесу жүргізу жасы, (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, %	қайталанушылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	2	3	4	5	6
Таза көктерек екпелері	-	-	-	-	-
Шырша және майқарағаймен араласқан көктерек екпелері	-	-	-	-	-
Қарағай және балқарағаймен араласқан көктерек екпелері	5-10	0,7	0,4	$\frac{30-60}{35-70}$	5
	С и р е т у ең төменгі жуандығы				
Таза көктерек екпелері	21-30	0,8	0,7	$\frac{10-30}{20-40}$	10

Екпелер топтары	Кесу жүргізу жасы, (жыл)	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы, %	қайталанушылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	2	3	4	5	6
Басқа тұқымдармен араласқан таза екпелер	6-10	0,9	0,8	$\frac{10-20}{20-40}$	4-5
Ө т п е л і а ғ а ш к е с у ең төменгі жуандығы					
Басқа тұқымдармен араласқан таза екпелер	16 және одан астам	0,9	0,6	$\frac{20-30}{30-40}$	5-10

кестенің жалғасы

Екпелер топтары	Сирету				
	Кесу жүргізу жасы, (жыл)	ең төменгі жуандығы		кесу қарқындылығы, %	қайталанушылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	7	8	9	10	11
Басқа тұқымдармен араласқан таза екпелер	11-15	0,9	0,7	$\frac{20-30}{30-50}$	4-5
Ө т п е л і а ғ а ш к е с у ең төменгі жуандығы					
Басқа тұқымдармен араласқан таза екпелер					

Е с к е р т п е .

1. Қарқындылықтың ең жоғарғы пайызы ұшар басының тұйықталуы мен жуандығы 1,0 және одан жоғары екпелер үшін келтірілген.

2. Жуандығы төмен және қайтадан күтім жасау кезінде ағаш кесу қарқындылығы тиісінше төмендейді.

17-кесте

Ақ тал екпелерінде күтім жасау мақсатында ағаш кесу

Екпелер топтары	Тазарту				
	Кесу жүргізу	ең төменгі ұшар басының тұйықталуы		кесу қарқындылығы	қайталанушылық

	жасы, (жыл)	күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін	дылығы, %	шылық (жыл)
1	2	3	4	5	6
Басқа тұқымдармен араласқан таза екпелер	6-10	0,8	0,7	$\frac{15-20}{20-40}$	2
Ө т п е л і ең төменгі жуандығы	а ғ а ш		к е с у		
Басқа тұқымдармен араласқан таза екпелер	16 және одан астам	0,8	0,7	$\frac{10-30}{20-40}$	5

кестенің жалғасы

Екпелер топтары	Сирету				
	К е с у жүргізу жасы, (жыл)	ең төменгі жуандығы		к е с у қарқын- дылығы, %	қайта- лану- шылық (жыл)
		күтім жасауға дейін	күтім жасаудан кейін		
1	7	8	9	10	11
Басқа тұқымдармен араласқан таза екпелер	11-15	0,8	0,7	$\frac{10-30}{25-50}$	2
Ө т п е л і ең төменгі жуандығы	а ғ а ш		к е с у		
Басқа тұқымдармен араласқан таза екпелер					

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 1-қосымша

Республиканың әкімшілік облыстары шегінде орман шаруашылығы аудандары бойынша орман мекемелерінің тізбесі

Ескерту. Тізбеге өзгеріс енгізілді - ҚР Үкіметінің 18.10.2013 N 1102
қаулысымен (алғашқы ресми жарияланғанынан кейін күнтізбелік он күн өткен
соң қолданысқа енгізіледі).

Орман шаруашы- лығы аудандары	Әкімшілік облыс	Ормандар мекемелері мен басқа да мемлекеттік орман иеленушілер
1	2	3
Орманды дала аймағы		
Қ а й ы ң д ы - көктеректі шоқ	Қостанай	Ұзынкөл, Урицкий.

ағашты-алапты ормандары	Солтүстік Қазақстан	Ақан сері, Аққайың, Булаев, Есіл (солтүстік бөлігі), Жамбыл, Мамлют, Петропавл, Преснов, Сергеев, Соколов
Қайыңды-көктеректі шоқ ағашты ормандар	Ақмола	Бұрлық, Орлиногорск (барлығы да Қазақтың шағын адырлы қарағайлы ормандарынсыз) "Көкшетау" мемлекеттік ұлттық табиғи паркі (бұдан әрі - МҰТП) Айыртау өңірлік бөлімшесінің (бұдан әрі - ӨБ) резервтік аймақ ормандары
Далалық аймақ		
Қайыңды-көктеректі шоқ ағашты ормандар	Ақмола	Куйбышев, Ұрымқай (барлығы да Қазақтың шағын адырлы қарағайлы ормандарынсыз), "Бұқпа", Ерейментау; Зеренді ӨБ және "Көкшетау" МҰТП: Дубрав молықтыру учаскесінің резервтік аймақ ормандары
	Қостанай	Аққарағай, Басаман, Бурабай, Пригородное, Семиозерное (барлығы да аралдардағы қарағайлы ормандарсыз) Михайловск, Таран, Усаков
	Павлодар	Максим Горький, Павлодар, Үрлітүп (барлығы да жайылмалы ормандарсыз)
	Солтүстік Қазақстан	"Көкшетау" МҰТП Арықбалық және Шалқар ӨБ резервтік аймақ ормандары
Қазақтың шағын адырлы қарағайлы ормандары	Ақмола	Куйбышев, Ұрымқай, Бұланды (қайың-теректі шоқ ормандарсыз)
		"Ақкөл", "Барап", Үлкен тоқты, Кеңес, Краснобор, Кіші тоқты, Маралды, Отрадный, Степногор, Сандықтау оқу-өндірістік орман шаруашылығы
	Қарағанды	Қу
	Солтүстік Қазақстан	Бұрлық, Орлы (қайың-теректі шоқ ормандарсыз)
Аралдардағы қарағайлы ормандар	Қостанай	Аққарағай, Басаман, Боров, Пригородное, Семиозерное (қайың-теректі шоқ ормандарсыз)
Ұзын бойына созылған қарағайлы ормандар	Шығыс Қазақстан	"Семей орманы" мемлекеттік орман табиғи резерваты (бұдан әрі - МОТР) (МОТР Жарма филиалынсыз)
	Павлодар	"Ертіс орманы" МОТР
Шағын адырлардағы шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шеті	Ақмола	"Жасыл аймақ" РМК
	Қарағанды	Қарағанды, Теміртау
Жазық жерлердегі шоқ ағаш-	Ақтөбе	Ақтөбе, Мәртөк, Қобда (барлығы да су жайылмалы ормандарсыз), Қарабұтақ

ты ормандардың оңтүстік шеті	Қостанай	Камышин
	Б а т ы с Қазақстан	Ақжайық, Шыңғырлау, Бөрлі, Орал, Январцев (барлығы да су жайылмалы ормандарсыз)
Су жайылмалы ормандар	Ақтөбе	Ақтөбе, Мәртөк, Қобда (барлығы да жазық жерлердегі шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шетінсіз)
	Б а т ы с Қазақстан	Шыңғырлау, Орал, Бөрлі, Январцев (барлығы да жазық жерлердегі шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шетінсіз)
	Павлодар	Максим Горький, Павлодар, Үрлітүп (барлығы да қайың-теректі шоқ ормандарсыз)
Жартылай шөлейт аймақтар		
Жазық жерлердегі шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шеті	Қарағанды	Ақтоғай, Жаңаарқа, Ұлытау
Жазық жерлердегі шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шеті	Ақтөбе	Темір, Ойыл
Су жайылмалы ормандар	Б а т ы с Қазақстан	Ақжайық (жазық жерлердегі шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шетінсіз), Тайпақ (Антонов, Қарауылтөбе және Алмалы орманшылығы), Чапаев
Шөлейт аймақ		
Жазық жерлердегі шоқ ағашты ормандардың оңтүстік шеті	Ақтөбе	Үлкен борсық
	Б а т ы с Қазақстан	Орда
Су жайылмалы ормандар	Атырау	Атырау, Индер (Индер учаскесі), Құрманғазы
	Б а т ы с Қазақстан	Тайпақ (Тайпақ және Степное орманшылығы)
Сексеуілді және тоғайлы ормандар	Алматы	Алакөл (Алакөл өңірі орманшылығы, Үшарал орманшылығы - 1-26, 36 кв.), Жаркент (Көктал орманшылығы - 29-112 кв., Іле орманшылығы - 39-180 кв.), Талдықорған (Қаратал орманшылығы), Шелек (Нұра орманшылығы), Бақанас, Бөрлітөбе, Қаскелең, Күрті, Үштөбе, Ұйғыр, (Шарын орманшылығы, Кетмен орманшылығы - 214-235 кв.)
		Атырау
	Жамбыл	Ақыртөбе, Жамбыл, Меркі, (таулы ормандарынсыз), Ақкөл, Байзақ,

		Көктерек, Қосқұдық, Луговое, Мойынкұм, Сарысу
	Қызылорда	Арал, Жалағаш, Жаңақорған, Қазалы, Қармақшы, Қызылорда, Сырдария, Шиелі
	Маңғыстау	Бейнеу, Сам
	Оңтүстік Қазақстан	Арыс, Отырар, Созақ, Шардара, Бадам, Түркістан (Қызылшар орманшылығы)
Таулы ормандар		
Қалба тауларының қарағайлы ормандары	Шығыс Қазақстан	Ақсубұлақ, Самар
Кенді Алтайдың қалың қылқан жапырақты ормандары	Шығыс Қазақстан	Жоғарғы Үлбі, Зырянов, Лениногорск, Кіші Үлбі, Пихтов, Өскемен, Черемшан
Оңтүстік Алтай және Сауыр жапырақты ормандары	Шығыс Қазақстан	Үлкен Нарын, Зайсан, Күршім, Марқакөл
Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауының қылқан жапырақты ормандары	Алматы	Алакөл (Көктұма орманшылығы - 12-258, 260, 263-266, 272-292, 301-204, 315-316, 324-338 кв.), Үшарал орманшылығы - 27-35, 37 кв.), Жаркент (Көктал орманшылығы - 1-28 кв., Леснов орманшылығы, Іле орманшылығы - 1-38, 181-183 кв.), Кеген, Нарынқол, Талдықорған (Текелі, Көксу орманшылығы), Үйгентас (Ақсу орманшылығы, Кетмен орманшылығы - 104-171 кв.), Шелек (Табан-Қарағай, Шелек орманшылығы)
Батыс Тянь-Шаньнің және Қаратаудың арша-жидек ормандары	Жамбыл	Ақыртөбе, Жамбыл, Меркі (сексеуіл және тоғай ормандарынсыз), Қарақұңыз
	Оңтүстік Қазақстан	Боралдай, Төлеби, Түлкібас, Оғам, Түркістан (Қаратау орманшылығы)

Ескертпе: Осы қосымшаға ормандарда басты мақсатта пайдалану үшін ағаш кесу тыйым салынған мемлекеттік табиғи қорықтар, мемлекеттік ұлттық табиғи паркттер мен өзге де ұйымдар енгізілмеген

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 2-қосымша

Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың шағын адырлы орман аясында қарағайдың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Өздігінен және өскіндер саны, мың дана/га	т ұ қ ы м д а н у ы
---	---------------------

Орманның негізгі топтары	ө з т ұ қ ы - м ы н а н ө с к е н д е б и і к т і г і 0 , 1 м к е м	биіктік топтары бойынша өскін, м				Топтық өскін, 1 гектарға топтар саны
		ұ с а қ 0,1-0,5 м	о р т а ш а 0,6-1,5 м	і р і 1,6 м а с т а м	көшіру коэф- фициен- ттерін ескере отырып, барлығы	
	1. Қазақтың шағын адырлы ормандарындағы қарағайлар					
Өте қуаң	<u>37,5</u> а с т а м 22,5-37,5	<u>25</u> а с т а м 15-25	<u>21</u> а с т а м 13-21	<u>18,5</u> а с т а м 11-18,5	<u>15</u> а с т а м 9-15	<u>800</u> а с т а м 700
Қуаң	<u>25</u> а с т а м 15-25	<u>17</u> а с т а м 10-17	<u>14</u> а с т а м 8,5-14	<u>12,5</u> а с т а м 7,5-12,5	<u>10</u> а с т а м 6-10	<u>600</u> а с т а м 500
Жас	<u>19</u> а с т а м 10-19	<u>12,5</u> а с т а м 6,5 - 12,5	<u>10,5</u> а с т а м 6,5 - 10,5	<u>9</u> а с т а м 5-9	<u>7,5</u> а с т а м 4-7,5	<u>500</u> а с т а м 400
Ылғалды	<u>15</u> а с т а м 7,5-15	<u>10</u> а с т а м 5-10	<u>8,5</u> а с т а м 4,5-8,5	<u>7,5</u> а с т а м 4-7,5	<u>6</u> а с т а м 3-6	<u>400</u> а с т а м 300
	2. Аралдардағы және ұзына бойы созылған қарағайлы ормандар					
Қуаң және өте қуаң	<u>26</u> а с т а м 16-26	<u>17,5</u> а с т а м 11-17,5	<u>15</u> а с т а м 9,8-15	<u>13</u> а с т а м 8-13	<u>10,5</u> а с т а м 6,5 - 10,5	<u>600</u> а с т а м 500
Жас және ылғалды	<u>20</u> а с т а м 11-20	<u>13,5</u> а с т а м 7,5 - 13,5	<u>11,5</u> а с т а м 6,5 - 11,5	<u>10</u> а с т а м 5,5-10	<u>8</u> а с т а м 4,5-8	<u>500</u> а с т а м 400
Өскінді "шартты" түрге көшіру коэффициенті	0,4	0,6	0,7	0,8		

Е с к е р т п е :

Орман аясында қарағайдың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілін қолдану мынадай тәртіппен жүргізіледі:

1. Орман аясында немесе ағаш кесілген жерде бір биіктік тобындағы өскін болған жағдайда қарағайдың түлеп өсуінің бағасы кестенің тиісті бағанының деректері бойынша беріледі.

2. Екі және одан да көп биіктік топтарының өскіні болған жағдайда әрбір топтағы оның саны тиісті ауыстыру коэффициентіне көбейтіледі, алынған деректер қосылып, "ауыстыру коэффициенттерін

ескере отырып, барлығы" бағанының көрсеткіштерімен салыстырылады.

Егер "шартты" өскіннің алынған сомасы осы бағанның бөлгішінде келтірілген көрсеткіштен жоғары болса, түлеп өсу "жақсы" болып есептеледі және өскінді сақтаудан басқа орманды қалпына келтіру жөнінде ешқандай қосымша шаралар жоспарланбайды, ал қалыптасып келе жатқан өскіннің жуандығы 0,8-1,0 мөлшерінде болады деп күтіледі.

Егер "шартты" түрге көшірілген өскіннің саны алымында келтірілген көрсеткіштерге сәйкес келсе, түлеп өсу "қанағаттанарлық" болып есептеледі. Бұл жағдайда жуандығы 0,5-0,7 екпелер қалыптасады деп күту керек. Алаңқайлары мен дәліздері бар жекелеген ағаш кесілген жерлерде жеке орман дақылдарын құру керек.

Егер өскін саны бағалау шәкілінің ең төменгі көрсеткіштерінен аз болып шықса, түлеп өсу "жеткіліксіз" болып есептеледі. Бұл жағдайда жуандығы 0,3-0,4 ағаштар қалыптасады деп күтіледі. Мұндай учаскелерде орманды қалпына келтіру жөніндегі іс-шараларды жүргізу қажет.

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 3-қосымша

Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың шағын адырлы ормандарының ағашы кесілген жерлерінде қарағайдың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Орман түрлерінің негізгі топтары	Өздігінен тұқымдануы және өскіндер саны, мың дана/га					Топтық өскін, 1 гектарға топтар саны
	ө з тұқымынан өскенде биіктігі 0,1 м кем	биіктік топтары бойынша өскін				
		ұ с а қ 0,1-0,5 м	орташа 0,6-1,5 м	і р і 1,6 м астам	көшіру коэффициенттерін ескере отырып, барлығы	
	1. Қазақтың шағын адырлы ормандарындағы қарағайлар					
Өте қуаң	<u>22,5</u> астам 14-22,5	<u>15</u> астам 9-15	<u>13</u> астам 8-13	<u>11</u> астам 7-11	<u>9</u> астам 5,5-9	<u>800</u> астам 700
Қуаң	<u>15</u> астам 9-15	<u>10</u> астам 6-10	<u>8,5</u> астам 5-8,5	<u>7,5</u> астам 7-7,5	<u>6</u> астам 3,5-6	<u>600</u> астам 500
Жас	<u>10</u> астам 6-10	<u>7</u> астам 4-7	<u>6</u> астам 3,5-6	<u>5</u> астам 3-5	<u>4</u> астам 2,5-4	<u>500</u> астам 400

Ылғалды	$\frac{7,5}{5-7,5}$ астам	$\frac{5}{3,5-5}$ астам	$\frac{4,5}{3-4,5}$ астам	$\frac{4}{2,5-4}$ астам	$\frac{3}{2-3}$ астам	$\frac{400}{300}$ астам
	2. Аралдардағы және ұзына бойы созылған қарағайлы ормандар					
Қуаң және өте қуаң	$\frac{15,5}{9-15,5}$ астам	$\frac{10,5}{6-10,5}$ астам	$\frac{8,5}{5-8,5}$ астам	$\frac{7,5}{4-7,5}$ астам	$\frac{6}{3,5-6}$ астам	$\frac{600}{500}$ астам
Жас және ылғалды	$\frac{12,5}{7,5-12,5}$ астам	$\frac{8}{6-8}$ астам	$\frac{7}{4-7}$ астам	$\frac{6}{3,5-6}$ астам	$\frac{5}{3-5}$ астам	$\frac{500}{400}$ астам
Өскінді "шартты" түрге көшіру коэффициенті	0,4	0,6	0,7	0,8		

Ескертпе - осы Шәкілді пайдалану 2-қосымшаның келтірілген ескертпесіне ұқсас.

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 4-қосымша

Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың шағын адырлы ормандарының ағашы кесілген жерлерінде қайыңның табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Орман түрлерінің негізгі топтары	Саны, мың дана/га					
	тұқымдық және өркендік өсімдіктер				өркендік бұталар	
	ұсақ, 0,1-0,5 м	орташа және ірі 0,6-2,5 м	жас ағаштар 2,5 м астам	көшіру коэффициенттерін ескере отырып барлығы	өсіп-жетілген ағаштар түрлерінен	өскін мен жас шыбықтар түбірлерінен
Жас	$\frac{7}{3,5-7}$ астам	$\frac{6,5}{3-6,5}$ астам	$\frac{6}{3-6}$ астам	$\frac{6}{3-6}$ астам	$\frac{0,8}{0,4-0,8}$ астам	$\frac{1}{0,5-1}$ астам
Ылғалды	$\frac{8}{4-8}$ астам	$\frac{7,5}{3,5-7,5}$ астам	$\frac{7}{3,5-7}$ астам	$\frac{7}{3,5-7}$ астам	$\frac{9}{0,5-0,9}$ астам	$\frac{1,1}{0,6-1,1}$ астам
Сызды	$\frac{9}{4,5-9}$ астам	$\frac{8,5}{4-8,5}$ астам	$\frac{8}{4-8}$ астам	$\frac{8}{4-8}$ астам	$\frac{1}{0,6-1}$ астам	$\frac{1,2}{0,7-1,2}$ астам
Дымқыл	$\frac{6}{3,5-6}$ астам	$\frac{5,5}{3-5,5}$ астам	$\frac{5}{3-5}$ астам	$\frac{5}{3-5}$ астам	$\frac{0,8}{0,4-0,8}$ астам	$\frac{1}{0,5-1}$ астам

Уақыт-шалары	<u>7 астам</u> 4-7	<u>7 астам</u> 3,5-7	<u>6,5 астам</u> 3,5-6,5	<u>6,5 астам</u> 3,5-6,5	<u>0,9 астам</u> 0,5-0,9	<u>1,1 астам</u> 0,6-1,1
Өскінді "шартты" түрге көшіру коэффициенті	0,9	0,95	1,0			

Е с к е р т п е :

Ағашы кесілген жерлерде қайыңның табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілін қолдану мынадай тәртіппен жүргізіледі:

1. Ағаш кесілген жерде өсіп-жетілген ағаштар түбірлерінен әлдеқандай бір биіктік тобындағы өскін немесе өркендік бұталар өсіп шыққан жағдайда қайыңның түлеп өсуінің бағасы кестенің тиісті бағанының деректері бойынша беріледі.

2. Екі және одан да көп биіктік топтарының өскіні болған жағдайда әрбір биіктік тобындағы оның саны тиісті көшіру коэффициентіне көбейтіледі, алынған деректер қосылып, "көшіру коэффициенттерін ескере отырып, барлығы" бағанының деректерімен салыстырылады.

3. Егер өскін немесе жас тал ағаш кесілгеннен кейін түбірмен "қабысып кетсе", баға көшіру коэффициенттеріне көбейтілген әрбір биіктік тобы бойынша түлеп өскен өскіндер санын қосу арқылы кестенің соңғы бағаны бойынша беріледі.

4. Алымында көрсетілген түлеп өскен өскіндер саны "жақсы", бөлгішіндегі - "қанағаттанарлық", аз мөлшерде болса - "жеткіліксіз" деген бағамен сипатталады.

5. Тік қия беткейлерде түлеп өскен және алқаптың тең жартысынан астамын алып жатқан алаңқайлар болған жағдайда түлеп өсу бағасы бір дәрежеге төмендетіледі.

6. Ағашы кесілген жерде шығу тегі әртүрлі өскіндер болған жағдайда түлеп өсу бағасы 0,1 коэффициентке көбейтілген тұқымдық және өркендік өсімдіктердің, сондай-ақ кесілген ағаштардың жасына қарамастан түбірден өсіп шыққан барлық өркендік бұталардың санын қосып, алынған көрсеткішті кестенің соңғы бағанының деректерімен салыстыру арқылы жүзеге асырылады.

7. Теректің, ағаш тектес талдың және қандағаштың табиғи түлеп өсуін бағалау осы шәкіл бойынша жүргізіледі.

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 5-қосымша

**Жазық жерлердегі ормандар мен Қазақтың адырлы
ормандарының ағашы кесілген жерлерінде
көктеректің табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі**

Орман түрлерінің негізгі топтары	Өсімдіктердің биіктігі мен саны мың дана/га		
	1,5 м дейін	2,6 м дейін	4 м астам
Жас және ылғалды	$\frac{60}{20-60}$ астам	$\frac{20}{10-20}$ астам	$\frac{10}{8-10}$ астам
Сызды	$\frac{70}{25-70}$ астам	$\frac{25}{15-25}$ астам	$\frac{15}{10-15}$ астам

Е с к е р т п е :

Алымында ағаш кесілген жерлерде орманның түлеп өсуін - "жақсы", бөлгішінде - "қанағаттанарлық", аз мөлшерде - "жеткіліксіз" деген баға беруге түрткі болатын өсімдіктер саны көрсетілген.

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 6-қосымша

**Жазық жерлердегі ормандарда және Қазақтың шағын
адырлы ормандарында тұқым текті қатқыл жапырақты
ағаштардың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі**

Түлеп өсуін бағалау	Топырақтың ылғалдылық дәрежесі	Биіктігі 0,5 м және одан жоғары өскін саны мың дана/га	Орманды қалпына келтіру шаралары
Жақсы	Қ у а ң Ж а с Ылғалды	4 астам 3 астам 2 астам	Орманды қалпына келтіру шаралары қажет емес
Қанағаттанарлық	Қ у а ң Ж а с Ылғалды	2 - 4 1 - 3 1-2	Жекелеген дақылдар егу немесе түлеп өсуге ықпал ету шаралары
Жеткіліксіз	Қ у а ң Ж а с Ылғалды	2 астам 1 астам 1 астам	Орман дақылдарын егу

Е с к е р т п е :

Тапал діңді қатқыл жапырақты ағаш өсіретін шаруашылықта түлеп

өсу жас шыбықтар өскен 400-ден астам түбір болғанда - "жақсы", 200-400 дана болғанда - "қанағаттанарлық", одан аз мөлшерде болғанда - "жеткіліксіз" деп есептеледі.

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 7-қосымша

Қара және ақ сексеуілдің табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	3-5 жастағы өскіндер саны, дана/га	
	Қара сексеуіл	Ақ сексеуіл
Ж а қ с ы	1 0 0 0 а с т а м	5 0 0 а с т а м
Қанағаттанарлық	5 0 0 - 1 0 0 0	2 0 0 - 5 0 0
Жеткіліксіз	2 0 0 - 5 0 0	1 0 0 - 2 0 0
Жоқ	200 және одан төмен	100 және одан төмен

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 8-қосымша

Тоғайлы ормандардың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	Өскіндер саны, дана/га	
	3 жасқа дейін	3 және одан да үлкен жастағы
Жақсы	3000 астам	1500 астам
Қанағаттанарлық	1500-3000	800-1500
Жеткіліксіз	1 5 0 0 ж а н е одан аздау	8 0 0 ж а н е одан аздау

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 9-қосымша

Қалба таулары қарағайының табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсу мөлшері, мың дана/га			
	биіктік топтары, м			
	орман аясында			
	0,5 дейін	0,51-1,5	1,5 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы
Жақсы	25 астам	12 астам	8 астам	9 астам

Қанағаттанарлық	13-25	7-12	5-8	5,1-9
Қанағаттанарлықсыз	13 аз	7 аз	5 аз	5,1 аз
Көшіру коэффициенті	0,4	0,8	0,9	

кестенің жалғасы

Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсу мөлшері, мың дана/га			
	биіктік топтары, м			
	ағаш кесілген жерлерде			
	0,5 дейін	0,51-1,5	1,5 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы
Жақсы	15 астам	7 астам	5 астам	5,3 астам
Қанағаттанарлық	8-15	4-7	3-5	3-5,3
Қанағаттанарлықсыз	8 аз	4 аз	3 аз	3 аз
Көшіру коэффициенті	0,4	0,8	0,9	

Ескертпе:

1. Түлеп өсуін бағалау олардың санын биіктік тобының көшіру коэффициентіне қосу арқылы алынған "көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы" деген бағандағы олардың саны бойынша жүргізіледі.

2. Орман көмкерген басқа жерлерде (селдірең, өртең, бос алаңқайлар мен алаңқайлар) түлеп өсуін бағалау ағаш кесу үшін көзделген шәкіл бойынша жүргізіледі

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 10-қосымша

Кенді Алтай мен Жоңғар Алатауы таулы ормандарында майқарағай мен шыршаның табиғи түлеп өсуінің бағасы

Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсу мөлшері, мың дана/га			
	орман аясында			
	биіктік топтары, м			
	0,2 дейін	0,2-1,0	1,0 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып барлығы

Жақсы				6 астам
Қанағаттанарлық				4-6
Қанағаттанарлықсыз				4 аз
Көшіру коэффициенті	0,2	0,4	0,6	

кестенің жалғасы

Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсу мөлшері, мың дана/га			
	орман көмкермеген жерлерде			
	биіктік топтары, м			
	0,2 дейін	0,2-1,0	1,0 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы
Жақсы	3,5 астам	3 астам	2,5 астам	4,5 астам
Қанағаттанарлық	3-3,5	2-3	1,5-2,5	3,0-4,5
Қанағаттанарлықсыз	3 аз	2 аз	1,5 аз	3,5 аз
Көшіру коэффициенті	0,6	0,8	0,9	

Е с к е р т п е :

Есептеу деректері тиісті коэффициенттерге көбейтіліп, бір-біріне қосылады. Түлеп өсуді бағалау жиынтық деректер бойынша жүргізіледі.

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 11-қосымша

Кенді Алтайдың орман аясындағы және орман көмкермеген жеріндегі, сондай-ақ Сауырдың орман көмкермеген жеріндегі балқарағайдың табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі

Түлеп өсуін бағалау	Өскіннің жасы және түлеп өсу мөлшері, мың дана/га		
	2-5 жыл	6-10 жыл	10 жылдан астам
Жақсы	7-ден астам	4-тен астам	2-ден астам
Қанағаттанарлық	4-7	2-4	1-2
Қанағаттанарлықсыз	4 аз	2 аз	1 аз

Мемлекеттік орман қоры учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 12-қосымша

**Сауыр ормандарының аясында балқарағайдың
табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі**

Өсіп тұрған жер жағдайларының түрі	Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсу мөлшері, мың дана/га			
		биіктік топтары, м			
		0,5 аз	0,6-1,0	1,0 астам	көшіру коэффициентін ескере отырып, барлығы
	Жақсы	20-дан астам	15-тен астам	13-тен астам	12-ден астам
Қуаң	Қанағаттанарлық	13-20	10-15	9-13	8-12
	Қанағаттанарлықсыз	13-тен аз	10-нан аз	9-дан аз	8-ден аз
Мезгіл-мезгіл	Жақсы	15-тен астам	11-ден астам	10-нан астам	9-дан астам
	Қанағаттанарлық	10-15	8-11	7-10	6-9
қуаң	Қанағаттанарлықсыз	10 аз	8 аз	7 аз	6 аз
	Жақсы	13-тен астам	10-нан астам	9-дан астам	6-дан астам
Жас	Қанағаттанарлық	8-13	6-10	5-9	5-8
	Қанағаттанарлықсыз	8-ден аз	6-дан аз	5-тен аз	5-тен аз
	Жақсы	10-нан астам	8-ден астам	7-ден астам	6-дан астам
Ылғалды	Қанағаттанарлық	7-10	6-8	5-7	4-6
	Қанағаттанарлықсыз	7-ден аз	6-дан аз	5-тен аз	4-тен аз
Көшіру коэффициенті		0,6	0,8	0,9	

Е с к е р т п е :

Қайта есептеу деректері тиісті коэффициенттерге көбейтіліп, бір-біріне қосылады. Түлеп өсуді бағалау жиынтық деректер бойынша жүргізіледі.

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 13-қосымша

**Қалба тауларында, Кенді Алтайда, Оңтүстік Алтайда,
Сауырда, Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауында
қайыңның, көктеректің, теректің, талдың, қандағаштың
табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі**

Түлеп өсуін бағалау	Орман көмкермеген жерлерде түлеп өсу мөлшері, мың дана/га		
	Өскінмен түлеп өсу	Тұқымдық түлеп өсу	
	Өскінді түбірлер (өскінді бұталар) өскіннің жасы, жыл	Мына жастағы	сенімді
	1-10	1-5	6-10
Жақсы	1,0-ден астам	1,0-ден астам	5,0-ден астам
Қанағаттанарлық	1,0-0,6	10,0-5,0	5,0-3,0
Қанағаттанарлықсыз	0,6-дан аз	5,0-ден аз	3,0-ден аз
Тұқымды түлеп өсуді өскіндік түлеп өсуге көшіру коэффициенті		0,1	0,2

Е с к е р т п е :

Көктеректің ойдағыдай түлеп өсуін бағалауды тұқымдық түлеп өсу шәкілі бойынша жүргізеді. Тік құламада түлеп өскенде және алқаптың тең жартысын алып жатқан алаңқайлар болса түлеп өсу бағасын бір сатыға төмендетеді. Тұқымдық және өскіндік түлеп өсу орын алғанда, түлеп өсу бағасын өскіндік түлеп өсу шәкілі бойынша шығарады.

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 14-қосымша

**Солтүстік Тянь-Шань мен Жоңғар Алатауы ормандарында
Шренк шыршасының табиғи түлеп өсуін бағалау шәкілі**

Түлеп өсуін бағалау	Түлеп өсуін бағалау мөлшері, мың/га				
	орман аясында және орман көмкермеген жерлерде				
	Биіктік топтары				
	0, 1 дейін	0,1-0,2	0,21-0,50	0, 50 астам	Көшіру коэффициентімен барлығы
Жақсы	2,0				

Қанағаттанарлық	0,7-2,0				
Қанағаттанарлықсыз	0,7 аз				
Көшіру коэффициенті					
Орман аясында түлеп өсу үшін	0,5	0,6	0,8	0,9	
Орман көмкермеген жерлерде түлеп өсу үшін	0,6	0,7	0,9	1,0	
Орналасу сипатына қарай түзету коэффициенті	Біркелкі Біркелкі емес Тік құламалы				1,0 0,8 0,5

Е с к е р т п е :

Қайта есептеу деректері тиісті коэффициенттерге көбейтіліп, бір-біріне қосылады, содан соң орналасу сипатына түзету енгізіледі. Түлеп өсуді бағалау жиынтық деректер бойынша шығарылады.

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 15-қосымша

Ағаштардың санитарлық жай-күйінің шәкілі

Балл санаты	Тұқымы бойынша ағаштардың жай-күйінің белгілері	
	қылқан жапырақты	жапырақты
I - әлсіреу белгісі жоқ	Ұшар басы қалың, қылқан жапырақтары жасыл, кеуіп кетпеген, бүлінбеген	Ұшар басы қалың, жапырақтары жасыл, кеуіп кетпеген, бүлінгендері жоқ
II - әлсіреген	Ұшар басы болар-болмас өрнектелген; қылқан жапырақтары жасыл немесе 1/3 аспайтын бөлігі желінген; жекелеген бұтақтары кеуіп кеткен, жекелеген түп табандары бүлінген, діңдері жергілікті бүлінген	Ұшар басы болар-болмас өрнектелген; жапырақтары ерте түседі немесе 25% дейін желінген; жекелеген бұтақтары кеуіп кеткен, діңдері мен түп табандары жергілікті зақымданған; бірліжарым қысыр өркендер
III - айтарлықтай әлсіреген	Ұшар басы айтарлықтай өрнектелген; қылқан жапырақтары ашық жасыл немесе сұр немесе күнгірт, не 2/3 дейін желінген; өсуі өте нашар, кебуі ұшар басының 2/3 дейін, түп табандары немесе діңі бүлінген, 2/3 дейін оларды көмкерген; діңдік зиянкестердің	Ұшар басы айтарлықтай өрнектелген; жапырақтары өте ұсақ, ашық түсті, ерте сарғаяды және түседі, өсуі өте нашар немесе жоқ; кебуі ұшар басының 2/3 дейін, түп табандары немесе діңі бүлінген, 2/3 дейін оларды көмкерген; діңдер мен қаңқа бұтақшаларынан сөл ағызу; діңдік зиянкестердің қо-

	қоныстану әрекеті; саңырауқұлақтардың жеуге жарамды бөлік- тері немесе өзге де діңнің айтарлық бүліну белгілері	ныстануы мен жергілікті қоныстану әрекеті; қысыр өркендердің көбеюі; дінде саңырауқұлақтардың жарамды бөліктері
IV - кеуіп кеткен	Ұшар басы айтарлықтай өрнектелген; қылқан жапырақтары сары немесе сары жасыл, түсетін, өсуі өте нашар немесе жоқ; бұ- тақтардың 2/3 астамы кеуіп кеткен; дің мен түп тамырлардың бүлі- нуі 2/3 көп бөлігін көмкерген; діңдік зиянкестердің қоныстану белгілері	Ұшар басының 2/3 көбі кепкен немесе кеуіп бара жатқан; дің мен түп тамырлардың бүлінуі 2/3 көп бөлігін көмкерген; діңдік зиянкестердің қоныстану белгілері, қысыр өркендердің кебуі
V - жас қу- рап қалған ағаштар (ағымдағы жылғы)	Сұр, жасыл немесе қоңыр, қылқан жапырақ- тары біртіндеп түсе- тін, қабықтары бір- тіндеп түскен, діңдік зиянкестердің қоныс- тану немесе ұшып кету белгілері	Жапырақтары қурап кеткен, солып қалған немесе жоқ; қабықтары біртіндеп түс- кен, діңдік зиянкестердің қоныстану немесе ұшып кету белгілері
VI - үлкен қурап қал- ған ағаштар (өткен жыл- дардағы)	Қылқан жапырақтары жоқ; қабығы мен ұсақ бұтақшалары біртіндеп немесе толық түскен; діңдік зиянкестердің ұшу саңылаулары бар; ағаш бүлдіретін саңырауқұлақтар алаңқайы	Жапырақтары жоқ; қабығы мен ұсақ бұтақшалары біртіндеп немесе толық түскен; діңдік зиянкес- тердің ұшу саңылаулары бар; ағаш бүлдіретін саңырауқұлақтар алаңқайы

Е с к е р т п е :

1) Шәкіл сүрек тұқымдарының ерекшеліктерін, әлсіреу себептері мен төзімділігін ескере отырып, зиянкестердің, аурулардың және басқа да бүлінудің түрлі ошақтарында нақтыланады.

2) Сынақ алқаптарын қайта есептеу кезінде III-IV-санаттағы ағаштарға діңдік зиянкестердің қоныстануы мен аурулармен зақымдануы міндетті түрде көрсетіледі, ол үшін қайта есептеу ведомосінде тиісті бағандар көзделеді.

3) Желсұлатпа, дауыл құлату және қар басу діңдік зиянкестердің қоныстану деңгейі көрсетіле отырып, есепке алынады.

4) Ағаштарды егжей-тегжейлі есепке алған қажет болған жағдайда зиянкестер мен аурулардың жекелеген ошақтарында олардың жай-күйі бойынша қосымша санаттар бөлуге жол беріледі.

5) Сүректің санитарлық жай-күйінің орташа өлшемдік баллы мына формула бойынша есептеледі:

$$B = \frac{Z1 \cdot N1 + Z2 \cdot N2 + Z3 \cdot N3 + Z4 \cdot N4 + Z5 \cdot N5 + Z6 \cdot N6}{N1 + N2 + N3 + N4 + N5 + N6}$$

онда: Z1.....Z6 - бірден алтыға дейінгі ағаштардың жай-күйінің санаты;
N1.....N6 - жай-күйінің тиісті санаты бар сынақтағы ағаштар саны.

Сүректіндердің санитарлық жай-күйінің баллын анықтау кезінде олардың жай-күйінің I-VI-санаттарға жататын барлық ағаштар ескеріледі.

Мемлекеттік орман қоры
учаскелерінде ағаш кесу

ережесіне 16-қосымша

Екпелердің жай-күйінің санаты

(төзімділік сыныбы)

	Екпелердің жай-күйі санатының (төзімділік сыныбының) көрсеткіштері		
	I сынып - биологиялық төзімді	II сынып - төзімділігі бұзылған	III сынып - төзімділігінен айрылған
Ағымдағы құлауы	Табиғи шегінде диаметрі төмен ағаштар есебінен басым болады	Екі немесе одан да көп рет табиғи түрде құлазу көлемін арттырады және диаметрі сүректің орташа немесе одан да көп диаметріне жақын негізгі салық ағаштарының есебінен болады	
Кеуіп кету сипаты	Жалқы, сирек топтық	Басымды топтық, шок ағаштық, кейде диффузды	Шок ағаштық, диффузды немесе тұтас
Кеуіп бара жатқан және кеуіп кеткен ағаштарды кесуден кейін сүректің бүтіндігі	Жуандығының елеусіз төмендеуі кезінде сақталады	Белгіленген шектен төмен болмайтын жуандығының елеусіз төмендеуі кезінде сақталады	Белгіленген шектен төмен жуандығының елеусіз төмендеуі кезінде сақталмайды
Зиянкестермен аурулардан бүлнушілік зақымданушылық	Әлсіреу белгісі жоқ ағаштары бар		Әлсіреген, кеуіп бара жатқан және кеуіп кеткен ағаштар бар, әлсіреу белгісі жоқ ағаштар төмен үлесті құрайды

Ескертпе: Ағымдағы құлатылуы өсу барысы кестесі бойынша анықталады.

© 2012. Қазақстан Республикасы Әділет министрлігінің «Қазақстан Республикасының Заңнама және құқықтық ақпарат институты» ШЖҚ РМК